

В Е Р К О Р

ХОРА ИЛИ ЖИВОТНИ

Н А Р О Д Н А К У Л Т У Р А

ИЗБРАНИ

РОМАНИ

ВЕРКОР

ХОРА ИЛИ ЖИВОТНИ

Превод: Людмила Стефанова

chitanka.info

Романът „Хора или животни“ ще срещне българските читатели за първи път с един интересен съвременен френски писател хуманист — Веркор.

Възкресил традициите на философския роман, той го обнови с проблемите, вълнуващи нашето съвремие. Постави си като първа писателска задача да обезпокои, да тревожи съвестта на хората.

Главният герой на романа „Хора или животни“ е убил едно същество, полуживотно, получовек. Общественото мнение трябва да реши важен проблем — какво е човекът?

Веркор така майсторски съчетава фантастиката с действителни научни постижения, че читателят трудно може да отгатне къде свършва науката и къде започва въображението.

Героите му са обикновени хора, в ума и сърцата, на които зреят решения и мечти, изключителни по своята сила и напрегнатост.

ЛЮДМИЛА СТЕФАНОВА

ВЕРКОР

Чрез романа „Хора или животни“ нашият читател ще се срещне за първи път с един интересен съвременен френски писател Жан Марсел Адолф Брюлер, известен под псевдонима Веркор. Веркор е интересен не само защото във втората половина на нашия век възкреси забравения в продължение на повече от един век философски роман, като го обнови с проблемите, които вълнуват нашето съвремие. Интересен е не само защото прие за своя първа писателска задача „да безпокои“, „да тревожи“ съвестта на хората, за да не им позволи да потънат в удобствата на „нравствения комфорт“. Той е интересен преди всичко със своя необикновен творчески път — пътят на един художник с трагическо световиждане, който под въздействието на големите, събития, разтърсили Европа и света, се превърна в значителен писател хуманист.

Никой по-добре от самия него не би бил в състояние да разкаже за тази необичайна метаморфоза на таланта, за резкия обрат в мисленето и поведението му. В предговора на Веркор към книгата „Симон и нейните другари“ четем: „Човекът, който пише тези редове, някога не пишеше. Той рисуваше. И рисуваше непрекъснато едно и също — своето отчаяние. Рисунките му бяха рисунки на човек, който не може да намери у хората нищо, което да го зарадва, а вижда в тях само смешното. Затова рисунките му съдържаха този горчив смях, предизвикан от суетата, егоизма, лицемерието, несъзнателността, от цинизма и жестокостта. И когато по-късно бяха извършени чудовищните престъпления, което ще останат срам за нашето време, логично беше кървавата тиня на тези невероятни престъпления да погълне и малкото доверие, което му бе останало. Това обаче не стана! Точно тогава човекът, който пише тези думи, си възвърна загубеното в младежките години доверие. Възвърна си го благодарение на стотиците ковчези, благодарение на намерените набързо надраскани предсмъртни писма... Той мислеше, че чистите хора са много малко на

брой и затова ги наричаше герои. Но ето че тези, от които нищо не очакваше и които презираше, хвърлиха в лицето му упрека за нотната несправедливост. Те изразиха упрека си просто, като се превърнаха в нови чисти хора, в полубогове. На тях той дължи признанието и угризението ся, че някога ги е презирал, без да ги познава, на тях, загиналите, на мълчалите при изтезанията, на тези, които оставиха костите си по лагерите, на всички праведници, които се пожертвуваха, без да бъдат принудени да го направят. «През тези четири години Франция откри в своята жива плът толкова много от тези прекрасни хора, колкото човек не би могъл да намери дори за четири века... И докато на нашата планета има памет, винаги ще си спомням за тези, които породиха в сърцето ми уважение и любов към човека».

Съвсем не е случаен фактът, че за свой писателски псевдоним Брюлер избира Веркор. В съзнанието на всеки французин Веркор е символ на героизъм и любов към родината, символ на човешка доблест и величие. Веркор се нарича местността, в която по време на Съпротивата бе организиран един от най-многобройните и героични партизански отряди във Франция.

Наистина трудно писателят би намерил по-подходящ псевдоним, чрез който да може да изрази цялата си признателност към движението и хората, които не само направиха от него писател, но му позволиха да намери себе си, да попълни и осмисли живота си. По този начин Веркор, които посвещава цялото си творчество на достойния, честен и горд човек, можа да засвидетелствува дълбоката си благодарност към тези, които му дадоха първия урок по честност, достойнство и гордост.

Но той намери и друг начин, за да изрази своето уважение и любов към тях: тези хора станаха герои на неговите произведения.

В творчеството на Веркор ясно се очертават два периода. Към първия се отнасят разказите и повестите, написани през време на Съпротивата и непосредствено след нея: „Мълчанието на морето“, „Пътят към звездата“, „Печатница Вердюн“, „Оръжието на мрака“, „Силата на светлината“ и др. Към втория — романите „Хора или животни“, „Гняв“, „Силна“ и сборникът разкази „По брега“.

Произведенията от първия период сюжетно свързани с войната и героизма, разглеждат общите теми, които срещаме в разказите и романите на европейските писатели от това време: темата за войната и

предателството, за робството и величието на народите, темата за отчаянието и надеждата, за щастието и мира.

За разлика обаче от творбите, посветени на Съпротивата, които в по-голямата си част пресъздават отделни епизоди от борбата, спомени от преживяното и представляват задъхан, бърз разказ за дадена акция или саботаж, с много динамика и голям брой действащи лица, разказите и повестите на Веркор са кратки, съдържани, бавни. Няма движение, няма динамика, няма много действащи лица. Обикновено не повече от трима. И ако първите напомнят широки епични платна, батални картини с ярки цветове и контури, то ранните произведения на Веркор напомнят малки картини, в които преобладават чисти пастелни тонове, на чийто фон се откроява човекът. Човекът, който след дълъг размисъл стига до решението да действа. Човекът, за когото героизмът е свободен акт на волята, резултат от съзнанието, че отклоняването от героичната саможертва е голямо лично нещастие, което води до живот, изпълнен с неуважение и отвращение към себе си. Не самоцелен индивидуалистически героизъм, а героизъм, обусловен от съзнанието за отговорност пред човечеството и пред историята. За Веркор *cogilo* на съвременния човек гласи: „Действам, боря се, следователно съществувам“. Често не самото действие, а решението за действие представлява темата на разказите му. Оттам идва и това съзнателно забавяне, този външно спокоен тон на повествованието, който рязко контрастира с обстановката и ужасите на войната. На външната динамика той противопоставя вътрешното движение в съзнанието на човека, трудния път, през който трябва да се мине, за да се стигне до единствено правилния отговор. В разказите на Веркор има развитие на човешки характери и съдби, сложни ситуации и душевни конфликти. Това, което несъмнено характеризира неговите произведения, е преди всичко мястото и ролята на психологическия анализ. Веркор се стреми да ни помогне да вникнем в сърцето на едно човешко същество, той иска да ни научи да разбираме тъмните и светли страни на човешката душа, да ни накара да се замислим върху това, което става в съзнанието на човека, напуснал семейството си и тихия дом, за да се включи в борбата срещу немците, или в съзнанието на този, който колкото повече обича живота, толкова по-готов е да се жертва за своя идеал, или пък на трети, който, отчаян от безсилието на културата и изкуството да спрат престъпленията на варварите, стига

до необходимостта от действие. Героите на Веркор са обикновени хора, в главите и сърцата, на които зреят решения и мечти, изключителни по своята сила и напрегнатост. Навсякъде, при всички отделни проблеми на човека Веркор наблюдава, анализира, старее се да проникне зад фасадата на нещата и хората, без да прави прибързани и лесни заключения. Понякога, като не намира отговор на някои въпроси, той сам се въздържа от изводи и поставя въпроса първо на себе си, след това на своя читател. По този начин твърде често той изисква, нещо повече, налага интелектуално усилие на читателя, като го кара да мисли, предупреждавайки го да се пази от готовите, повърхностни формули. Затова в известил степен може да се каже, че Веркор отговаря на определението за истински писател — класик, според което авторът трябва винаги да казва по-малко от това, което може да се каже. Веркор наистина казва обикновено една малка част от това, което би могъл да каже, но го казва с удивителна художествена мярка и яснота. Читателят допълва, често сам продължава разказа благодарение на събудените от писателя размисъл и емоции.

Произведенията на Веркор от втория период на творческата му дейност отбелязват нов, по-висок етап в развитието му и свидетелствуват за сполучливия му опит да навлезе в широкия друм на голямата литература. Преди всичко самият обем на творбите говори за едно по-голямо усилие на писатели да излезе от рамките на разказа и повестта и да се залови за по-сложния и многопланов жанр на романа. Очевидно тесните рамки на по-малките белетристични жанрове не позволяват на Веркор да стигне до големите обобщения, към които се стреми той и които изисква голямата, единствената за него тема — темата за същността на човека, за статута на човека в съвременното общество.

Към това трябва да припомним, че всички творби от първия период са сюжетно свързани със Съпротивата и войната, тоест с едно изключително време. Действайки в такова едно време, всички герои на Веркор разкриват предимно изключителни черти, бихме могли да добавим, ненормални за човека черти, дотолкова, доколкото допускаме, че нормалната жизнена обстановка за човека е мирът. Но за да не бъдем прекалено категорични в тази формулировка, можем да кажем поне, че по време на изключителни събития като войни, революции, бедствия и пр. човешките характери се изразяват отчасти

едностранчиво, хипертрофирано, дори кризисно. А това са явления, свързани с преходна, дори конюнктурна обстановка, и изследването им в литературата, колкото и благодарни и по-лесно да е за художника, в някакъв случай не може да доведе до пълноценно разкриване на човешката природа, към каквото всъщност се стреми Веркор с цялото си литературно творчество. С това можем да си обясним и неговия опит да се откъсне от атмосферата на войната и Съпротивата, която така дълбоко го е белязала, и да навлезе в обстановката на мира с нейните конфликти и сътресения. Темата на Човека във войната еволюира в тема на Човека в мира.

Впрочем тази еволюция съпътствува и духовната еволюция на самия творец, тъй характерна за почти всички писатели — участници в Съпротивата. Нелегалният боец антифашист се превръща в деен общественик. Гражданин на своето време, Веркор не само следи, но и активно се намесва в обществените борби. Той е свидетел на следвоенното развитие на Франция, с класовите сътресения, с политическите борби, с колониалните войни и расизма, с появяването на една нова цивилизация на материално благосъстояние и с придружаващото я понижение на духовното равнище на масите. Той е свидетел също така, и то с компетентността на инженер^[1], на необикновения подем на науката, на настъпването на техническата революция, която пред очите ни променя цялостния облик на човечеството, и заедно с това — на дълбоката пропаст, която се издълбава между хората на науката и обикновения гражданин. Той твърде добре разбира връзката между първите експлозии на водородната бомба, създаването на атомните реактори и отстраняването на комуниста Жолио Кюри от поста главен инженер по атомната енергия във Франция. Инженерът Веркор ясно схваща какви необятни хоризонти се откриват пред човечеството с новите открития в областта на кибернетиката и биологията. Той си дава сметка, че науката става съдба за обикновените хора, че вече не може да се говори за участва на народите и за техните усилия да променят тази участ, без да се вземе под внимание ролята на науката и обстоятелството в чии ръце е тя...

Можеше ли един хуманист и творец от мащаба на Веркор да не се опита да постави своята постоянна тема за Човека в центъра на тази нова, сложна и увлекателна за художника обстановка? Та тя е далеч по-

богата откъм възможности за изследване на човешката душа не само защото е по-разнообразна, но преди всичко, защото тя способствува за формирането на нови, неизвестни дотогава черти в характера на съвременния, на модерния човек, бил той работник, учен, политически деец или поет.

Сложността на съвременната обстановка, в която се развива действието на романите от втория период, налага на автора и една по-комплексна композиция, тематично разнообразие и богата галерия от герои. Тези романи обхващат голяма част от морално-етичните и социални проблеми, които тревожат съвременния човек: религия и расизъм, класова борба и наука, парламентаризъм и диктатура, индивидуализъм и колективизъм, свобода на волята и обществена принуда и пр. Тези проблеми са поставени открито, без страх от възможни противоречия и грешки, с удивителна широта на възгледите и толерантност към мненията на противника.

В романите от този период няма да срещнем вече чистотата на разказа, достигаща до стройността на поема, която притежава например „Мълчанието на морето“. В тях Веркор смело посяга към всички възможни художествени похвати: условно приемливата правдоподобност на философската повед, фабулните похвати на криминалния роман, леката безобидна пародия, директната публицистика, чисто научни съобщения, излагани компетентно от научни работници, философската притча, заимствувана директно от най-добрите образци на Волтер и Анатол Франс, остро сатирични елементи, които често напомнят Джонатан Суифт. Всичко това обаче не задоволява Веркор и той посяга към нещо съвсем ново и неочаквано — към научната фантастика. Тези два на пръв поглед противоречиви елемента — наука и фантастика — са така тясно преплетени и с художествена мярка дозирани, че книгите не са нито научнопопулярни трактати, нито пък фантастични или утопични истории, а творби, които можем да наречем поетико-философски романи и които можем да наредим до „Микромегас“ на Волтер, до „Островът на пингвините“ на Анатол Франс, до „Чудесен малък свят“ на Алдус Хъксли, до „Островът на доктор Моро“ на Хербърт Уелс и до „Марсиански хроники“ на Рей Бредбъри.

При всички тези автори науката и фантастиката служат не толкова като средство за очертаване неясните контури на един бъдещ

утопичен свят, колкото, за да разкрият настоящето. Пингвините на Анатол Франс само ни помагат да разберем човека и отношението му към религията и буржоазната държава. Оперираниите очовечени зверове от острова на доктор Моро ни напомнят за джунглата в нашия собствен мир. Хората, произвеждани в епруветки във фантастичния малък свят на Хъксли, разкриват страшния кошмар, към който се движи едно механизирано до абсурд човечество. Марсианците на Бредбъри са само фонът, на който още по-ослепително изпъква мизерната съдба на обитателите на планетата Земя... А тропите на Веркор — това измислено от автора липсващо звено в еволюцията на хомо сапиенс — се е един умен повод да се постави големият въпрос за границите между животното и човека; йогистките опити на героя на „Гняв“ Егмон да се подмлади, навлизайки с мисълта си в дълбините на своя организъм, повдигат проблема за съзнателното участие на човека в овладяването на нашия свят и неговото изменение; докато пък превръщането на лисицата Силва в млада и красива жена не е нищо друго, освен разказ за възпитанието на Човека, за пробуждането на Човека, превръщането му в човешко същество.

За разлика обаче от споменатите по-горе автори Веркор умее така майсторски да съчетава фантастиката с действителни научни постижения, че читателят трудно може да отгатне къде свършва науката и къде започва въображението. В „Микромегас“ Волтер не се безпокои за реалното съществуване на своя висок осем левги гигант, дошъл на земята от планетата Сириус, нито пък Бредбъри си дава труд да ни обясни действително ли е съществувала някога марсианска цивилизация. Микромегас и марсианците са само една условна лъжа, която читателят приема със съучастническа усмивка, защото тя служи само за повод да се кажат много важни и твърде горчиви истини. Веркор дори не ни „лъже“ по този хубав начин. Неговите поетически фантастични образи се основават на научни хипотези, твърде основно защитени.

Тропите не съществуват, но биха могли да съществуват, защото в зоологията и антропологията има не малко, макар и спорни аргументи за тяхното възможно съществуване в миналото. Необходимо е следователно само да се потърси и може би ще се намерят следи от това липсващо звено между неандерталеца и хомо сапиенс.

И неочаквано фантастичната хипотеза стана сякаш научна истина благодарение на уменията на Веркор да я третира сериозно с научна терминология и познания. И ние му вярваме и от това проблемите, които той изгражда върху тези хипотеза, стават сериозни, плътни. Те не са вече условни, както при Волтер, Уелс или Бредбъри, а реални и лицата, които ги решават, също не са условни, а твърде реални. А философията, която иска да ни внуши, става убедителна и ни заразява със своята човешка правда, защото в последна сметка тия фантастични научни хипотези стават отправно начало за един сериозен анализ на понятието Човек и на неговото място в съвременния свят.

Още в първите страници на „Хора или животни“ тезата на главния герой Дъглас, който всъщност е говорител на автора, е ясна: той е убил едно същество, полуживотно, получовек, за да предизвика общественото мнение да вземе отношение към въпроса за същността на човека. Това е необходимо не само защото никъде, в никакви кодекси и конституция няма отговор на този въпрос, а защото от характера на получената дефиниция ще зависи отношението на цивилизования свят към изостаналите народи, взаимоотношенията между отделните нации, ще зависи в последна сметка правото едни хора да потискат други... За Дъглас (както и за Веркор) спор няма — хората — тия животни, които са се откъснали от природата, умеят да й задават въпроси и да я променят — са равни, независимо от разликата, която съществува между негъра от Габон и Айнщайн. Цялата разлика се състои в това, че негърът се е родил и Габон, една отдалечена и глуха уличка на нашия свят, а Айнщайн е имал щастието да се появи и центъра на голямото кръстовище на човешките умове и да събере като във фокус техните усилия в най-абстрактния смисъл на думата.

Тезата, която Дъглас защитава, определя изключително съдържанието на неговия образ, неговия начин на мислене действие. При това той безспорно е най-плътният от всички останали действащи лица. Веркор се е постарал да му придаде възможно най-убедителни човешки черти, да го постави във възможно най-разнообразни обстоятелства, които сюжетното развитие позволява: една сантиментална любовна история с Френсиз, една краткотрайна връзка със Сибил, смущаващите отношения на тропката Дери към него, убийството на „сина“, процеса... В резултат — Дъглас е симпатичен, интересен, жив и въпреки това той нито за миг не

престава да бъде рупор на автора, средство за поставянето на проблемите и сблъскването им с мненията на останалите герои.

Само няколко още действащи лица в романа са надарени от автора с по-определени черти: Френсиз с нейните комплекси на остаряваща англичанка; Сибил — умната, рационална и стабилна жена, която, без да се колебае, взема от живота това, което ѝ е необходимо; съдията сър Артър, джентълмен с аналитичен ум, умеещ да лавира между противоположните становища, за да защити в крайна сметка тезата на хуманизма. С бегла, лека характеристика са дадени останалите членове на експедицията... Всички останали лица — а те са десетки — представляват само изразители на идеи, на философски, научни и политически тези.

Разбира се, Веркор, като голям художник, винаги намира някакъв детайл, било в облеклото, било в говора, било в поведението, който да послужи като запаметяващ се щрих на образа. За всички тези лица ние не знаем все пак нищо повече, с изключение на тяхното верую, на тяхното отношение към проблема „животно — човек“. Но странно, това не ни пречи да ги възприемем като живи хора с техните вълнения, страсти, слабости.

На пръв поглед това противоречи на елементарното правило на художественото творчество: няма ли една теза, една идея живо, правдиво художествено възплъщение, тя увисва във въздуха и не убеждава. Защо все пак идеите и тезите в романа на Веркор не само ни убеждават, но и вълнуват?

Струва ни се, че това се дължи на две причини: първата е, че всички изразени от тези герои тези не са никакви малозначни, отвлечени идеи, а са капитални въпроси, от чието разрешение зависи цялостното ни отношение към света и към нашите себеподобни. И втората — те са изразени от лица, за които тези идеи представляват самият смисъл на тяхното съществуване. Тезите на тези хора — това е техният начин на мислене, и доколкото всички те са учени и основното им занимание е, най-общо казано, мисленето, без тези идеи те биха престанали да бъдат това, което са. Именно това единство на идеи с носители придава на героите на романа, колко го и второстепенни и лишени от друга характеристика да са те, неочаквана плътност и убедителност. Те живеят с тия идеи, изразяват ги страстно, борят се за тях, когато са атакувани, радват се, когато побеждават.

Разполагайки Дъглас в центъра на това многобройно общество от герои и тези. Веркор им противопоставя собствената си теза не толкова, за да изтъкне несъстоятелността на чуждите мнения — в хода на разказа ние на много места чувствуваме, че самият той не е много сигурен в нея — колкото, за да се убеди в правата насока на своите мисли, в чистотата и силата на своите собствени схващания.

Още в джунглата Дъглас попада сред кръстосания огън на колегите си, които го атакуват със своите генерални възгледи за животното и човека, сумиращи главните противоречия по този въпрос, религиозните на антрополога отец Дилиган, който стои на становището, че човек е създаден от бога, че е надарен с душа и че следователно той не може да има нищо общо с животните и, от друга страна, материалистическото схващане, дарвинистката теза на Сибил и Грийх, които приемат еволюционното учение за произхода на човека.

Появяването на тропите внезапно изостря конфликта до крайност. Ако тропите ся животни, излишно е да бъдат защитени от капиталиста Ванкрюзен, който иска да ги използва за работа край станове. Кой се застъпва за домашния добитък? Ако пък са хора, следва да бъдат приобщени към цивилизацията и поставени под закрилата на човешките закони. Отец Дилиган е готов да ги защити от милост, но не е съгласен да ги приеме в лоното господне, защото как една маймуна, макар и човекоподобна, ще седи до божията десница? Грийм и Сибил са готови от чисто научни съображения да дадат на тропите прозвището човеци и да ги поставят на най-ниското стъпало на човешката стълбица, но нали с това те ще дадат на расистите решаващия аргумент за теорията за неравноправието на човешкия род и ще отворят вратите за всякакъв вид робство? Един омагьосан кръг, който още повече се затяга, когато Ванкрюзен предявява своите права над „фауната на джунглата“ и се готви да пристъпи към масово размножаване на тропите.

Решението на Дъглас да предприеме големия опит с оплодяването на тропката и по-късно с убийството на собствения си син не представлява никакъв прелом в романа. То само послужва проблемът да се постави на широка обществена основа. Различните схващания продължават да си дават сражение, този път в съдебната зала, дотогава, докато парламентът не гласува своята непълна, наивна, идеалистическа дефиниция.

Наистина тази дефиниция не може да задоволи Дъглас, впрочем тя не задоволява никого. Тя обаче започва „да безпокои“, „да тревожи“ хората. Затова и думите на съдията звучат обнадеждаващо: „Пъхнахте им под носа една невероятна празнота, която съществува от хилядолетия... Вие им доказахте, че всичко е изградено върху облаци. Разбраха го и се опитаха да попълнят тази празнота, както могат. Това трябва да стане по-добре и напълно. Няма да мине без скърцане на зъби. Но вие подкарахте колата, тя е тежка и никой вече няма да може да я спре“.

И тук, съвсем неочаквано, разказът прави остър завой и от философска притча, какъвто е бил досега, се превръща в сатира срещу едно общество, в което основните двигатели не са красивите абстрактни фрази, формулирани в параграфите на закона, а твърде грубите материални класови интереси... Защото дефиницията, гласувана в британския парламент, не цели нищо друго, освен защитата на английската текстилна промишленост от австралийската конкуренция...

И започват страници, които в много отношения напомнят най-хубавото от произведенията на големите френски сатирици от осемнадесетия и деветнадесетия век: юристи, парламентаристи, учени, общественици, представители на всевъзможни организации за защита на човека, се събират в безброй комисии и комитети, за да издирят и определят тези белези у тропите, които ще им позволят да преминат в групата на хората. И въпреки отвращението си към тропите, в името на своите интереси, тези благовъзпитани джентълмени след дълги разисквания и с помощта на цялата своя лицемерна реторика успяват да „превърнат“ тропите в хора.

Веркор открито иронизира „най-свещените“ институции на буржоазията — религия, парламентаризъм, демокрация, правосъдие, свобода на печата... Всичко, буквално всичко се подчинява на необходимостта да бъдат спасени тропите от опасността да се превърнат в евтина работна ръка за австралийските текстилци.

И тропите биват спасени: те не са „фауна“, а „население“ на джунглата и никой няма право да ги използва като работен добитък. Остава този въпрос да се постави и пред Организацията на обединените народи... И хуманистът Веркор с тъжна и саркастична усмивка отбелязва — не моралните, не и научните съображения

спомогнаха да се определи природата на човека, а икономическите... Важното е все пак, че производствените отношения между хората, които решават главните въпроси на тяхното развитие, са попълтни на доброто в дадения случай. Важното е човекът навсякъде да бъде човек, такъв, какъвто е Дъглас, който е готов да пожертвува живота си в името на една голяма кауза.

Впрочем съдбата на Дъглас почти не тревожи читателя. Може би защото предварително се отгатва, че той няма да бъде обесен, може би защото жертвоприношението му е твърде малко в сравнение с големия въпрос, поставен на карта. Но преди всичко може би защото не той занимава, задържа вниманието на читателя, а по-скоро тезата, която той изразява. И тук отново се сблъскваме с основната характеристика на книгата: в нея конфликтуват не живи хора с идеи, а идеи изразени от хора, и нас ни вълнуват не хората, а техните идеи. Целият разказ е основан на този конфликт, той определя всичко останало в него. При друг, по-слаб автор този творчески експеримент би могъл да завърши печално. В „Хора или животни“ Веркор сполучва въпреки всичките неизбежни слабости, които методът води след себе си.

Сполуката се изразява в това, че апологията на величието и достойнството на човека, която той прави в своя роман, стига до съзнанието и сърцето на читателя, убеждава го в необходимостта да защитава и воюва за Човека. Становището на Френсиз: „Да си човек, не е дар свише, а достойнство, което трябва да се извоюва. Мъчително достойнство... Извоюва се с цената на много сълзи...“ се превръща в наше дълбоко убеждение.

Л. Стефанова

[1] Веркор по образование е инженер ↑

ГЛАВА ПЪРВА
КОЯТО ЗАПОЧВА СПОРЕД ПРАВИЛАТА, С
ОТКРИВАНЕТО НА ТРУП, МНОГО МАЛЪК
НАИСТИНА, НО СТРАНЕН. ЯРОСТТА И
ИЗУМЛЕНИЕТО НА ДОКТОР ХИГИНС.
ОБЪРКВАНЕТО НА ИНСПЕКТОР БРАУН.
УБИЕЦЪТ НАХАЛНО НАСТОЯВА ДА БЪДЕ
ПОСТАВЕН ПОД СЛЕДСТВИЕ. ПЪРВА
ПОЯВА НА ПРАНТРОПУСА.

Ако ви събудят в пет часа сутринта, дори и лекар да сте, едва ли ще възприемете нещата с чувство за хумор. Ето защо не бива да ни учудва, че това, което след добра закуска в леглото без съмнение би развеселило вас и мене, се възприе съвсем различно от доктор Фигинс, който бе повикан именно в ранни зори. Даже видът на Дъглас Темплмор, който изразяваше нещо драматично, и то не без основание, още повече щеше да ни разсмее. Доктор Фигинс обаче, точно обратно, намери в него допълнителна причина да си помрачи настроението. За това допринесе и, меко казано, странният труп, който му показаха. Защото, както виждате, тази история започва с труп. Извинявам се за баналното начало, но вината за това не е моя.

Преди всичко, нека си признаем, трупът беше съвсем малък. Освен това, все едно дали е голям или малък, в своята дълга практика доктор Фигинс бе имал не един случай да вижда трупове. Така че в началото този труп съвсем не го учуди. Той просто се наведе за малко над люлката, след това се изправи и погледна Дъглас с така наречения професионален израз на лицето. Тоест върху него изкусно се смесиха бръчки, изразяващи едновременно сериозност, упрек, разбиране и

съчувствие. И след като запази няколко секунди това красноречиво мълчание, той заговори през гъстите си мустаци:

— Боя се, че сте ме повикали късно...

Тези думи го раздразниха, като му напомниха за ранния утринен час. Дъг обаче кимна с глава.

— Точно това — каза той с безизразен глас — исках да констатираме.

— Моля?

— Предполагам, че детето е умряло преди тридесет и пет, четиридесет минути, нали?

Като чу това, доктор Фигинс забрави часа и всичко останало и мустаците му се затресоха от истинско негодувание.

— Боже мой, господине, но защо тогава не ме повикахте по-рано?

— Вие не ме разбрахте — каза Дъг. — Аз му инжектирах силна доза стрихнин хидрохлорид.

Лекарят ужасен се дръпна крачка назад, събори един стол, помъчи се да го хване и не можа да се въздържи да не извика:

— Но това е убийство!

— Няма съмнение — каза Дъг.

— What the devil!^[1] Защо... как можахте...

— Запазвам си правото, ако нямате нищо против, да обясня по-късно.

— Трябва да съобщим в полицията — каза развълнуван докторът.

— Тъкмо щях да ви помоля за това.

Фигинс вдигна телефонната слушалка — ръката му леко трепереше. Той се обади в полицейския участък в Гилдфорд, поиска да говори с някой от инспекторите и овладявайки се, с твърд глас го помоли да дойде в Сънсет Котидж, за да установи едно престъпление, извършено върху новородено.

— Детеубийство?

— Да. Бащата ми призна всичко.

— Боже мой! Да не го оставите да избяга!

— Смятам, че и на ум не му минава подобна мисъл.

Лекарят затвори телефона. Върна се при детето, разтвори клепачите и устата му. Накрая разгледа с известна изненада малките

ушички, без долна месеста част, разположени доста високо, но това очевидно не му се видя важно, защото не каза нищо.

Той разтвори лекарската си чанта, извади памук и обърса остатъците от слюнка около устата на детето. След това постави памучето в малка кутийка, затвори чантата и седна. Самият Дъг отдавна вече беше седнал. Двамата не пророниха дума до пристигането на полицията.

Инспекторът беше много изискан, любезен, възрус човек, срамежлив на вид. Той разпита Дъглас учтиво и любезно. След няколко въпроса върху самоличността каза:

— Вие сте бащата, нали?

— Да.

— Жена ви горе ли е?

— Да. Да ѝ кажа да слезе, ако искате?

— О, не! — възрази инспекторът. — Не искам да вдигам родилка от леглото ѝ. След малко сам ще отида при нея.

— Страхувам се, че има някакво недоразумение — призна Дъглас. — Детето не е от жена ми.

От изненада инспекторът премигна с бледите си клепачи. Необходимо му беше известно време, за да схване.

— О!... Аха... well^[2]... хм... а майката тук ли е?

— Не — отговори Дъглас.

— А... къде е тя?

— Вчера я заведоха в зоологическата градина.

— Там ли работи?

— Не. Там е на пансион.

Инспекторът ококори очи:

— Какво казахте?

— Майката, строго погледнато, не е жена. Тя е женска от рода парантропус еректус.

Лекарят и полицаят, зяпнали леко от учудване, се загледаха в Дъг, без да проронят нито дума, разменяйки ся скришом загрижени погледи.

Дъг не можа да се въздържи и се усмихна.

— Ако докторът — каза той — прегледа по-внимателно детето, той сигурно ще открие някои забележителни аномалии.

Лекарят се поколеба само за миг. После с твърда стъпка се приближи до люлката, откри малкия труп и го разпови.

Но възкликна просто: „Проклятие!“ и разгневен грабна чантата и шапката си.

Тогава и инспекторът на свой ред бързо и неспокойно се приближи до люлката.

— Какво има?

— Това не е момче — каза докторът. — Маймуна е.

Дъглас възрази със странен глас:

— Сигурен ли сте?

Фигинс силно се изчерви.

— Как така, сигурен ли съм! Инспекторе — каза той — ние сме жертва на глупава мистификации. Не знам какви са намеренията ви, но аз...

Той не си направи труда дори да завърши, а тръгна право към вратата.

— Моля ви се, докторе, минута само! — намеси се Дъг с нетърпящ възражение тон и му подаде документа, който току-що бе извадил от бюрото си. Беше написан на бланка от Кралския колеж за хирургия. — Ако обичате, прочетете това!

Докторът се поколеба, после взе листа и сложи очилата си:

Долуподписаният С. Д. Уилямс, член на Кралския колеж за хирургия, К.В.Е.^[3], М.Д.^[4], заявявам, че днес в 4 и 30 часа сутринта освободих от дете от мъжки пол в добро здравно състояние женския питекоид от рода *парантропус еректус*, наричана Дери. Вследствие на изкуствено осеменяване, извършено от мене в Сидни с научноекспериментална цел, тя беше оплодена на 9 декември 19... със семе, произхождащо от Дъглас М. Темплмор.

И без това разширените от учудване очи на доктор Фигинс сега придобиха неимоверни размери зад очилата. Дъглас си помисли: „Още малко и ще изхвъркнат...“ Без да каже дума, лекарят подаде листа на

инспектора, изгледа Дъглас така, както би изгледал призрака на Кромуел, и се върна при люлката.

Той прегледа детето, погледна с все още удивените си очи бащата, после отново детето и след това пак Дъг.

— Никога досега не съм чувал да се говори за такова нещо! — глухо възкликна той. — Какво е това „парантропус“?

— Не се знае още.

— Как така?

— Вид антропоид. В музея пристигнаха около тридесет. Сега ги проучват.

Докторът започна:

— Но какво...

Той млъкна и се върна при люлката.

— Въпреки всичко маймуна е, има четири ръце — каза той с известно облекчение.

— Малко прибързано заключение — любезно каза Дъглас.

— Няма четириръки хора.

— Докторе — отговори Дъглас — да предположим, че при железопътна катастрофа... така, закрием краката... ето ви... мъртво дете с отрязани крака... Тогава ще бъдете ли категоричен?

— Ръцете му са много дълги — каза лекарят след малко.

— А лицето?

Лекарят вдигна изпълнени с колебание очи и смутено започна:

— Ушите...

— А предположете — прекъсна го Дъг — че след няколко години се научи да чете, да пише, да решава задачи...

— Можем да предпологаеме каквото искаме, тъй като и без това нищо няма да узнаем — побърза да каже Фигинс, вдигайки рамене.

— А може пък и да узнаем: то има братя, докторе, двама, родени от други женски. А други три скоро...

— Е, в такъв случай, сигурно... — заекна докторът и избърса потта от челото си.

— Какво сигурно?

— Ще се види... ще се разбере...

Инспекторът се приближи. Русите му мигли трепкаха като пеперудки.

— Господин Темплмор, какво очаквате от нас?

— Да изпълните задължението си, инспекторе.

— Какво задължение, господине? Това малко същество е маймуна, съвсем ясно е. Защо, дявол да го вземе, искате...

— Това е моя работа, инспекторе.

— А нашата работа съвсем не е да се бъркаме...

— Убих детето си, инспекторе.

— Разбрах, но то... това същество не е... то не представлява...

— Кръстено е, инспекторе, и е записано в регистрите на населението под името Гари Ралф Темплмор.

По лицето на инспектора започна да избива пот. Изведнъж той се сети и попита:

— А на какво име е записана майката?

— На нейното име, инспекторе. „Жена, туземка от Нова Гвинея, на име Дери“.

— Лъжлива декларация! — извика победоносно инспекторът. — Цялата ви регистрация е без всякаква стойност.

— Лъжлива декларация ли?

— Майката не е жена.

— Това трябва да се докаже.

— Как така! Но вие сам...

— Има различни мнения.

— Различни ли! Как така различни? Чии мнения?

— Мненията на главните антрополози върху вида, към който спада парантропусът. Това е междинен вид. Парантропусите приличат и на хора, и на маймуни. Много е възможно въпреки всичко Дери да е жена. Ваша работа е да докажете обратното, ако можете. Дотогава нейното дете е мой син пред бога и пред закона.

Инспекторът изглеждаше така объркан, че Дъг се съжали над него.

— Може би ще бъде разумно — любезно му каза той — да отнесете въпроса до вашите началници?

Светлото лице се проясни:

— Да, господине, ако разрешите.

Инспекторът вдигна телефонната слушалка и поиска Гилдфорд. Той не можа да се въздържи да не поблагодари с усмивка на Дъг. Докторът се приближи и попита:

— Тогава, значи... ако правилно съм чул... вие сте баща на още пет такива малки маймуни?

— Започват да разбирате, докторе — отговори Дъглас.

[1] По дяволите! (англ.). — Б.пр. ↑

[2] Добре (англ.). — Б.пр. ↑

[3] К.В.Е. — кавалер на Ордена на Британската империя. — Б.пр.

↑

[4] М.Д. — доктор по медицина. — Б.пр. ↑

ГЛАВА ВТОРА
КОЯТО СПОРЕД ОБИЧАЯ ЩЕ ДОБАВИ
МАЛКО ЛЮБОВ КЪМ ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО.
ПРЕДСТАВЯМЕ ВИ ФРЕНСИЗ ДОРАН В
НЕЙНОТО СЕЛЦЕ СРЕД СЪРЦЕТО НА
ЛОНДОН. ПРЕДСТАВЯМЕ ВИ ДЪГЛАС
ТЕМПЛМОР В АТМОСФЕРАТА НА
„ПРОСПЕКТЪВ ХУИТБИ“. ТЕ НЕ СЕ
СРЕЩАТ, ОБАЧЕ НА НИТО ЕДНО ОТ ТЕЗИ
ДВЕ МЕСТА, А СРЕД ЦЪФНАЛИТЕ
НАРЦИСИ.

Всичко започна в една хубава априлска утрин (по отношение на климата Лондон наистина е оклеветен град), когато Френсиз Доран се разхождаше из Риджънтс парк, по поляните, обсипани с цъфнали нарциси. Тя вървеше в леката и прозрачна мъгла, която се издигаше над влажните ливади под слънчевите лъчи. Към този парк тя изпитваше дълбока, особена обич. Твърде странна и забележителна обич за човек, който живее в сърцето на друг парк: този, който съвсем на север се издига над огромния град и се нарича Хампстед Хийт — най-големият лондонски парк, а също така и най-дивият. Ако идвате откъм юг, пътят върви отначало по протежение на гола тревна площ, където периодически се устройва голям панаир. Пресичате малки улички, на една, от които прекара своя кратък живот Джон Кийтс. Пътят започва да се катери и целият парк остава вдясно. Фактически той по-малко прилича на парк, отколкото на грамадно поле, набраздено от долове и покрито с гори, в които пасат овце. Ако посред склона завиете вдясно по криволичещата пътека, която скромно се спуща

между дърветата, ще откриете чак долу, сгушено и скрито в зеленината, едно съвсем мъничко селце, чието непредвидено съществуване тук сред океана от камъни е най-вълнуващото нещо в света. То носи многообещаващото име Вейл ъв Хелт, което значи Долина на здравето. Въпреки че това наименование не отговаря кой знае колко на действителността, тъй като там, изглежда, лесно падат мъгли; когато аз открих селцето, времето беше чудесно. Бях с една приятелка от Лондон, която също идваше за пръв път тук. И двамата бяхме силно развълнувани. Пред нас се откри истинско село с малки улички, централен площад и даже с кръчма на брега на езерото, над което плуваха изпарения. Вървахме по една от уличките, толкова тясна, че едва ли би могло да се мине с колело по нея, и добре забелязахме малка къщичка в дъното, с миниатюрна, сякаш кукленска градинка. Първият етаж на къщичката беше построен от дърво и обрасъл с глицинии и диви лози, а от партера през голяма врата се излизаше в мъничката градинка. През този вход попадналият в това невероятно селце минувач можеше да надзърне в задушевната атмосфера на едно приятно жилище, мебелирано своеобразно, но скромно. Не се виждаше никой, затова ние се спряхме, без да подозираме, че тази малка къщичка, скътана в селцето, загубено в сърцето на един парк в центъра на Лондон, ще стане един ден прочута.

Тъй като в нея живееше Френсиз. Нямам представа от родителите си ли беше наследила къщата девойката, или просто щастieto ѝ се беше усмихнало. Живееше сама и почти не я напущаше, приятно ѝ беше да пише тук своите разкази и новели, които списанията публикуваха без възторг, а след това издателствата пускаха с още по-голямо колебание в сборници. Все пак тя имаше няколко верни почитатели, чиято искреност и жар едва ли компенсираше малкия им брой.

Затова често страдаше от съмнение в себе си и от липса на пари. Каквото и да казваме, тези две неща не могат да си въздействуват едно на друго така, че да си помогнат. Случваше се литературните ѝ занимания да страдат от това и нещата не се оправяха. В други случаи, обратно, трудностите повдигаха смелостта ѝ, изостряха ума ѝ. И тогава нейните далечни, неизвестни и твърде малобройни почитатели чувствуваха в произведенията ѝ искрена пламенност и пожелаваха да се запознаят с авторката.

Дъглас също се препитаваше с перото си. Негова специалност обаче бяха главно очерците. Той умееше да намира странни хора и живо да описва особеностите на техния живот. Например в Девоншир беше открил група стари запасни майори, заклетни ергени. Те бяха тридесетина души и живеяха в старинен и полуразрушен замък, в който витаеха много духове. Разказът за техния ексцентричен живот беше предизвикал бурен, но изпълнен с благоразположение смях сред до известна степен снобски настроените читатели на списание „Хоризонт“.

Не бих могъл да опиша със същата увереност къщата, в която той живееше, както описах къщата на Френсиз. Не че не съм я виждал, нея или най-малко петстотин от подобните ней, но точно това ми пресича всякакво желание да говоря за нея. Едно от тъжните неща в Лондон са дългите поредици еднообразни къщи, потънали в сажди и скръб. Дъглас твърди, че избрал да живее в зловещата улица Карибиан стрийт в Ийст Енд, в края на доковете, защото царящата там атмосфера го привличала. В действителност той започна писателската си кариера в голяма мизерия. И, разбира се, възможно е след това да се е привързал към този квартал на нищета, примесена с веселие, нежност, престъпления, с търпение и с отчаяние, близо до реката, която открива пътища към цялата планета. Във всеки случай той си беше създал строго установени навици. Всяка вечер в седем часа слизаше да изпие един пунш в кварталната кръчма, необикновено заведение, наречено „Проспект ъв Хуитби“. По това време посетителите там се тъпчат като сардели. Освен една пейка в дъното и една маса близо до вратата други места за сядане няма. Всички стоят прави, обвити в тютюнев дим, с чаши в ръце, наблъскани като в метрото при най-голямата навалица, и всеки пие и пуши, и говори, и пее, а в същото време двама хавайци дрънкат на своите мяукащи китари, свързани с високоговорител, който бръмчи из тясното помещение. Зад бара, сред безбройни бутилки и препарирани риби, виси най-неописуемата колекция от странни предмети. Да не говорим за корабите в бутилки, за компасите, секстантите, камбаните, бордовите фенери и другите корабни инструменти. Тук има всичко, което въображението на простите хора може да измисли за свое собствено забавление: книжни цветя, мидени черупки, пера, кости, стъкло, кадифе, коприна, влакна, целофан; вази във форма на крак с

мазол на всеки пръст, на голяма червена или продълговата зелена глава; кукла за пръскане на парфюм; фенер — тиква, тиква — спестовна касичка, спестовна касичка — телешка глава с магданоз от порцелан в ноздрите; стари обуца от лико; голи жени от марципан с целомъдрени полички от разтегателна хартия... Дъглас сам не можеше да открие тайнствената сила, която го привличаше всяка вечер на това място, където песните и димът се смесваха с жизнерадостната любов на хората към предметите, които произвеждат. Той беше просто омагьосан от мумифицираната глава на индианец, смалена като юмруче на новородено, но със сплетени на сноп коси. Много пъти му се искаше да помоли собственика да му я продаде, но никога не се реши поради естествената си стеснителност, която не бе успял да преодолее въпреки професията си. Несъмнено така бе по-добре: сигурно щеше да претърпи неуспех. Той пиеше и гледаше главата, а зад бара, в светлината и блясъка на предметите от колекцията, трескаво работеха по ризи с навити ръкави собственикът и персоналът му: две момчета при бара, две момичета, които обслужваха в дъното на тъмен коридор посетителите, насядали един до друг на тесния балкон от старо, потъмняло от времето, омазнено дърво, с издълбани многобройни имена. Балконът беше надвесен над Темза и под него в тинята доизгниваха остатъците от два кораба. Точно на този балкон, изглежда, идвал Хенри VIII, за да присъствува на смъртните наказания чрез обесване, изпълнявани на отсрещния бряг. Нощем мрачна газена лампа в края на тъмна и зловеща уличка едва осветява последните стъпала на дървена, проядена от червеите стълба, о която се блъскаст мастилеотъмните мътни води. И невъзможно е човек да не помисли, че отгук са били влачени труповете на много убити хора, за да бъдат хвърлени в реката.

И все пак Дъглас срещна Френсиз в Риджънтс парк сред нарцисите, в мъгливите изпарения под априлското слънце. В тази среща обаче няма нищо чудно: Дъглас и младото момиче еднакво обичаха този благоуханен парк. Вероятно пътищата им се бяха кръстосвали неведнъж, без те да си обърнат внимание. Защо тогава тази сутрин нещата се развиха другояче?

Без съмнение поради мъглата и слънцето.

Силуетът на Френсиз, наведена над нарцисите, беше малко призрачен, но положително очарователен. Тя беше гологлава и русите

й коси блестяха по особен начин в прозрачната мъгла. Дъглас не можеше добре да долови чертите на лицето, затова му се поиска да го разгледа. Той се спря. Девойката вдигна глава и видя истинско слънчево затъмнение: лице, косо осветено, съвсем тъмно в сянката, обградено от пламъци в меден цвят, които вятърът раздухваше. Тя не можа да сдържи една усмивка. Дъглас реши, че усмивката е предназначена за него и тъй като девойката беше красива, въпреки че устата ѝ беше малко голяма, той почувствува дълбока признателност към нея заради тази усмивка и сърцето му се изпълни с топлота. Освен това усмивката му вдъхна смелост. Той каза:

— Какви чудни цветя!

Но Френсиз много добре разбра, че това означава: „Какво хубаво лице!“ и макар и да знаеше, че е красива, беше му много благодарна. Усмихна се още веднъж, но този път любезно и приятелски. Тя запита:

— Обичате ли ги?

Дъглас се приближи до нея, седна с кръстосани крака на поляната и я погледна.

— Извънредно много — отговори той, но тя възкликна:

— Ще настинете!

Той скочи на крака и каза:

— Много сте мила.

След това свали мушамата си и я постла на земята. После демонстративно седна на единия край, така че почти без колебание тя седна съвсем естествено на другия. Той се усмихна до уши и заяви:

— Наистина щастлива случайност!

Тя вдигна вежди.

— Че се срещнахме — продължи той. — Случват се такива възхитителни дни: слънце, цветя, усмивка на момиче.

— Знаете ли, аз съм на двадесет и девет години — каза тя (а беше на тридесет).

— Изглеждате два пъти по-млада.

Тя се засмя не принудено и се почувствува щастлива. Край тях мина лодка, в нея седеше дебела жена, младо момче теглеше тежките весла.

— Никаква работа нямам до обед — опипа почвата Дъглас. — А вие?

— Никаква работа нямам до следващата година.

— Наистина ли? Нима сте толкова свободна!

— Като кон в прериите. Работя, когато ми се иска.

— И няма да поискате да работите до следващата година?

— Нямам представа. Може би след малко ще започна. А може би и никога.

— С какво се занимавате? Рисувате ли?

— Не. Пиша.

— Сериозно! — възкликна той.

— Защо не?

— Защото и аз пиша.

Ето така започна. Разговорът, който последва, не заслужава да бъде отбелязан: това, което двама писатели могат да кажат за професията си, представлява интерес само за писатели.

След около час започна да им става студено. Те станаха от земята, като продължаваха да бърбят. Френсиз много добре си спомняше очерка за майорите, излязъл в „Хоризонт“. Дъглас се ядосваше, че не е чел нищо от нея, но когато в отговор на молбата му тя започна да изрежда разказите си и заговори за този, в който двама вечни мусеци се съпрузи, сами в колибата си сред снеговете, прекарват дългите зимни вечери в двата края на къщата, той възкликна, искрено развълнуван:

— Как, от вас ли е?

Това съвсем стопли сърцето ѝ. Но след малко забеляза, че обед отдавна е минал. Като махна с ръка, Дъглас прати срещата си по дяволите и двамата се настаняха в един китайски ресторант в Сохо, където разсеяно си поръчаха яйца с майонеза и сандвичи с кресон.

Малко по-късно те се качиха в автобуса за Хампстед Хийт, за да отидат до Долината на здравето. Дъглас бе изненадан и донякъде засегнат — той знаеше за съществуването на това странно село, но никога не беше ходил там. Как е могъл досега да пренебрегне такова място? Френсиз се смееше с наивна суетност. Поразходиха се из уличките, преди да отидат у нея. Запалиха огън в малката камина с рамка от черешово дърво и докато той седеше на земята пред огнището, с лула в устата, облечен в панталон от мек фланелен плат, обвил с ръце колене, тя приготви чая, без да престане да бърби.

Надвечер той се накани да си тръгва. Тя го задържа и за вечеря, отвори консерва английски грах и кутия ананас. Тъй или иначе към десет часа го пусна да си иде. В горния етаж на автобуса, докато покрай него пробягваха редките светлини на Флит стрийт, той мислеше: „Е какво, влюбих се“. Не му беше за пръв път. Но в сегашната му любов имаше нов оттенък, нещо топло и спокойно. Краят на един стих от Верлен — поет, когото той страшно харесваше — се въртеше в главата му: „... без страх от клопка...“ Той даже не се и запитваше дали има някаква вероятност да му бъде отговорено с взаимност.

ГЛАВА ТРЕТА
В КОЯТО ФРЕНСИЗ И ДЪГЛАС ЗАЕДНО
ОБЯВЯВАТ ПРЕВЪЗХОДСТВОТО НА
ПРИЯТЕЛСТВОТО НАД ЛЮБОВТА.
УДОБСТВО НА ЛИТЕРАТУРАТА В ТОВА
ОТНОШЕНИЕ, НЕУДОБСТВО НА
МЪЛЧАНИЕТО. ОПАСНОСТ ОТ УСМИВКИ.
ПАНИКА И НЕПРЕДПАЗЛИВОСТ ОТ
СТРАНА НА ДЪГЛАС ТЕМПЛМОР.
НЕПРЕДПАЗЛИВОСТ И ЯРОСТ ОТ СТРАНА
НА ФРЕНСИЗ ДОРАН. КАК СЕ ВЗЕМАТ
ВЕЛИКИТЕ РЕШЕНИЯ. ТРИ ЗЪБА ВЪРХУ
ЕДНА ЧЕЛЮСТ ОПРЕДЕЛЯТ ДВЕ СЪДБИ.
ЛИТЕРАТУРАТА ВОДИ ДО ВСИЧКО. СТИГА
ДА ИМА ИЗХОД.

Виждаха се почти всеки ден — винаги у нея. Той идваше към пет часа, сваляше самото си, под което носеше дебел червен пуловер, и сядаше на пода при огъня, който тя палеше за него. Той натъпкваше лулата си, а тя поднасяше чай със сухари от неподквасено тесто, които купуваше от един бакалин евреин в Суис Котидж.

Когато той не дойдеше, пишеха си. Обикновено по някой литературен въпрос, повдигнат при последното му посещение — винаги оставаха неразрешени въпроси, когато си тръгваше. В писмата

си те също оставяха незавършени въпроси. Така че винаги имаше причина да се видят пак или да си пишат.

И главно, това предотвратяваше мълчанието.

Защото отношенията им почиваха на непоклатима основа. Мълчаливо се бяха съгласили, че съвсем не са влюбени един в друг — нещо толкова банално и долно! Тя беше тридесетгодишна, той на тридесет и пет, страстта беше опустошавала два или три пъти живота им, затова си казваха, че са „ваксинирани“. Какво да се каже за приятелството! Разбира се, те и двамата поотделно имаха много приятели. Но към никого не изпитваха такова безкрайно доверие — неоценим белег на обичта им един към друг. За нея той представляваше това, за което беше мечтала цял живот: интелигентен, фин млад човек с изострен критичен ум, който ѝ казваше, без да го усуква, без задни мисли и без да я щади с мнението си за новелите ѝ. А това ѝ даваше такава сигурност! Беше чудесно, когато той ѝ казваше: „Нищо не струва“ и след това и обясняваше защо. Тогава тя скъсваше написаното и започваше отново (или го оставяше да престои). А каква увереност я изпълваше, когато при други случаи възкликваше: „Браво!“ Преди него приятелите ѝ казваха за всичко, което напишеше: „Чудесно, мила, възхитително!“ и я оставяха сама да си блъска главата. Безкрайна мъка!

„Цяло щастие е — мислеше си тя, че не е влюбен в мен!“ И смяташе, че искрено се моли никога да не ѝ се случва подобно нещо. Ако има любов, мислеше си тя, тази ценна искреност ще изчезне или най-малкото ясният поглед. И за какво? За някакво си посредствено опиянение! Че нейното собствено отношение беше може би нещо малко повече от приятелство, че към него си примесваше нежност, а понякога даже и вълна от чувствено желание, което тя приемаше с тайна наслада, това в края на краищата не беше опасно. „Но той не! — молеше се тя. — Той не бива да мисли по този начин за мен“.

Самият Дъглас беше забравил или се правеше, че е забравил чувствата, които го вълнуваха първата вечер на горния етаж в автобуса към Ийст Енд. Още пареше раната от една отвратителна измяна, която по-скоро го беше отвратила, отколкото отчаяла. „Женска любов — мислеше си той — вятър! Подвижни пясъци, гадна работа! Те казват, че лъжат за наше добро, за да ни спестят страданията! Естествено, ние ги разобличаваме и, естествено, страдаме, но към това се прибавя и

отвращението. А те ни презират за това страдание, за това отвращение, защото не сме признали светото милосърдие на тъй чувствителните им сърца!... Пазил ме господ отново да попадна в блатото на женската любов!“

И след такива разсъждения вземаше автобуса за Вейл ъв Хелт, здрависваше се засмян с Френсиз, свалеше сакото си, запалваше лулата си и докато тя сладострастно се гушеше във възглавниците на удобния диван, започваше разговора оттам, където бяха го прекъснали при последната среща или в последното писмо. А тя го слушаше, устремила към него пълни с възхищение, доверие и блясък очи, в които той отказваше да открие това, което дори едно шестгодишно дете би прочело.

При това понякога ги обземаше странно стеснение. След като изчерпеха дадена тема, те не намираха веднага друга. Тогава между двамата се възцаряваше тишина, от която се страхуваха, защото не знаеха как да я нарушат. Не знаеха, че могат да приемат мълчанието и да се задоволят с удоволствието просто да са заедно, всеки да се отдаде на собствените си мисли, докато думите изникнат спонтанно, или даже да помечтаят в полумрака, загледани в пламъците на камината. Не, струваше им се, че ако мълчанието продължи много дълго, между тях ще се вмъкне някакъв демон — издайник, че ще избухне нещо, което ще ги изтощи и обезсили. В такива случаи те си разменяха почти предизвикателни усмивки, като че ли искаха да си кажат: „Няма нищо опасно, нали?“ И това продължаваше, докато единият от двамата намери нова тема за спор, в който те със стръв се хвърляха. Но понякога темата не идваше, те изпадаха в паника и усмивките им постепенно се превръщаха в глупави гримаси. Въпреки това никой не се решаваше пръв да престане да се усмихва и цялата тази история ставаше наистина отвратителна.

Именно така един хубав ден, само за да прекъсне омразното напрежение, Дъглас подхвърли, без да мисли:

— Знаете ли, семейство Грийм ми предлагат да замина с тях.

Той каза това, без да разсъди, и веднага всичко бе предрешено. А думите му бяха чиста измислица.

Всъщност Дъглас наистина беше срещнал Кътбърт Грийм предната вечер, когато чакаше автобуса в Риджънт стрийт. Грийм беше състудент на баща му, синолога Хермон Темплмор, P.R.S.^[1], и Дъглас питаеше към него искрени чувства в памет на починалия си баща. Защото дълбоко обичаше баща си, въпреки че почти се бяха разсърдили, когато момчето поиска да литне със собствените си криле. Грийм беше сега шестдесет и пет годишен, имаше съвсем кръгло, подпухнало като на стар алкохолик лице и сини влажни очи на невинен ангел; стесняваше се да говори публично (дори ако публиката се състоеше само от едно лице) и минаваше сред антрополозите за един от първите палеонтолози в света.

Той се изчерви, като видя Дъглас — винаги се изчервяваше, когато срещнеше някого, сякаш живееше в непрекъснат страх да не го уловят в грешка. На сърдечния поздрав на младия човек отговори, като предъвкваше думите си от смущение:

— D'you do^[2]... Да... А вие? Много добре, много добре...

Той се озърташе наляво и надясно, като че ли търсеше накъде да избяга. Дъглас го попита за Сибил.

— Тя е добре... много добре... тоест, как да ви кажа... представете си, тя има шарка...

Дъглас се засмя, като не можа да се въздържи да не си помисли: „Добре се е наредила!“ И се видя отново тринадесетгодишен. На вратата, близо до леглото му, стоеше Сибил и върху светлото лице устните ѝ бяха свити от отвращение пред лицето на момчето, покрито с червени пъпки. Тя също беше тринадесетгодишна тогава. Дъглас никога не можа да ѝ прости това жестоко отношение.

На двадесет години Сибил се омъжи за Грийм, когато той беше на петдесет. Всички веднага я обвиниха в корист, а него в сладострастие. Но след това, когато тя го придружи за издирване на африкантропа в Трансваал и участва в експедицията с компетентност и безспорен успех, лошите езици млъкнаха. Споменаваха само, че с омъжваното си разбила сърцата на мнозина способни млади хора и на първо място на симпатичния младеж Темплмор.

Единственият, който, но всичко изглежда, не знаеше, че сърцето му е разбито, беше самият Дъглас Темплмор. Ето защо той никога не бе споменавал пред Френсиз за своята приятелка от детинство. Но

когато Френсиз спомена за него пред приятели, веднага ѝ разказаха всичко. От своя страна тя също не му каза нищо — не искаше да става смешна, проявявайки ревност.

— Шарка ли! — учуди се Дъглас. — Но това е детска болест!

В погледа на стария Грийм пробягна чудна нежност. Той се усмихна, но след това веднага се изчерви, в сините му очи се появи смущение и той припряно каза:

— Невинаги... не... може и... впрочем тя почти оздравя.

И явно въздъхна с облекчение, като видя, че автобусът му пристига.

— За щастие — заключи той — защото... решихме да тръгнем по-рано. Не знаете ли? За Нова Гвинея. Там са намерили... а, ето и моя автобус... намерили са челюст... полумаймунска, получовешка, интересно, нали? С три кътника — но това е дълга история...

— Извънредно интересно — любезно каза Дъглас.

— Да. Нима ви интересува? Ще вземем непременно двама кинооператори. Търсим и журналист. Не за издирванията, а за...

Потокът пътници въвлече стария учен в автобуса. От платформата, преди да изчезне, той махна с ръка и викна:

— Довиждане!

Като се смееше, той подхвърли още нещо, което можеше да значи: „До скоро виждане“, или: „Елате и вие“. Потеглящият автобус заглуши думите му.

Дъглас сам се слиса от това, което съобщи на Френсиз и което толкова малко отговаряше на действителността. „Какво ме прихвана?“ — помисли си той и вече се готвеше да се поправи, когато Френсиз скоочи от възглавниците, в които беше потънала, и неестествено весело възкликна:

— Но това е чудесно! Просто чудесно! И вие, разбира се, приехте, нали?

Самата тя не знаеше много добре защо приказва така. Тъкмо пак бяха стигнали до въпросните непоносими изкуствени усмивки в мълчанието, които я тревожеха и ѝ причиняваха виене на свят. И ето че Дъглас каза нещо, отначало тя изпита облекчение. Но тъй като той напомни за *онзи* въпрос, тя се почувствува болезнено засегната.

— Вие смятате, че трябва да приема, така ли? — попита той.

Изглеждаше изненадан и недоволен. Но тя беше болезнено засегната, затова повтори с много радостен глас:

— Естествено, това е чудесно! Не бива да изпускате такъв случай! Кога заминават те?

— Не знам точно — промърмори Дъглас. Видът му наистина вдъхваше съжаление. — Предполагам, че след петнадесетина дена.

Изглеждаше толкова жалък, че за момент Френсиз се разнежи. Но беше засегната, много, много засегната...

— Трябва да им телефонирате! — извика тя и весело отвори телефонния указател. После събщи: — Примроуз 6099 — и подаде слушалката на Дъглас. Младият мъж беше готов да избухне. Той щеше да възрази: „Какво ви е?“, но тя каза:

— Трябва да смените климата. Много дълго се застояхте в Лондон.

По-късно често се питаше с гняв и съжаление какво я беше подтикнало да каже тези думи. Все пак сигурно не беше от ревност! Какво я засягаше тази Сибил? Да заминава с нея, където ще. Не сме влюбени един в друг, нали? Все ще можем да се подразделим за малко. Нали сме свободни.

Дъглас се почувствува като пребит. „Дълго се застояхте в Лондон“. Ето какво всъщност е мислила тя за него... Защо не му го е казала по-рано? Той вдигна слушалката и набра номера.

Обади му се Сибил. Отначало тя не схвана какво иска Дъглас. Журналист ли? Да, тя добре знаела, че Дъглас е журналист. Да й събщи тази новина ли й звъни?... Да дойде с тях в Нова Гвинея? „Но, мили Дъг... Какво?... По телефона никога нищо не можеш да разбереш. Елате ми на гости, стари приятелю, ако не се страхувате от шарката. Елате, когато обичате“.

Той затвори телефона. Гледаше Френсиз като през мъгла. Тя донесе сакото и мушамата му и каза със същата прекалена веселост:

— Идете веднага при нея! Желязото трябва да се кове, докато е горещо.

Няколко секунди стояха неподвижно един срещу друг, точно колкото тя да си помисли: „Идиотска история! Ще го целуна. Много, много съм глупава. Ще го пусна ли да замине? Да, той ми причини

болка, развали всичко, нека замине, нека замине!... О, защо не хвърли това сако и не ме вземе в прегръдките си!“

Но Дъглас облече сако и наметна мушамата си. Тогава тя го тикна към вратата.

— Щастливият случай трябва да се лови за косите — каза тя със звучен смях. — Даже когато са руси.

Той погледна русите коси на Френсиз. За какъв щастлив случай говореше тя? Нито за секунда не помисли за косите на Сибил. Какъв щастлив случай трябва да лови? През ума му като светкавица премина мисълта: „Ще се ожена за нея!“ Но тя съвсем не го иска. Върху ръката си почувствува леките пръсти, които го тласкаха навън. Под краката си усети гостоприемния килим при входа. Видя, че беше на зелени и кафяви квадрати и го обзе такава носталгия, че за малко щеше да се заплаче.

На прага на вратата тя добави:

— Побързайте, вземете такси.

Малката градинка сияеше с пролетните си цветя под здрачното небе. Незабравки, зеленики, анемони и китка перуники с цветове, по-прекрасни от орхидеите... Ситният чакъл изскърца под обувките му.

Когато той прекрачи портичката, тя му махна с ръка и извика:

— Все пак елате да ме видите, преди да заминете от Лондон!

Във вечерния здрач тя му се стори блестящо красива. Усмивваше се с черпените си, сочни устни. Изглеждаше приказно щастлива.

— Какво ви каза Кътбърт? — попита Сибил, понеже не разбираше за какво става дума.

Лежеше на канапе в стил рекамие, покрила краката си с кожа. По лицето ѝ още личаха грапавите и червеникави белези от шарката, но кой би се сетил да гледа епидермиса ѝ, когато тя предлагаше погледа си? Въпреки това Дъглас като че ли не забелязваше нито едното, нито другото.

— Че имате нужда от журналист — отговори той, като до известна степен попресили истината. — А след това ми извика: „Елате с нас!“

— Но какво ще правите с нас? Палеонтологията интересува ли ви? Това не са вкаменелости като вашите майори!

Дъглас търсеше отговор. Никога не беше изпитвал по-малко желание да убеди някого.

— Всичко ме интересува — каза той мрачно.

Забеляза, че Сибил го гледа подигравателно. Зачерви се.

— Я ми кажете — подхвърли тя — това да не е бягство? Да не би някой да ви е разбил сърцето?

— Нищо подобно! — припряно се възмути той. — Що за идея! Вярвайте ми, експедицията много ме интересува. Убеден съм, че от професионална гледна точка за мене...

— Знаете ли поне какво ще търсим?

За миг го обхвана паника, но изведнъж се сети за една дума. Подхвърли я победоносно:

— Една челюст... — И добави с усмивка: — ... с три зъба.

Сибил сърдечно се разсмя. Колко мил е той! Тя много го обичаше.

— Не — каза тя. — Челюстта и трите зъба вече ги донесе Крепс — германският геолог. А ние ще се опитаме да намерим черепа и скелета.

— Точно това исках да кажа и аз — смотолеви Дъг.

— Ако ги открием, може би ще се доберем до липсващата брънка. Знаете ли какво значи това?

— Да... впрочем... горе-долу — промърмори той. — Брънката, която липсва във веригата на еволюцията... последната брънка между маймуната и човека.

— И това ви интересува... страстно, така ли? — запита тя иронично.

— Но, дявол да го вземе, защо смятате, че не ме интересува?

— Защото, мили мой, в зоологията не се влиза като в кафене. Ако ви кажа, че заминаваме за Нова Гвинея, защото третият кътник на челюстта, донесена от Крепс, има пет връхчета, вие ще подскочите ли от нетърпение?

— Ако ми го кажете така, няма. Но знам достатъчно, за да разбера, че Крепс сигурно е намерил маймунски зъб върху човешка челюст или нещо подобно. Нали?

— Да, горе-долу нещо такова.

— Виждате, че все пак не съм напълно идиот.

— Не съм казала такова нещо. Но пак ви питам: ще подскочите ли от нетърпение?

— Защо пък трябва да подскачам? Аз не подскочих и когато научих за съществуването на старите майори в Стегфорд Манор. А просто отидох там и след това разказах какво съм видял, това е всичко.

— Ако дойдете с нас, няма да има много нещо за разказване.

— Защо?

— Защото съвсем ясно е, че никога не сте присъствували при такъв род разкопки. В тях няма нищо забележително, мили мой, вярвайте ми. Прехвърлят се тонове земя. Прекарват се през сито. След шест седмици или след шест месеца между камъните или черупките изскача къс вкаменена кост или някакъв зъб. Първо се проверява дали не са намерени случайно на това място, тоест дали са на същата възраст като почвата там — на един или два милиона години. Едва тогава разкопките продължават. Ако в следващите месеци имаме щастието да намерим още някое парче от череп или кост, много сме доволни. Защото в повечето случаи не се намира нищо повече. Виждате, че няма нищо любопитно за вас.

— Как можете вие да отсъждате какво ми е интересно и какво не?

Точно тогава влезе Кътбърт Грийм. Той се изненада, но искрено се зарадва, като видя Дъг. Поздравя го с „Hello“ и енергично му стисна ръка. След това целуна Сибил.

— Е добре — каза младата жена — значи, решено: Дъглас тръгва с нас.

Дъглас едва не падна от изненада.

— Как така! Но...

С очарователна усмивка Сибил го прекъсна, махайки с ръка, и се обърна към мъжа си:

— Всичко направих, зя да се откаже. Но, господ знае защо, той настоява. Разбрахте ли се вече със Спийд?

— Ами... как да кажа... почти — смотолеви Грийм, който не разбираше какво става. — Не знаех, че... но положително ще можем...

— Чакайте! — извика Дъг.

— С тази работа се заемам аз — прекъсна го Сибил. — И без това на Спийд не му се идваше много. По-скоро не искаше да ни

откаже, тоест да откаже на мене — усмихна се тя. — Сигурна съм, че ще почувствува облекчение. Познавате ли го? — обърна се тя към Дъг.

— Да... слабо... Точно затова — живо започна той — в никакъв случай не искам...

— Нямайте никакви скрупули, вярвайте ми. Спийд само ще въздъхне от облекчение, че се е отървал. Повтарям ви, работата не е забавна: ще водите дневника на експедицията. Никой от нас не притежава писателски талант и освен това няма да може да го води редовно: твърде много други неща ни се въртят в главата. Е, добре — заключи тя — значи, готово. Не съжaliaвате, нали?

Искаше му се да намери смелост, за да каже: „Все пак дайте ми време да си помисля“, но устните му не можаха да изрекат тези думи: старият учен и съпругата му го гледаха с такава приятелска усмивка, изглеждаха толкова щастливи, че могат да му доставят удоволствие...

— Да пийнем по чаша! — предложи Грийм и отиде да донесе уиски.

Докато пълнеше чашите, доброто му зачервено и пълно лице светеше от щастие и обич.

[1] Член на Кралското дружество. — Б.пр. ↑

[2] Как сте? (англ.). — Б.пр. ↑

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА
ПОТЕГЛЯНЕ ЗА СУГАРАЙ. ФРЕНСИЗ И
ДЪГЛАС ПРИЗНАВАТ ЛЮБОВТА СИ, НО
ПООТДЕЛНО. УДОБСТВОТО ДА СИ
МЪЛЧИШ. ПО-ЛЕСНО Е ДА СЕ
УСМИХВАШ. ЗАПОЗНАНСТВО НА КОРАБА
С ГЕРМАНСКИ ГЕОЛОГ, ИРЛАНДСКИ
БЕНЕДИКТИНСКИ МОНАХ И БРИТАНСКИ
АНТРОПОЛОГ. ХУБАВАТА СИБИЛ
РАЗКАЗВА НА ДЪГ ЗА БОРБАТА НА
ОРТОГЕНЕЗАТА СРЕЩУ СЕЛЕКЦИЯТА. ОТ
ВКАМЕНЕНИТЕ ЧЕРУПКИ ДО ИЗВИВКИТЕ
НА МОЗЪКА. ХОФМАНЩАЛ ПРИ ЛУННО
ОСВЕТЛЕНИЕ.

Краят на седмицата експедицията прекара в Ливърпул, за да събере последните необходими съоръжения. Дъг изобщо не беше срещал Френсиз. Беше много развълнуван. Пред себе си призна, че я обича. Сега, след като има възможност хладнокръвно да направи разбор на събитията, беше сигурен, че тя също го обича. Цялата тази история беше идиотщина, абсурдно недоразумение. Но какво да прави сега? Не е честно да изостави Гриймови, които заради него се отказаха от Спийд. Дъглас посети журналиста, като таеше последна надежда, че той може би ще пожелае да замине. Но Сибил се оказа права: Спийд изпадна във възторг, че са му намерили заместник.

Що се отнася до Френсиз, тя даже не посмя да му телефонира. На него не му оставаше нищо друго, освен да отиде при нея, да падне в краката ѝ и да намери в себе си достатъчно смелост и решителност да ѝ разправи открито всичко. Една вечер той почти се беше решил, но след като дълго скита из уличките на Вейл ъв Хелт, стори му се, че тя му се мярна и веднага избяга.

От своя страна Френсиз изживяваше ужасни дни. Тя непрекъснато препрочиташе писмото на Дъглас, в което той ѝ съобщаваше за заминаването си. Писмото чудно приличаше на предишните, беше пропито с това спокойствие, хумор и честност, които вече повече от година вдъхваха у Френсиз дълбоко чувство на доверие... Но последните редове я разстройваха:

В заключение, пишеше той, ето че в края на краищата заминавам въпреки волята си. Но всичко, което вие считате за хубаво, е хубаво. Една ваша дума, и аз заминавам. Една ваша дума, и щях да остана. Да ви се подчинявам тъй, ми се струва жестоко, но обичам да ви се подчинявам. Има болезнени удоволствия, нали, Френсиз? Всичко, което идва от вас, ще бъде винаги радост за мен, даже и болката. Моля ви, не злоупотребявайте с това, скъпа приятелко. Сбогом! Мислете понякога за мене. Ваш

Дъг

И после, в деня на отпътуването, когато при третото изревяване на сирената Дъглас се качи на моста със свито сърце, за да види поне как се отдалечава английският бряг, сред хората на кея той изведнъж откри неподвижен силует, който просто му пресече дъха. Извика: „Френсиз!“ и се затече към подвижния мост, но беше късно — вдигаха го вече. Върна се към задната част на кораба. Френсиз застана на ръба на кея. Дъглас съзря хубавото ѝ малко преbledняло лице, обърнато към него. Не намериха какво да си кажат — без съмнение, защото трябваше да викат, за да се чуят. Френсиз му се усмихна, той също и за първи път въпреки дългото мълчание те не бяха обзети от паника и усмивките им не се превърнаха в гримаси. Напротив, с всяка измината секунда усмивките им ставаха по-прости и по-естествени. Когато корабът започна бавно да се отдалечава от кея, Френсиз леко вдигна ръка до устните см. Дъг направи същото. И те си изпращаха въздушни

целувки, без да престанат да се усмихват, докато параходът изчезна зад вълнолома.

Дъглас смяташе да използва дългото пътуване, за да навлезе малко в палеонтологията. Но се излъга. Спътниците му сякаш имаха една-единствена грижа — никога да не говорят по работата си.

Бяха трима мъже и Сибил. Няколко седмици бяха необходими на Дъг, за да се запознае със специалността на всеки един от тях. С голямо учудване разбра, че вечният пушач на лула, голям пияч и гастроном, който с удоволствие употребяваше не много цензурни думи, е бенедиктински монах — ирландец. Дъг чуваше, че му викат Поп^[1], но смяташе, че го наричат така поради възрастта му.

— Няма що, това винаги оказва своето въздействие — забеляза Сибил една вечер (минаваха край остров Сокотари), когато край тях се мярна и изчезна в коридора къдравата побеляла глава на ирландеца. Дватама се бяха облегли на перилата.

— Кое? — попита Дъглас.

— Расото — отговори Сибил, която беше разпалена атеистка.

— Какво расо?

— Как какво, църковните одежди.

Изненадата на Дъг трябва да е била много комична, ако се съди по смеха, който предизвика.

— Как така! Нима не знаехте? Той не само че е папист, но е и бенедиктински монах. А най-лошото е, че е и яростен ортогенист.

— Какъв?

— Ортогенист. Привърженик на ортогенезата. Вярва, че еволюцията има някаква цел или поне, че се ръководи от нещо.

Върху лицето на Дъглас се изписа наивно изумление. Сибил обясни с известно раздражение:

— Той смята, че измененията не настъпват случайно вследствие естествен подбор, а че се предизвикват, направляват, че се подчиняват на някаква воля за усъвършенстване... О, по дяволите! — възкликна тя, като забеляза, че той продължава да не схваща, и обобщи: — Смята, че има план и архитект, че дядо господ предварително знае какво иска!

— Това съвсем не е престъпление — каза Дъглас с усмивка.

— Не, но е нелепост.

— А вие каква сте?

— Моля?

— Щом не сте ортогенистка, каква сте тогава?

— Никаква. Не съм предубедена. Мисля, че ортогенезата е мистика и че, както смята Дарвин, естественият подбор играе важна роля. Все пак считам, че той не е единственият фактор, че еволюцията е резултат на комплексни фактори, вътрешни и външни — на всякакъв вид взаимодействия. Смятам, че еволюцията никога няма да може да се обясни само с действието на един-единствен фактор. Смятам, че тези, които се мъчат да я обяснят така, са магарета.

— Обяснете ми! Външни фактори са климатът, храната, другите животни, така ли?

— Да.

— А подборът означава, че остават и се разпространяват формите, най-добре приспособени към тези фактори, а изчезват най-зле приспособените, нали?

— Приблизително така е.

— А кои са вътрешните фактори?

— Тенденциите към промяна, които произхождат от някаква воля на вида, воля за постепенно самоусъвършенствуване.

— За постепенно приближаване... към някакъв идеален прототип, това ли искате да кажете?

— Да речем, че е така.

— И вие вярвате едновременно и в двата вида фактори?

— Да, и в други, в редица други причини, много по-необясними.

— Например?

— Не мога да ви ги обясня, тъй като не подлежат на обяснение.

— Божествени ли са?

— Не, съвсем не. Само са вън от обсега на човешкия разсъдък, нищо повече.

— И вие вярвате, че съществуват, без да ги разбирате?

— Не мога да си представя какво представляват те, тъй като не ги познавам. Само мисля, че съществуват — това е.

— Но това е напълно безсмислено.

— Как така?

— Почти същото е, както да вярваш в Дядо Коледа.

Тя се засмя и го изгледа с някакво ново чувство на уважение:

— Това, което казахте, съвсем не е глупаво.

— Струва ми се, че предпочитам да се придържам към това, което умът ми може да разбере — например към естествения подбор или към... към... хормогенезата.

— Ортогенезата. Да, би било разумно, но има други неща, които естественият подбор и ортогенезата, даже и обединени, не могат да обяснят.

— Например?

— Например внезапното изчезване на определени видове, намиращи се в пълен разцвет. Или просто човешкият мозък.

— Защо човешкият мозък?

— Много дълго трябва да обяснявам. Но в общи черти, защото в случая с мозъка човек се сблъсква с много противоречия. Защо, ако нашата мисловна способност има за цел само биологическия разцвет на човешкия род, мозъкът ни същевременно се занимава, и то напълно произволно, със съвсем друго нещо? А в разбирането на това „друго нещо“ ние най-често претърпяваме неуспех.

— Може би сме в самото начало.

— Значи, аз съм права: едва когато стигнем до края, ще разберем всички причини.

— Искате ли да ви кажа нещо?

— Какво?

— По същество вие сте по-голям ортогенист от Поп.

— Това, мили мой, е сантиментално заключение.

— Защо сантиментално?

— Самият Поп е ортогенист поради строго научни причини — поне той е убеден в това. Той е ортогенист не защото вярва в някаква божествена воля, а, обратно, вярва в божествената воля, защото е ортогенист. И ако е ортогенист, то е само поради някои явления, между които например начинът, по който са навити някои типове вкаменени черупки. Той е намерил някои видове варианти, при които навиването отива дотам, че организъмът умира, затворен, в най-ранна възраст. При това тези варианти са продължили да съществуват въпреки този свой недостатък. Ето защо Поп идва до заключението, че съществува вътрешен фактор, вътрешна „воля“ за навиване, противна на някакъв процес на приспособяване. Кътбърт, като убеден дарвинист, възразява обаче, че този вътрешен фактор по начало е бил само процес на

приспособяване, който впоследствие не е могъл да бъде спрял генетически. По този въпрос те спорят безспир от три години насам.

— И вашият съпруг ли се занимава с черупки?

— Скъпи мой, ако искате да разберете поне отчасти произхода на човека, преди всичко трябва да се върнете към произхода на всичко.

— Сигурна ли сте? — попита след известно колебание Дъглас.

— Що за въпрос! Това е съвсем очевидно!

— Не съвсем — възрази той.

— Как така?

— Струва ми се, че нещата се объркват. Признавам, мога да схвана, че между вашите черупки и слона например, ИЛИ даже големите маймуни, има постепенен преход и че проблемът по същество не се променя. Но между маймуната и човека... или по-точно, между маймуната и личността, а даже, ако предпочитате, между животното човек и личността виждам цяла пропаст. И то пропаст, каквато всичките ви приказки за навиване не могат да запълнят.

— Без съмнение имате пред вид душата, нали? Аха, миличък, да не би да сте вярващ?

— Не изпитвам дори и капка религиозно чувство, мила моя, и вие добре го знаете. Аз съм не по-малко атеист от вас.

— За какво говорите тогава?

— Ще ви кажа, щом искате... Говоря за това, че все пак е било необходимо да се измисли някаква дума като душа. Даже и да не вярва, човек трябва да признае, че щом е било необходимо да се измисли тази дума, да се измисли за човека, и то, за да бъде той различен от животните... значи, че в човека, в начина му на действие... Вие, естествено, разбирате какво искам да кажа?

— Не. Уточнете се.

— Искам да кажа... че в двигателя на човешките действия има нещо... нещо особено, нещо... специфично, нещо напълно неповторимо, което не се среща в никое друго същество. Ако вземем дори само това, че от поколение на поколение нашето поведение се променя. Непрекъснато се променя. Животните никога не променят своето държание, даже и за хиляда години. А в отношението към живота и оттам между моя начин на живот и начина на дядо ми разликата е толкова голяма, колкото между костенурка и казуар.

— Е, и?

— Е, нищо. Смятате ли, че този факт може да се обясни с еволюцията на някаква челюст?

— Разбира се, ако не е друго, поне с извивките на мозъка.

Дъг поклати с раздразнение глава:

— Не. Съвсем не е така. Това нищо не обяснява. Извивките не са еволюирали от дядо ми насам. Дявол да го вземе, колко мъчно е да изразиш мисълта си по разбираем начин!

В този момент голяма тъмна сянка скри небето от тях и ги накара да вдигнат глава. Беше професор Крепс. Той беше толкова грамаден, че когато минаваше край прозореца на някоя стая, в цялото помещение ставаше тъмно. Носеше винаги тесни панталони, винаги измачкани и без ръб, плътно прилепнали до бедрата му, което още повече подчертаваше приликата му с дебелокожите. Очите му, зад подпухнали клепачи, имаха насмешлив израз като слонските даже и когато се разгнеवेशе. Имаше мустаци като на морж и по тях обикновено се забелязваха следи от ядене. Най-изненадващ беше високият му и писклив глас на момченце.

— Е, деца — каза той — няма ли да си лягате?

Говореше английски правилно, но употребяваше от време на време германски изрази, въпреки че живееше в Лондон още от времето, когато нацизмът го беше прогонил от Германия.

— Много искате! — отговори Сибил. — В такава хубава нощ!... А вие?

— Добре знаете, че аз никога не спя.

Това беше почти вярно. Той рядко си лягаше преди два или три часа през нощта и тогава почваше да чете. Прекъсваше четенето от време на време, за да си дремне, без да загасява светлината, и така караше до зори, когато заспиваше дълбоко за един час. След това ставаше бодър и в добро настроение.

Параходът навлизаше по фосфоресциращата вода под прекрасното, обсипано със звезди небе от Аденския залив в Индийския океан. Нощта бе така спокойна и светла, лекият бриз бе толкова приятно прохладен, че никой от тримата не напусна мостика до зори. Крепс издекламира на немски всички произведения на Хофманщал, като им ги превеждаше на английски, малко тежък, но нелишен от поезия. А когато той издекламира стихотворението: „Да пееш на воля“, което започва и завършва така:

*Die liebste sprach: „Ich halt dich nicht.
Du hast mir nichts geschworn.
Die Menschen soll man halten nicht.
Zieh deine Strasse hin, mein Freund...*

*Und wenn mein Mund dir suesser ist
So komm nur wieder zu mir!“^[2]*

Дъглас почувствува как сърцето му тръпне от просто щастие, примесено с горчивина, сякаш беше юноша.

[1] Поп означава „татко“ на английски. — Б.пр. ↑

[2]

*Любимата ми каза „Не те задържам,
във нищо ти не си ми се заклел.
Да се задържат хората, не бива.
Върви по своя път, другарю мой.*

*Но ако устата ми ти е по-сладка,
тогаз върни се пак при мен!“*

↑

ГЛАВА ПЕТА
ШЕСТСТОТИН МИЛИ ПРЕЗ
ДЕВСТВЕНАТА ГОРА. ПОЛЗАТА ОТ
ПОГРЕШНО ИЗБРАНОТО НАПРАВЛЕНИЕ.
ОТКЛОНЕНИЕТО ОТ ОСЕМДЕСЕТ МИЛИ
ИЗВЕЖДА СЛУЧАЙНО ЕКСПЕДИЦИЯТА
ТАМ, КЪДЕТО АВТОРЪТ Е ИСКАЛ.
ПРИМАТИ НАПАДАТ ЛАГЕРА С КАМЪНИ.
СПОР ВЪРХУ ЖИЛИЩЕТО НА
МАЙМУНИТЕ. ПРЕИМУЩЕСТВО НА
ПЪЛНОТО НЕВЕЖЕСТВО ПРЕД
ОГРАНИЧЕНОТО ВИЖДАНЕ НА
СПЕЦИАЛИСТИТЕ. ДЪГЛАС
ТЪРЖЕСТВУВА, БЕЗ ДА ПРОЯВИ
СКРОМНОСТ. ЕДНА НАХОДКА НА КРЕПС
ПРЕДИЗВИКВА СЕНЗАЦИЯ.

Животът е бавен, драга Френсиз, но надеждата е бурна (освен Верлен от френските поети Дъг най-много обичаше Аполинер). Ето че сме в Сугарай. Чудно ми се струва, като си помисля, че Лондон е от другата страна на земното кълбо, че стъпалата ни са едни срещу други и че от ваша гледна точка аз ходя с главата надолу! При това изтеклите седмици са дреболия в сравнение с времето, което ще ни бъде необходимо, за да стигнем до мястото на разкопките през 600 или 800 мили девствена гора. Пътят, който мощният Крепс е

проправил през мангровите дървета, лианите и папратите прели десет месеца (предполагам, че си е пробивал път като носорог), отдавна е заличен. Цялата тази област всъщност е непозната. Тя е едно от последните „бели петна“ върху картата на света.

Ще тръгнем веднага. Цялата група пристигна в добро състояние и нищо не липсва от огромния ни багаж. Всичко останало беше подготвено тук предварително и ни чакаше. Да ни призна ли? Доста съм възбуден...

Френсиз се усмихна. Колко ѝ се искаше да целуне това мило момче! Не можа да се въздържи, въпреки че си помисли: „Колко глупаво!“, и целуна леко писмото.

А милото момче в този момент се биеше в палатката си с комарите. То излъчваше силна миризма на лимон, но на насекомите това сякаш не им правеше впечатление. Струваше му се, че никога няма да се съмне.

Това се повтаряше всяка нощ и продължи през всичките нощи, докато най-после експедицията стигна до края на гората. Вървяха седемдесет и шест дена по компас и по чувство под гъст свод от растителност, затова не можеха да използват секстанта за ориентация. Но точно когато очакваха да се натъкнат на редица ниски, обрасли хълмове — според указанията на Крепс — те се озоваха пред гола стена, висока четиристотин до петстотин метра. Секстантът — сега вече можеха да го използват (за пръв път отново видяха небето) — им показва, че са се отклонили с няколко само градуса на изток, които обаче, след толкова дни път се свеждаха до грешка от близо сто мили. Грийм и отец Дилиган нетърпеливо искаха да потърсят път, за да стигнат час по-скоро до областта на хълмовете. Скараха се бурно с Крепс, защото той пожела да се възползува от грешката и да остане тук, за да проучи геологическите особености на тази странна скала, която му се струваше, че потвърждава теорията му за вулканичните сринове. Сибил не взе участие в спора. Тя само се усмихваше. Дъглас също остана неутрален, по-приятно му беше дори, отколкото на нея, че е готов да постъпи, както кажат.

Крепс спечели спора благодарение на огромното си тяло и ината си. Дадох му осем дена за проучване. След като поразгледа

околността, той заяви, че сигурно ще открият долина няколко мили на югозапад. Групата потегли. Намериха долината точно там, където предполагаха, но тя се оказа по-скоро цепнатина. Разположиха се на лагер в полите на скалата, близо до един извор. Крепс навлезе в тясното дефиле с двама малайци и шестима папуаси, за да започне работа.

Вечерта на петия ден се случи нещо странно. Лагерът бе нападнат с камъни, по всяка вероятност от орангутани — беше се вече доста здрачило, за да разберат дали е тъй. Не можаха да видят много добре откъде бяха дошли. Първите дървета на гората се намираха на около половин миля разстояние, а известно е, че големите маймуни не смеят да излизат от горите. Дъг изказа предположението, че може би са слезли от скалата. Обясниха му снизходително, че хипотезата му е абсурдна, тъй като антропоидите живеят по дърветата. Дъг попита тогава не е ли също тъй абсурдно нападението над лагера, тъй като, доколкото се простирали познанията му, маймуните избягват хората, камо ли да се закачат с тях. Обясниха му, че невинаги е така. Ако минаващи туземци са убили случайно самка или малки, озлоблението на маймуните може да трае дълго. И даже често се случвало някои маймуни, като цинокефалите, да нападат с камъни хора, които се движат сами.

След два дена Дъг се почувствува победител. Крепс се върна от своята експедиция. Беше очарован. Говореше с оживление за внезапно преобърнати пластове туф, льос и вулканична пепел от миоцена, плиоцена и плейстоцена. Другите слушаха, като че ли им говори за нещо много познато, но горкият Дъг не разбираше нито дума. От всички приказки той запомни само, че Крепс между другото е открил някакъв циркус, дъното, на който било покрито с плочки от лава като баня. И най-важното, Крепс добави: „Мястото гъмжи от маймуни“.

Дъг не прояви достатъчно деликатност и се усмихна, поглеждайки към останалите. Поп и старият Грийм с ядосания си вид му дадоха да разбере, че не се държи като джентълмен. Сибил обаче реагира по-особено. Тя прегърна Дъг и го целуна по бузите.

— Истината ще ни бъде разкрита от невежите каза тя. — Прекалено много разчитаме на това, което вече знаем.

Грийм и отец Дилиган предположиха, че може би в някой неоткрит от тях дол има ниски дървета, подобни на прочутите

бамбукови „дървета в бутилка“. Но Крепс поклати глава — вятър, растат, колкото растат на ръката му, толкова ги има и там. Маймуните били троглодити, а те живеят в дупки по скалите. Тогава Поп смени темата на разговора и попита кога ще тръгнат.

— Не толкова скоро — отговори Крепс с архангелска усмивка под мустаците си на тюлен.

— Как? Какво? А? — възкликна Грийм и червеното му лице потъмня.

— Впрочем — продължи Крепс — аз съм съгласен. Видях, каквото исках да видя. Но съмнявам се дали Поп и вие ще решите да напуснем това място.

Беше седнал с наслада върху сгъваем стол, чиито крака застрашително се огъваха под тежестта на огромното му тяло. Той клатеше някак дяволито дебелия си крак и гледаше стария Кътбърт изпод очилата си с телени рамки. Настъпи „отлично изградено напрежение“, както казват кинооператорите.

— Сигурно сте намерили нещо! — извика накрая Сибил, без да скрива внезапно обхваналото я нетърпение.

Крепс се усмихна и кимна с глава.

— Не ни измъчвайте! — извика тя. — Какво намерихте?

— Теменна кост — отговори спокойно Крепс.

Той даде знак на един от своите помощници малайци, който веднага изчезна в палатката на геолога.

— Къде я намерихте? — възкликна Сибил.

— Във вулканична пепел от плейстоцен. Или аз нищо не разбирам, или това е много по-човешко теме от темето на синантропа.

— Кажете го на нормален език, обяснете ми! — тихо помоли Дъг, като се обърна към Сибил.

— Чакайте малко — отговори доста сухо тя и запита: — Кое ви кара да смятате така?

— Прегледайте теменната кост. Впрочем каквото е останало от нея — каза Крепс.

Малаецът се приближи с кутия в ръце. Крепс внимателно я отвори. Кутията беше пълна с пясък, който сигурно беше прекаран през най-фино сито, толкова беше лек. Крепс го разрови с изненадваща сръчност и деликатност, извади бледосив предмет, закръглен и продълговат, и го постави в протегнатите ръце на Сибил. Грийм и отец

Дилиган се биха приближили, без да кажат нито дума. Те също биха бледи или по-точно по-малко зачервени от друг път. Наведоха се над рамото на Сибил.

Последвалите събития не подлежат на описание.

ГЛАВА ШЕСТА
КРАТЪК ЕЛЕМЕНТАРЕН КУРС ПО
ЧОВЕШКА ГЕНЕТИКА, ПРЕДНАЗНАЧЕН ЗА
ЖЕНИ (И МЪЖЕ) ПИСАТЕЛИ. ДЕСЕТ
ХИЛЯДИ ВЕКА РУХВАТ ПРЕД ЕДИН ЧЕРЕП
ОТ ПРЕДИ ТРИДЕСЕТ ГОДИНИ.
НЕОЧАКВАНО ПРОСЪЩЕСТВУВАЛИ ХОРА
— МАЙМУНИ, ПОЗНАТИ САМО КАТО
ВКАМЕНЕЛОСТИ. ХОРА ИЛИ МАЙМУНИ?
ДЪГЛАС БИ ЖЕЛАЛ ДА ПОЛУЧИ ОТГОВОР,
НО СИБИЛ И НАУЧНАТА ОБЕКТИВНОСТ
ГО ПРАЩАТ ПО ДЯВОЛИТЕ. ПОЯВЯВАНЕ
И БЛАГОДЕНСТВИЕ НА ТРОПИТЕ.

Не предполагах, скъпа, скъпа Френсиз, че толкова скоро ще мога да ви съобщя новини. Намираме се на седемстотин мили, от каквото и да е населено или поне цивилизовано място. Пред нас се е извисила непроходимата верига на Такура, а зад нас също толкова непроходимият гъсталак на девствения лес. Поща няма.

Поне до днес нямаше. Но едно откритие на Крепс, което ще се опитам (ако мога) да ви обясня, обърка всичко.

Скъпа Френсиз, ние сме скандално невежи. Знаете ли например (освен горе-долу и от чуто недочуто) какво са питекантропът, австралопитекът, синантропът, неандерталският човек? Срамувам се, че не изпитваме никакво любопитство за произхода си. А ето че се запалих, представете си! За щастие Сибил проявява към мен ангелско

търпение (невинаги — случва ѝ се да ме нахока като дванадесетгодишно хлапе, когато несъзнателно ѝ попреча да размишлява). Но ето какво трябва да знаете. Човекът и маймуната произхождат, това сега се знае почти със сигурност, от един прародител. Той е „расъл“ (такъв е техническият израз), тоест претърпял е, в зависимост от различните влияния на условията на средата, различни форми на еволюция, които са създали разнообразни клонове. В края на тези клонове понастоящем се намират, от една страна, всички семейства маймуни, а от друга — всички човешки раси. Така че човекът не произхожда от маймуната, а маймуната и човекът произхождат от един и същ първоначален вид.

В това „растене“ обаче формите, които са процъфтявали за известно време, а след това са изчезвали, са многобройни. В почви от плиоцена и плейстоцена — о, извинявайте, в геологически пластове, стари един-два милиона години — се намират много вкаменели кости от най-различни видове маймуни, престанали да съществуват от хилядолетия. Намерени са също — в Ява, в Китай, в Трансваал — черепи или части от черепи от човекоподобни животни, които също са изчезнали. Точно тези животни наричат питекантроп (което значи човек маймуна) или австралопитек (южна маймуна), или синантроп (човек от Китай). Въпросните черепи (които впрочем се различават помежду си) са по-развити от черепите на най-големите сегашни маймуни и по-неразвити от черепите на най-примитивните хора. Те са нещо средно по пътя на развитието.

Едни от антрополозите, като Грийм и Сибил, мислят, че тези животни са наши преки предшественици. Други, като отец Дилиган, по мнението на Сибил по геологически съображения, мислят, че те са крайната брънка на отделна верига, изчезнала преди шестстотин до осемстотин хиляди години, може би унищожена от близкия клон на истинските човеци, които са били по-интелигентни и по-жестоки.

Току-що написах „мислят“ в сегашно време. Трябваше да го напиша в минало, тъй като от няколко дена те нищо не смеят да мислят...

Френсиз, скъпа моя, колко остро страдам, че сте толкова далеч! Не мога да ви запitam, както толкова често съм ви питал: „Не ви ли отегчавам? Да продължа ли?“

Ще трябва да продължи обаче, без да чуя отговора ви. Моля ви, скъпа моя, бъдете търпелива. Всички тези неща вече много ме интересуват! Не бих могъл да помисля без болка, че те ви карат да се прозявате...

Но да продължи. Преди около петнадесет дни Крепс откри във вулканична пръст от хиляди векове парче череп и го донесе. Според него това е нещо средно между черепа на синантроп (една от изчезналите маймуни, най-близка до човека) и неандерталец (човека, най-близо до маймуната). Той смяташе, че ще налее вода във воденицата на двамата Гриймови, тъй като фактът, че е живяло такова двойствено същество, от една страна, още маймуна, от друга, вече човек, би бил в подкрепа на тяхната теза за единен произход.

Питам се, скъпа Френсиз, дали и вие ще го възприемете като мене, но когато аз разбрах всичко това, почувствувах някакво стеснение, неудобство и даже тъга. Сибил счете въпроса ми за глупав. А на мен този въпрос ми се струва съществен. „Но — попитах аз — «от една страна, още маймуна, от друга, вече човек», какво точно значи това? Че е било само маймуна или че е било човек?“ — „Приятелю — каза ми Сибил — гърците дълго са спорили върху важния въпрос при точно колко камъка може да се говори за куп: два, три, четири, пет или повече? И вашият въпрос не е по-смислен. Всяка класификация е произволна. Природата не класифицира. Класифицираме ние, защото така е по-удобно. Правим го въз основа на данни, приети също произволно. В края на краищата какво ви засяга вас дали съществото, чийто череп е в ръцете ни, ще бъде наречено маймуна или човек? То е било, каквото е било, името, което ще му дадем, нищо няма да промени“. — „Така ли смятате?“ — попитах аз. Тя вдигна рамене. Само че това беше преди...

Преди да разберем напълно това, което представлява, така смятам аз, Френсиз, едно от най-възнуващите събития в съвременната зоология. Въпреки нетърпението си да ви разкрия всичко, ще се опитам да разкажа събитията по реда, по който се случиха.

И тъй, Крепс донесе от експедицията въпросната теменна кост. Трябва да ви кажа, че Крепс е геолог. Той знае, разбира се, палеонтология далеч по-добре от хора като нас, но все пак тя не е

негова специалност. И тъй като черепът беше зарит в много стара почва и покрит със седименти, помисли го за вкаменелост от древни времена.

Така че и той отначало не разбра кой знае колко по-добре от мене защо старият Грийм, след като погледна за миг черепа, бе обзет от страшна ярост. Той буквално се нахвърли върху Крепс и го обсипа с обиди. Отначало тази ярост ми се стори необяснима. В края на краищата какво бе направил Крепс? Лоша шега, нищо повече. Сега, след като премислих нещата, дълбоката причина за тази извънредна ярост ми се вижда много по-ясна, отколкото е била тогава за самия Кътбърт: той бе разбрал с инстинкта си на учен, преди да може да го осъзнае с разсъдъка си, за какво се касае и бе почувствувал едновременно такива надежди и такова разочарование — ами ако е шега! — че яростта му се яви като отдушник на неговото вълнение.

Сибил има по-спокоен темперамент. Може би на нея ѝ беше необходимо повече време, за да открие това, което нейният стар съпруг схвана за миг. Втори разбра какво става Поп. Изведнъж започна да подскача на два крака като момиченце, което играе на въжсе. Скачаше около Сибил, която държеше черепа в ръце. Грийм крещеше, Поп подскачаше, а Сибил постепенно заприлича на мраморна статуя. Уверявам ви, за няколко минути съвсем се обърках.

Накрая Крепс надигна грамадното си туловище. Той отстрани Грийм, както се отстранява муха. Приблужи се до Сибил и взе черепа от ръцете ѝ. Извади ножчето си и започна да го стърже. Тогава чух най-блестящата колекция от германски ругатни, за каквато човек цял живот може да си мечтае.

Защото черепът, Френсиз, съвсем не беше вкаменелост. Действително беше череп на човек маймуна от вид, измрял преди петстотин хиляди години, но съвсем не беше вкаменен, а, напротив, от съвсем близка епоха, най-много от преди двадесет или тридесет години.

Предполагам, че започвате да разбирате. Когато и Поп донякъде успя да събере мислите си, той извика: „Камъните!“, затича из лагера и почна да събира камъните, с които по-предната вечер ни бяха замеряли маймуните. Странно е, Френсиз, колко бърже може да съобразява човек, когато е възбуден. Веднага разбрах защо Поп търси камъните. Искаше да види дали са обработени, нали

знаете, както върховете на стрелите или брадвите от камък, които се намират в праисторическите места от каменната епоха. И ми се стори, че не може да има съмнение (поне така помислих...) — ако маймуните, които ги хвърлят, знаят да обработват камък, то очевидно те не са маймуни, а хора.

Френсиз, камъните бяха обработени. Обработени бяха даже грижливо и с особено майсторство. Представляваха нещо като така наречените „юмруци“, тоест примитивни оръжия, с които тези същества си служат, за да могат по-сигурно да убият пляката си.

Имайте пред вид, че това откритие съвсем не противоречеше на направените вече предположения около останките на синантропа (маймуната, живяла преди милион години и изровена в околностите на Пекин) също са намерени обработени камъни и следи от огън. По този повод е имало голям спор. По този начин, казвали едните, се доказва, че при това ниво на интелигентност маймуната е била вече способна да открие огъня и да произвежда оръдия. Съвсем не, отговаряли другите, това е само доказателство, че противно на всякакви предположения през тази епоха са живели хора, които са убили синантропа с тези камъни и са го опекли на огъня.

Ние се сдобихме с доказателство, че първите имат право.

Изглежда, няма съмнение също така, че по зоологическия си изглед съществата, които ни замеряха с обработени камъни, не са човеци, а маймуни. По-нататък ще ви разкажа как постъпихме, но Грийм, Поп и Сибил успяха вече да започнат задълбочени проучвания върху тях. Оставам ви сама да си представите в какво възбудено състояние се намират. Факт е обаче, че и аз съм в същото състояние. Да намериш антропологията, *missing link*, липсващото звено, и то живо! Черепи, подобни на донесения от Крепс, изровихме вече със стотици. А също така и цели скелети, тъй като, изглежда, тези странни маймуни заравят мъртвите си. Открихме истински подземни гробища, разбира се, груби и примитивни, но предназначението им не подлежи на никакво съмнение. Все пак това са маймуни. Вярно е не разбирам кой знае колко от зоология, но достатъчно е да ги погледнеш само. Имат несъразмерно дълги ръце и въпреки че обикновено стоят изправени, случва им се, при по-бързо бягане, да се опират на външната страна на пръстите си, както шимпанзетата. Телата им са покрити с косми, но трябва да кажа, че

имат смуцаващ вид, особено самките. Те са по-фини от самците, имат по-къси ръце, истински ханшове и съвсем женски бюстове. Космите им са къси и меки, малко като на къртиците. Всичко това им придава грациозен и изящен вид — разнежващ и почти чувствен. Лицата им обаче са ужасни.

Защото са без косми, като човешките, но почти така смачкани като на маймуните. Челата им са ниски и полегати, дъгата на веждите — огромна, носове почти нямат, челюстите им са издадени напред като у негрите, но без устни, както при горилите, имат здрави кучешки зъби, извити като куки. Самците имат брада по цялата долна част на лицето и приличат на стари моряци от миналото. Самките носят копринена грива, която пада върху очите им. Много са кротки и само чакат да бъдат опитомени. Самците са с непостоянно настроение, най-често са спокойни и миролюбиви, но понякога неочаквано избухват и това ни кара да бъдем предпазливи.

Виждате, че говоря за маймуни — самци и самки. При това изкушавам се да ви говоря за тях като за човешки същества — нали обработват камък, палят огън, погребват мъртвите си и даже се свързват помежду си посредством нещо като език (не голям брой членоразделни викове, Поп смята, че са около стотина).

Ето докъде сме стигнали. Засега въпросът как да ги наричаме остава висящ. В действителност страхувам се, че това занимава единствено мене. Разказах ви вече какво ми отговори Сибил: „Какво значение има?“ На пръв поглед тя като че ли е права. Грийм, Крепс и тя временно са разрешили въпроса, като ги наричат помежду си фамилиарно тропи_ (вероятно защото това е съкращение на антроп и питек). Доста странно е, но Поп, изглежда, чувства отвращение да използва тази дума, която в основата си няма нищо лошо. За тях той винаги говори с перифрази, явно не смее да ги нарече нито „маймуни“, нито „човеци“, нито „тропи“. Както мене, а може би и повече от мене, този нерешен въпрос, изглежда, го измъчва. Да, всъщност повече от мене. Защото накрая и аз като другите възприех думата „тропи“. По-лесно е... Но съзнавам, че това е временно положение. Непременно трябва да се реши някои ден дали това са маймуни или хора._

ГЛАВА СЕДМА
ОТЕЦ ДИЛИГАН ИЗПАДА В ОТЧАЯНИЕ И
НЕРЕШИТЕЛНОСТ. ТРОПИТЕ ИМАТ ЛИ
ДУША? НРАВИ И ЕЗИК НА ХОРАТА —
МАЙМУНИ. В ПЪРВОНАЧАЛЕН ГРЯХ ЛИ
ЖИВЕЯТ ТЕ ИЛИ ОЩЕ В ЖИВОТИНСКА
НЕВИННОСТ? ДА ГИ ПОКРЪСТИ ИЛИ НЕ?
КАКТО ОБИКНОВЕНО ПРОУЧВАНЕТО,
ОПИТЪТ И НАБЛЮДЕНИЕТО
УВЕЛИЧАВАТ НЕУВЕРЕНОСТТА.

Скъпи ми Дъг, колко се радвам, че и аз на свой ред мога да ви пиша! Не ми пишете — толкова много неща имахте да ми разказвате! — по какво чудо писмата ви стигат от края на вашата пустиня до мене, нито как моите ще проникнат през вашите планини или девствени лесове. Но вие не бихте настоявали тъй мило да ви отговоря, ако писмото ми ще трябва да стои „до поискване“ в Сугарай.

Какво приключение, Дъг, какво откритие! И аз се запалих заедно с вас. Веднага купих всичко, каквото е издадено в Англия върху големите маймуни и хората — вкаменелости. И вече потънах в четене. Малко ми е трудно да свикна с всички технически термини, но полака-лека започвам да разбирам. Сигурно защото ви обичам, Дъг, и аз реагирам съвсем като вас: съществуването на вашите тропи ме хвърля в истинско безпокойство. Още ме мога да съзная точно защо. Може би в мене продължават да живеят старите предразсъдъци, в които съм възпитана: улавям се

понякога как мисля, че на всяка цена трябва да се узнае дали вашите тропи имат душа, или не. В края на краищата даже и най-невярващият не може напълно да отхвърли идеята, че човек единствен е получил божествена искра. Да, не се ли дължи на това нашето безпокойствие? Ако човекът постепенно е произлязъл от животното, в кой момент е получил тази искра? Преди да бъде тропи или след това? Или докато е бил тропи? Не е ли това, Дъг, главният въпрос: имат ли вашите тропи душа? Какво мисли отец Дилиган?

Точно по това време бедният отец Дилиган се измъчваше, защото не знаеше какво да мисли. Първите дни го беше обзела само научната треска. С радост и възбуждение той работи заедно с другите. След това всички забелязаха, че започна да става неспокоен, разсеян, че от време на време потъва в мълчание и мрачно настроение. Когато слушаше Сибил и Дъг да разискват върху човешката или нечовешка природа на тропите, червеникавото му конско лице пребледняваше, дебелиите му устни като че ли потръпваха в тайнствено мърморене и случваше се даже да остави лулата си да изгасне. Един ден, когато Сибил ядосана прекрати разсъжденията на Дъг с едно: „Оставете ме на мира!“. Поп хвана младия човек за ръката и пошепна на ухото му:

— Напълно прав сте. В подобни моменти науката ме отвращава.

Той притискаше ръката на Дъг до себе си, сякаш се беше закачил за нея. После внезапно каза с променен глас:

— Знаете ли какво мисля? Всички ние заслужаваме да бъдем прокълнати.

Той бързо обърна глава към младия мъж, сякаш за да му попречи да прикрие мислите си. И наистина Дъг не скри изненадата си:

— Кои, всички ли? Всички хора на науката?

— Не, не! — поправи го енергично старият Поп, като разтърси посребрената си коса. — Всички ние, хората на вярата.

Той пусна ръката на приятеля си и продължи, крачейки с наведена глава:

— Ужасно е, но ние наистина нямаме никакво въображение. Приключение като нашето открива страхотни перспективи.

Поп вдигна глава и спря върху Дъг поглед, изпълнен с безкрайна мъка.

— Няма и двадесет века от идването на Исуса Христа, а пет хиляди века са минали, откак съществува човекът — каза той. — Пет хиляди века, през време, на които хората са живели в неведение и грях. Разбирате ли какво значи това? А нашето милосърдие е толкова малко, че ние никога не се сецаме даже за това! Би трябвало, мислейки за тях, да се топим от мъка и любов, но ние считаме за достатъчно да се занимаваме със спасението на неколцина живи.

— Предполагате, че са прокълнати от господата ли? Смятах, че според християнската религия, щом като са грешили в неведение...

— Знам... знам... може би са в преддверието на ада. Така се утешаваме... Но считате ли, че е по-малко страшно да скиташ вечно в ужасната празнота на това преддверие, отколкото да гориш в ада? Старото ни чувство за справедливост се бунтува при мисълта... но божията правда не е наша правда. Не познаваме висшия промисъл.

И той промърмори:

— Смятате ли, че всичко това не ме безпокои? Що за щастие бих изпитвал, ако ми бъдат опростени греховете и застана от дясната страна на бога, като знам, че милиони нещастни души са подложени на вечни изтезания със сяра и огън? Ще приличам на нацист, който празнува Коледа със семейството си и се радва на концентрационните лагери...

Отец Дилиган посочи с ръка към „резервата“, в който бяха настанени заловените тропи.

— Какво да правим с тях? — попита той и въпреки че говореше ниско, сякаш викаше. — Трябва ли да ги изоставим в неведение? Но само в неведение ли са те? Ако са хора, значи, са грешници и не са получили тайнствата! Да ги оставим ли да живеят и да умират без кръщение, като знаем какво ги очаква отвъд, или...

— Какво сте намислили, Поп? — възкликна Дъг втрещен. — Да не почнете да ги кръщавате!

— Не знам — измърмори Поп. — Наистина не знам и просто умирам от мъка...

Може би ще е добре да се запълнят сега някои празноти в разказа на Дъглас. Той имаше премного неща да разказва, за да може да се сети за всичко. Френсиз научи не изведнъж, а малко по малко всички факти и събития в експедицията след откритието на Крепс.

След като премина първият момент на вълнение, научният дух веднага взе връх, тоест наблюдателността и деловитостта взеха връх: как да се използва този невероятен случай и да се извлече максимум полза за науката?

Като начало, за да бъдат по-близо до тропите, пренесоха лагера в споменатия циркус, „павиран с плочки лава като баня“. Скоро откриха, че този паваж е изкуствен. Видяха, че всяка плочка покрива голяма или по-малка вдлъбнатина — на тези места лавата изглеждаше надупчена като сирене и по-голямата част от дупките бяха пълни с кости.

Поп и съпрузите Грийм сравнително бързо събраха съставните части. Получиха се съвършено сглобени скелети на четириръки животни. Те бяха обаче като цяло по-близки до човешкия скелет, отколкото останките на всички намерени дотогава маймуни, даже и на синантропа. Въпреки това обаче тези скелети не можеха да бъдат идентифицирани със съществото, което — въпреки диспропорцията на крайниците и наклона при свързването на тесния череп с наведения гръбначен стълб — се нарича не вече маймуна, а неандерталски човек поради различните обработени с ръка предмети, намерени до него.

Повече от осем дена не видяха живи тропи. Без съмнение нашествието на хората ги беше изплашило. Използуваха случая, за да проучат изоставените им пещери. Навсякъде намериха следи от огън, леговища от листа и невероятно количество каменни „юмруци“. Стените обаче бяха голи: нито рисунки, нито каквито и да било знаци.

Противно на големите маймуни, които се хранят с корени и плодове (понякога и с насекоми), многобройни останки показваха, че тропите са до известна степен месоядни. Установиха, че не използват огъня, за да пекат месото, а само грубо да го опушват. Намериха опушени, скрити под скалите изоставени парчета от тапир и бодливец, които те явно не бяха успели да вземат със себе си при бягството.

— Същества, способни да вършат всичко това, сигурно са хора!
— възкликна Дъглас.

— Не се навивайте — отговори му Сибил. — Не сте ли виждали как бобрите строят диги, променят течението на реки, превръщат

отвратителни блата в селища, по-здравословни от Брюж и Венеция? Знаете ли, че мравките приготвят консерви от гъби, че отглеждат стада? И че те също имат гробища? Над известно ниво на трудолюбие мъчно е да се разбере от пръв поглед дали става дума до инстинкт или интелигентност. Върху такива неща не може да се основава една истински научна зоологическа класификация. Освен това, даже един ден някой кон да се научи да свири на пиано като Браиловски, от това той съвсем няма да стане човек. Все ще си бъде кон.

— Но няма да го пратите в кланицата — възрази Дъглас.

— Обърквате нещата — каза Сибил. — Не става дума за това.

— Може би да, доколкото става дума за вашите останки от маймуни от преди милион години, макар че и за тях Поп има какво да каже. Тези тропи обаче са живи!

— Е, и?

— Е, по дяволите! — отговори Дъг извън себе си. — Наистина ми иде да се запитам дали сте човешко същество или логаритмична таблица!

Той видя, че Поп го насърчи с усмивка и това му възвърна спокойствието.

Междувременно Грийм пушна в действие малката предавателна станция, която по начало трябваше да се използва само ако имат нужда от помощ. Съобщението, което той изпрати в Сугарай, бе веднага предадено до Сидни и Борнео. По-късно научиха, че музеят в Борнео само е вдигнал рамене (ако може така да се каже). Но Сидни се развълнува. Богат любител — антрополог постави на разположение хеликоптер, а скоро и още един. След две седмици лагерът се увеличи с шест нови палатки, лекар, хирург анатом, двама кинооператори, биохимик и походна лаборатория, двама монтьори с три тона решетки и стоманени стълбове и фантастично количество консерви от шунка.

Защото бе установено, че тропите са извънредно лакоми. Всъщност след няколко дена те започнаха да се връщат в пещерите си, отначало плахо, след това радостно забързани, когато първите намериха шунката, която двамата Грийм бяха оставили там за всеки случай. Навсякъде пламнаха огньовете, за да опушат шунката — нещо

доста странно, тъй като я изядоха незабавно. И скалите отново се оглушиха от звуците, които Крепс наричаше лай, а Поп — език.

— Език! — иронично казваше Крепс. — Защото викат: „Ой!“, когато ги заболи, и: „О-ла-ла!“, когато са доволни ли?

— Не казват нито ой, нито о-ла-ла — отговаряше сериозно Поп. Уверявам ви, че се чуват определени звуци. Не приличат на нашите, затова не ги разпознавате. Но разграничите ли ги веднъж, ще ги чувате отлично. Аз вече започвам да ги разбирам.

Крепс престана да гледа тъй саркастично на въпроса, когато след няколко дена Поп проведе един опит и успя. Той нададе няколко къси крясъка и в околността настана странна тишина. След това викна по друг начин и стотици тропи изскочиха вкупом по входовете на своите пещери. Накрая два-три нови крясъка, издадени като че ли след изчакване или колебание, накараха тропите да изчезнат, бърборейки оживено помежду си.

— Какво им казахте? — учуден попита Крепс.

— Нищо — отговори Поп. — Отначало нададох два вика за тревога, след това един, който би могъл да се нарече подходящ за необикновени обстоятелства, а с последните крясъци смятах, че още повече ще възбудя любопитството им — такива викове те издават, за да съобщят за прелитането на диви птици. Така поне смятах и очаквах, че най-малко ще вдигнат глави нагоре. Но сигурно съм разбрал грешно или неправилно съм извикал.

— Както и да е — каза Дъг — професор Крепс има право — това са крясъци, а не език.

— Какво наричаме език? — попита Поп. — Ако за да се окачестви нещо като език, трябва да има граматика и синтаксис, то тогава, значи, много първобитни племена не могат да говорят. Ведите в Цейлон разполагат едва със стотина-двеста думи, които подреждат една след друга. Аз считам, че език има, когато с членоразделни звуци се обозначават предмети или действия, усещания или чувства, които се различават в зависимост от подреждането и вида на звуците.

— Тогава според вас птиците също говорят.

— Би могло и това да се каже, но чуруликането им е много бедно откъм разграничими модуляции, за да може да се определи като език.

— А крясъците на тропите достатъчно богати ли са? Въпросът отново се свежда до случая с купа камъни — въздъхна Дъг. — Колко

думи или отделни звуци са необходими, за да имаме език?

— Точно това е най-трудното да се каже — отговори Поп.

Така всеки път, когато мислеше, че е хванал главната нишка, горкият Дъг виждаше как тя му се изплъзва или поне, че не го довежда до нещо сигурно. Единствената му утеха, ако това може да се нарече утеха, беше, че Поп е по-нещастен от него.

— Слушайте, Поп — казваше му той — защо се измъчвате? Даже и да са хора тропите, как ще ги кръщавате без тяхното съгласие?

— Ако трябва да чакаме съгласието на хората, за да ги кръщаваме — въздъхна Поп — нямаше да кръщаваме новородените.

— Вярно, Поп, защо ги кръщават?

— В отговора си до Пелагий — започна Поп — свети Августин уточнява: върху душата на детето, което се ражда, тежи товарът на първородния грях. „Католическата вяра учи, казва той, че всички хора се раждат толкова виновни, че даже децата са обречени на сигурно проклятие, ако умрат, без да са преродени в Христовия дух“. Като бенедиктинец, не бих могъл да подложам на съмнение думите на човека, на когото моят орден дължи най-хубавото от своите мисли. Следователно, ако тропите са хора, даже и да грешат в неведение, те са виновни. Само кръщението може да ги очисти от първородния грях, докато придобият разсъдък, започнат да разбират какво правят и станат отговорни за спасението си. Дотогава всички, които умират, без да са кръстени, са обречени най-малко на вечната тишина на преддверието, ако не и на пламъците в ада. Как да понеса мисълта, че чрез въздържането си съм станал причина за тяхното голямо нещастие?

— Тогава — посъветва го Дъг — кръстете ги! Какво рискувате?

— Но, Дъглас, ако са животни, немислимо е да им се поднесе тайнство! Това би било светотатство! Припомнете си — продължи той този път с усмивка — грешката на стария свети Маел, който не виждал добре и вземайки ято пингвини за мирни диваци, веднага ги кръстил всички. Това, разказва хрониката, предизвикало голям смут на небето: как да приемат отдясно на господата души на пингвини? Архангелският консилиум решил, че единственият изход от положението е да ги превърнат в хора. Така и сторили. Вследствие на това всички тези

пингвини престанали да грешат от неведение и били направо прокълнати.

— Тогава не ги кръщавайте!

— Дъглас, ами ако са хора!

Тези колебания на отец Дилиган размиваха Сибил до сълзи. Тя го караше да ѝ обяснява енцикликата „*Humani generis*“, в която църквата уточнява границата между животното и човека.

— Именно там е работата — викаше Поп — че тези нещастни тропи се мотат на границата, също като Марли Чаплин на границата между Мексико и Тексас в края на филма „Пилигрим“. С един крак от всяка страна!

— Хайде, хайде, Поп — утешаваше го Сибил — имайте малко търпение. Къщата все още не гори. Всички тези славни тропи могат да минат и без кръщение още няколко месеца!

— А тези, които междувременно умират?

И наистина, те, изглежда, умираха много лесно на най-различна възраст. Това като че ли донякъде компенсираше забележителната им раждаемост. Почти нямаше ден, в който да не видят как няколко тропи изваждат труп от пещерата му. Но нито един член на експедицията не беше успял да види погребението. Не можеха да разберат дали построяването на лагера върху некропола беше накарало тропите да го изоставят, или бяха го напуснали много преди това, но ги виждаха как се катерят по скалите със сръчността на маймуни и изчезват в доловете от лава, отнасяйки мъртвия си товар.

След това лесно намирахме труповете — писа Дъг на Френсиз. — А живите като че ли не забелязваха кражбата: четири ноци подред измъквахме от една и съща дупка от лава поставените там трупове. Петия път покрихме отново гроба с оставената плоча и едва тогава те преминаха на съседната дупка.

Присъствувах на дисекциите на Тео и Уили (доктора и хирурга). Все еднакви резултати: някои органи са почти човешки, други имат белезите на големите маймуни. Невъзможно е да се вземе решение въз основа на тях. Преди всичко смущава ни мозъкът. Той като че ли притежава повечето от извивките на нашия мозък. Мозъчните бразди обаче са по-плитки, а гънките по-неясни. Но според Уили няма

данни, които да пречат на развитието на интелигентността. Изглежда, че тя би могла твърде много да се развие.

След последното ми писмо успяхме да заловим няколко тропи — самци, самки и малки, всичко около тридесет. „Заловим“ не е точната дума. Ние ги привлякохме и примамахме. Привлякохме ги с шунка, примамахме ги с радиото. Те очевидно са най-смелите. И освен това най-склонните към просия. Толкова силно се привързаха към нас, че следват всяка наша стъпка и не напускат вече лагера. Построихме им „резерват“ близо до нас — далеч от погледа на останалите тропи. Щастливи са и не искат да излязат. Всеки ден по няколко нови просещи тропи се завъртат из лагера и се присъединяват към останалите. Въпреки решетките, които ги обграждат, мисля, че не съзнават истински, че са в плен.

Подлагаме ги на все повече тестове за интелигентност. Тъй като сте чели „Големите маймуни“, знаете как се постъпва и че резултатите нищо не обясняват: например шимпанзето е по-интелигентно от орангутана и разрешава много по-бързо задачите, които изискват хитрост (като например вземане на плод, поставен вън от досега на животното, или отваряне на ключалка и пр.), но в замяна на това орангутанът, служейки си с желязна пръчка, за да разшири решетката на клетката си, изобретяла лоста и проявява неочаквана за животно мисловна способност.

Нашите тропи очевидно не са по-напреднали от тях. Те имат по-разчленени ръце, подобни на ръцете на пигмеите, с дълги обособени пръсти (често посочват с показалеца някой отдалечен предмет с, кажи-речи, напълно човешки жест). Но нещата, които могат да вършат с ръцете си, са много малко. Получават огън, като чукат две парчета обработен камък върху лишей. Запалихме с кибрит парче хартия пред тях. Отначало те чисто и просто се изплашиха. След това любопитството им надделя. Дълго гледаха как правим това, опитаха се да ни подражават, но им трябваше дълго време, за да установят реда на връзките между причина и следствие. Накрая най-интелигентното от тях успя да разбере ролята на кибрита. Но не е стигнало още дотам, че да разбере кой край на клечката трябва да щракне. Щракането откъм правилния край става винаги случайно.

В замяна Поп наистина успя да ги научи пет или шест английски думи — от речника на тригодишно дете. Първата дума,

която научиха, е hat (шунка), след това zik — с нея искат да им пускаме радиото, което те обожават. Изглежда обаче, че това нищо не доказва. Поп ми каза, че преди години някой си Фърнес успял да постигне подобни резултати с орангутан. Трябвало да се види, твърди той, дали нашите тропи ще могат по-късно да свързват тези думи в мисли.

Той даже успя да научи едно от тях да разпознава буквата „Н“, като го караше да пожелава парчета шунка, върху които беше нарисувана тази буква. Тропито я различава от другите букви, казва „hat“, когато я види и сега даже може да я изписва с молив. Но то отказва да извърши каквото и да е безкористно усилие и се чуди какво да прави с молива, когато не е гладно. Не прояви никакво любопитство към многобройните рисунки, които Поп му показва, и въобще към никакви картини и фотографии. Той е сигурен, че то не ги „вижда“.

В това отношение, значи, всичко приближава тропите повече до маймуната, отколкото до човека. Но много други факти могат да подкрепят обратното твърдение. Лицата им, колкото и да приличат на лицата на орангутаните, са много по-изразителни. Преди всичко те могат да се смеят и ако сметнем, че смехът е свойствен на човека, то значи, че те са хора като вас и мене. Не бих посмял да твърдя, че имат чувство за хумор! Но всяка палячовщина, която може да разсмее двегодишно дете, разсмива и тях.

Интересно е да ги гледаш как изглаждат своите „юмруци“. Ако тялото им не беше покрито с тази къса жълто-червеникава козина, ако наведената им стойка не наподобяваше стоика на горила, ако в края на краищата нямаха много къси крака, прекалено дълги ръце, полегато чело и големи кучешки зъби, човек би помислил, че наблюдава как работи никой занаятчия, някой първобитен скулптор. Те чукат камъните с невъобразима точност, отначало отломките отхвърчат на големи късове, след това на все по-малки и по-малки парчета и тогава вече почват да чукат леко и внимателно, докато камъкът добие форма на яйце с остри ръбове. Такова нещо почти никой в лагера не би могъл да направи толкова сърчно.

Странното е, че те почти всеки ден продължават да произвеждат такива „юмруци“, въпреки че няма за какво да им служат — говоря за тропите в „резервата“. Даже и най-малките се

упражняват. Те са несръчни, често си нараняват пръстите и тогава всички останали се смеят.

Един ден Поп намисли да обработи пред тях камък с истински чук и длето. Те не можеха да се научат да си служат с длетото, но скоро започнаха шумно да се карат за чука. Установиха, че с него камъните се обработват по-бързо. Така че те очевидно са способни да подобряват своето производство, но не и да се сетят, че то е станало безпредметно. Също като бременни зайци, които въпреки готовото гнездо, поставено до тях, продължават да скубят космите си и не знаят какво да правят с тях.

Виждате, Френсиз, че не напредваме кой знае колко. Или по-скоро аз не напредвам, тъй като само аз и Поп се безпокоим дали те принадлежат, или не принадлежат към човешкия вид.

Преди няколко дни се скарахме почти наистина със Сибил. Тя ми каза:

— Този въпрос не само че няма смисъл, но дори ще пречи на изследванията ни. Задачата ни е да извършваме обективни наблюдения. Ако поискаме да докажем каквото и да било, загубени сме. Вие, Дъг, разсъждавате като журналист, всичко си представяте в големи заглавия: „Тропите хора ли са?_“ А науката съвсем не се занимава с такива груби игри. Следователно, моля ви се, оставете ме веднъж завинаги на мира по този въпрос._

Отговорих ѝ:

— Добре. Но предположете, че утре ми се прииска да ида на лов и да ги взема за дивеч. Ще ми позволите ли?

— Вие сте идиот, Дъг. Нямате никакво право да ги убивате, както и шимпанзетата и орниторинките. Законът защитава всички видове, които са пред изчезване.

— Ако бях на ваше място, нямаше да се гордея с такъв отговор. Ще ви поставя тогава въпроса по друг начин: ако умирахме от глад, нямаше продукти и наоколо ни нямаше друг дивеч, бихте ли изяли едно тропи без угризение на съвестта?

Тя стана възмутена:

— Дъг, вие сте подъл!

И веднага напусна палатката.

Но не ми отговори.

ГЛАВА ОСМА

ТРОПИТЕ МОГАТ ЛИ ДА СЛУЖАТ НА ХРИСТИЯНИТЕ ЗА ПЕЧЕНО? НОСАЧИТЕ ПАПУАСИ РАЗРЕШАВАТ ВЪПРОСА. СИЛНО ОТЧАЯНИЕ НА ОТЕЦ ДИЛИГАН И СМУТ В ЛАГЕРА. ПОСЕЩЕНИЯ НА ТРОПИТЕ, ТЯХНОТО ПРИЯТЕЛСТВО КЪМ ДЪГ И НЕГОВИТЕ ДРУГАРИ. ПЪРВО ПОРАЖЕНИЕ НА НАУЧНАТА ОБЕКТИВНОСТ. ТАКУРСКАТА ФЕРМЕРСКА КОМПАНИЯ. АВСТРАЛИЙСКА ВЪЛНА И АНГЛИЙСКА КОНКУРЕНЦИЯ. ПЪРВИ ПРОЕКТИ ЗА ИНДУСТРИЯ С БЕЗПЛАТНА РАБОТНА РЪКА. ЩЕ БЪДАТ ЛИ ПРОДАДЕНИ ТРОПИТЕ, КАТО ТОВАРЕН ДОБИТЪК? ВТОРО ПОРАЖЕНИЕ НА НАУЧНАТА ОБЕКТИВНОСТ. ЯЙЦЕТО НА ХРИСТОФОР КОЛУМБ. ДЕЛИКАТНО ПРЕДЛОЖЕНИЕ. ОТЕЦ ДИЛИГАН СЕ ВЪЗМУЩАВА.

И един ден въпросът се постави точно така. Или по-точно, една вечер, през която в лагери на носачите папуаси пламнаха необичайни огньовете.

— Какво ли правят? — учуди се Крепс.

Дъг видя, че отец Дилиган стана и мълчаливо изчезна в нощта към осветения лагер, в който добре се различаваха танцуващи и жестикулиращи силуети.

— Отецът се безпокои за паството си — с ирония забеляза Сибил. — Вярата на папуасите, изглежда, не е съвсем непоклатима.

Често закачаха отца за неговата мисионерска дейност сред папуасите. Поп не беше успял да накара новопокръстените например да престанат да се татуират. Те просто прибавяха към обикновената си татуировка кръст или трънен венец. В такива случаи Поп изпадаше в бурен гняв, който караше новите християни ужасени да се свиват пред него.

Дъг и приятелите му напрегнаха слух, очаквайки да избухне скандал. Не чуха обаче нищо.

Когато бенедиктинецът се върна, беше блед и свиреп. Той седна, без да каже дума, и не погледна към никого.

— Добре де — попита Крепс — какво правят? Вишну ли чествуват, луната ли, или нещо друго?

Поп го погледна с блуждаещи очи. След това поклати побелялата си глава и направи бавно движение с ръка, сякаш въртеше шиш. После каза:

— Пекат ги!

— Пекат ли? Кого пекат, Вишну или луната?

— Не, тропите.

Преди два месеца тази „тропофагия“ сигурно нямаше да разтревожи много хората от лагера, освен Дъглас и Поп. Щяха да се скарат на папуасите и щяха да ги заплашат с наказание, ако още веднъж сторят това. Може би щяха тайно да се посмеят, като родители на палави деца.

Но междувременно чувствата на всички, даже и на Крепс и Сибил, се бяха доста променили. От безразличието на експериментатора бавно беше разцъфнала искрена обич.

Обич и в някои случаи даже истинска почит и уважение. Без съмнение тази обич не се отнасяше до кротките питомни тропи от „резервата“, към които всички бяха привързани като към верни, добри животни, а до другите тропи. Скоро участниците в експедицията забелязаха, че държането на тези, които упорито оставаха да живеят по

скалите, не се дължи толкова на страх или недоверие, колкото на някаква горда независимост.

Докато първите веднага започнаха да идват в лагера на малки групи, като дърдореха, държаха се лекомислено и просеяха шунка — от любов, към която по-късно се отказаха от свободата си — другите, напротив, изчакаха няколко седмици, преди да почетат лагера с посещението си.

И една сутрин членовете на експедицията забелязаха, че пристига съвсем само едно старо тропи. То се приближи до лагера, без да бърза, но и без да се страхува, и като че ли нямаше нищо поестествено от това, започна да се разхожда между палатките с не особено заинтересуван вид, като посетител на изложба. Отначало го оставиха на спокойствие, правеха се, че не му обръщат внимание. Така то се спираше тук-таме и като парижки безделник разглеждаше предмети и хора. Заинтригува го белъто, развяващо се на вятъра, изненада се от хеликоптера, разположен под навес, застана като омагьосано пред работещия мотор на електрогенератора, очаровано бе от техниците, които бръснеха покритите си с пяна лица.

Накрая отец Дилиган се приближи на десетина крачки до него и издаде къс и мек звук. Старото тропи съвсем не се сепна, изгледа Поп, но не каза нищо. Поп се усмихваше, без да мърда, измърмори още веднъж същия нежен звук, но и този път не получи отговор. Той видя само, че тропито взе с лявата си ръка каменния „юмрук“, който, изглежда, през цялото време прикриваше в дясната си ръка, и бавно потри с него косматите си гърди с благ, миролюбив жест.

Този ден не се случи нищо друго. Когато тропито си тръгна, Дъг понечи да му подари половин бут шунка, но то високомерно и съзнателно не му обърна никакво внимание. Дъг не настоя повече и старото тропи потегли към своята скала със спокойно благородство.

На следния ден дойдоха десетина-дванадесет. Беше ли старото тропи между тях? Всички твърде много си приличаха или поне никой още не беше свикнал да ги различава, затова не бяха сигурни. Но ясно беше, че всички са стари тропита.

На свой ред и те обходиха лагера със същия небрежен интерес, като група пенсионери, дошли в непознат град. Когато някое от тях изостанеше, то настигаеше останалите, помагайки си като маймуна при тичането с дългите си ръце. Забелязаха, че едни и същи неща не

привличат еднакво вниманието на всички тропита. Сапунената пяна по лицата на бръснещите се мъже изобщо не ги заинтересува. Всички се загледаха в мотора на електрогенератора, но различните тропита проявиха различен интерес. Едно от тях даже прояви непоколебимо безразличие към всичко, което привличаше вниманието на неговите приятели. То се обръщаше към тях отегчено и търпеливо като баща, който развежда сина си да гледа витрините с играчки.

Грийм и Поп — най-възрастните в лагера — седнали по турски между две палатки, ги чакаха да минат край тях. Бяха поставили на земята дузина консервени кутии с шунка. Старите тропита се спряха изненадани. Поп издаде краткия мек звук, който беше опитал предния ден. Тропите замърмориха неясно помежду си, но отначало дори не помръднаха. Двамата мъже станаха. Поп се обърна към тропите, издавайки няколко приятни звука; и след това двамата с Грийм влязоха в палатката. Като видяха, че са ги оставили сами, тропите задърдориха бързо. Те взеха шунката и всички заедно се върнаха при скалите, но походката им не беше толкова флегматична, колкото на техния предшественик, тропито от предния ден.

Оттогава посещенията зачестиха, но не ставаше и въпрос за прося. Напротив, ако трябва да се уточни характерът им, би трябвало да се нарекат „приятелски“. Да, явно някакво чувство на любопитство и приятелство подтикваше всички тези тропита да прииждат на големи групи. По-младите показаха даже при изследванията жадно любопитство, подобно на момчета при посещение на локомотивен завод. Постепенно започна да им харесва да помагат в лагера, особено за неща, които лесно можеха да се научат. Трябва да се отбележи, че със себе си никога не водеха женски.

Никое от тези тропита обаче не оставаше в лагера повече от няколко часа; никое не прекарваше нощта там. Направиха рискован опит — отвориха „резервата“. По-голямата част от затворените там тропита не престъпиха прага. Тези, които излязоха, се върнаха за спане.

— Прибрали сме всички робски души — заяви Крепс.

Една сутрин той, Дъг и доктор Уилямс (наричан от приятелите си Уили) решиха на свой ред да опитат какво ще стане, ако посетят скалите. Отвърнаха им със същата учтивост, тоест оставиха ги да се разхождат, без привидно да им обръщат никакво внимание. След

няколко седмици между скалите в лагера непрестанно сновяха хора и тропита.

По този начин Крепс и неговите другари установиха с растящо чувство на приятелство и уважение, че в скалите живее миролюбиво общество, свършена демокрация — нямаше главатар и нито помен от „съвет на старейшините“. Просто подражаваха на по-старите и се учеха от тяхното изкуство при лов, от тяхната предпазливост или смелост при колективна опасност (да си припомним нападението с камъни върху лагера, когато той бе построен до скалите — подобно нещо не се повтори, поддържаха само мирна бдителност).

С течение на времето даже се създадоха отделни истински приятелства, като в случая въобще не става дума за робска обич на куче към своя господар, а за достойна обич между равни. Това бяха чувства, споделяни в мълчание и подхранвани от простото удоволствие на приятелите да бъдат заедно. Дъг имаше трима такива приятели, които почти не го оставяха сам. Единият от тях страстно обичаше да отваря консерви (но не вкушваше от тях, ако не го поканят), а другите двама да плакнат бутилки, които обичаха да мият, докато блеснат като кристал.

Дъг се опита да ги назове (помежду си те не се наричаха на име) и да ги приучи да отговарят при повикване, но не успя. Неговите приятели въпреки усилията му не успяха да научат и неговото име. Изглежда, мисълта за диференциация на индивидите им беше въобще съвсем чужда.

Отначало изглеждаше странно, че опитомените тропита се научиха да отговарят на имената, с които ги нарекоха. Поп обаче отбеляза, без съмнение с основание, че те свързват името с мисълта за храна и че вероятно се касаеше, както при кучетата, до условен рефлекс.

Той обърна внимание и на друго: когато някое тропи искаше да означи себе си, то издаваше някакво мърморене, идващо отвътре, едно „mmm“, което сякаш заглъхваше дълбоко в гърдите му. Когато пък искаше да означи някого другого, изпускаше през зъбите си твърдо „ттт“, сякаш го изплюваше навън. Поп се питаше дали от тези два звука (единият получаван чрез вдишване, другият — чрез издишване) не произхождат думите „мене“ и „тебе“, които в почти всички езици в света започват със звуците „м“ и „т“ или „д“.

Той твърдеше също така, че разговарял истински с един свой добър приятел на езика на тропите — ако могат да се нарекат разговор разменените срички, че е топло, по-хладно или студено, че е светло или че се свечерява... Най-интелигентният им разговор се отнасяше до факта, че огънят причинява болка. Повече от това Поп не можа да постигне със своето тропи. Но за да бъдем справедливи, трябва да кажем, че и тропито не можа да обучи Поп — неговата езикова дарба се оказа недостатъчна, за да схване той редица трудно различими съзвучия.

Сибил единствена нямаше приятели между обитателите на скалите. Не че те я отвращаваха или че не би могла да дружи с тях. Но някои доста явни прояви показваха, че ще бъде по-умно да няма работа с мъжки тропита.

Освен това забелязаха, че между тропите и папуасите незабавно възникна вражда. Често избухваха сбивания. Миролюбивото настроение на тропите веднага изчезваше, щом срещнат папуаси — те започваха да ръмжат, козината им настръхваше, на няколко пъти едва не се сбиха. Папуасите мълчаха, но очите и всички пори на тялото им започваха да излъчват страшна свирепост.

Въпреки това не можаха да предвидят, че папуасите ще преминат към скрита тропофагия. Целият лагер изпадна в безкраен ужас и ярост, примесени с истинска тъга. Необходимо бе цялото влияние на отец Дилиган, цялата му убедителност, за да не бъдат наложени прекадено тежки наказания. При това тази случка засегна най-много него, тъй като повечето папуаси бяха приели християнството. „За какво да ги укоряваме? — казваше той. — Животни ли са яли или хора? Ние самите нищо не знаем, защо тогава искаме те да знаят повече от нас?“

Всеки слушаше (без да се смее и с чувство за собствена вина) как Поп патетично се пита дали трябва да изповяда, или не папуасите за извършения смъртен грях. Но, казваше той, те с право ще бъдат учудени. И въз основа на какво може да им откаже опрощение, без да са се разкаjali? Да ги накаже за лакомство, щеше да бъде долна тартюфщина.

Дъг изпита известно задоволство, като установи, че Сибил не смее да го погледне в очите. Но чувствата, възбудени при последния спор между двамата, бързо се забравиха. Нова тревога, много по-сериозна от тропофагията на папуасите, недвусмислено показа, че Дъг

и Поп имат право и всички в лагера, даже Сибил и Крепс, разбраха, че трябва незабавно да решат прословутия въпрос: хора ли са тропите?

Ден след ден кинооператорите снимаха тропи, обитатели на скалите, когато им се удаваше, но по-често пленници от „резервата“, и то по време на „тестовете“, на които ги подлагаха. Те работеха в две направления — едното чисто зрелищно, предназначено за широката публика, другото научно — за документация и архива.

Когато хеликоптерите отиваха да донесат провизии, по тях изпращаха и ролките с ленти, за да бъдат проявени в лабораторията на австралийската фирма, към щата, на която се числяха кинооператорите. И какво всъщност се случи? Може да се предполага, че между ръководителите и техните гости, пред които на закрыта прожекция са били показани филмите, се намирал някой си Ванкрюзен, една от големите акули на бизнеса, чиято мисъл винаги е насочена към търговски комбинации.

Трябва да се признае, че последните тестове на питомните тропи бяха много показателни. Не ги подлагаха вече на тестове за интелигентност, предназначени да преценят тяхната способност да наблюдават и размишляват (която, както видяхме, се оказа малко по-голяма, отколкото при големите маймуни), а на тестове за възпитание, с които да преценят тяхната способност да научават и изпълняват движения, действия или работа. Известно е, че всяко шимпанзе може много бързо да научи да се облича, да връзва връзките на обувката си, да яде или прислужва на маса, да пуши пура, да язди кон или велосипед. В семейства, живеещи в колонните, често могат да се видят шимпанзета, които изпълняват домашна работа като другите прислужници. Тропите скоро надминаха стадия на такива лесни действия. Под ръководството на двама монтьори те с изненадваща бързина се научиха да си служат с металическите конструкции, да ги разпознават, подбират и след време даже да ги сглобяват. Не можах да ги научат правилно да си служат с бормашина, но явно удоволствие им доставяше да поставят болтове и да затягат винтове. Те проявяваха търпение в работата си, в това отношение приличаха на слоновете, стига от време на време някой да ги насърчава, поздравява и награждава с шунка. Освен това силата на мускулите им се оказа почти неизчерпаема.

Няма нищо чудно, че този Ванкрюзен веднага видя в тропите чудно евтина и податлива работна ръка. Подробностите не са важни. Същественото е, че Ванкрюзен се сети за съществуването на една стара, почти западнала компания, Такурското фермерско дружество, основано преди десет-дванадесет години, с цел да издири подземните богатства в този непроучен район. Смятаха, че в най-северната част има нефт. Действително имаше, но за две години бе изчерпан. В замяна на това по на запад откриха няколкостотин хектара каучукови дървета и предприятието живуркаше благодарение на тяхната експлоатация. То също така даваше под наем места за лов на частни дружества. Без съмнение всичко това наведе Ванкрюзен на мисълта, че концесията, дадена на фермерското дружество, включва и неоспоримото право за експлоатация на флората и фауната в цялата Такура. Той много лесно провери всичко и откри, че фермерското дружество всъщност е собственик на всички тропи от скалите, както и на всички онези, които евентуално бъдат открити в други долини на планинската верига.

Самият Ванкрюзен беше главен акционер на едно от големите предприятия за обработка на вълна в Сидни. Благодарение на него предприятието успя да закупи на ниски цени по-голямата част от акциите на фермерското дружество. С акциите в джоба, той посети Гранет, човек с връзки в правителството и с интереси към вълнената индустрия.

Известно е, че имиграцията в Австралия строго се ограничава и контролира. От друга страна, жизненото ниво е високо. Вследствие на това работната ръка е скъпа и мъчно се намира. Ето защо огромното количество вълна, добивано всяка година от грамадните стада овце, развъждани по платата, не може да се обработва на място; получените платове не биха могли да конкурират английските по цена. Вълната се изпраща в Англия в сурово състояние и там се обработва и тъче.

— Видяхте ли филма за тропите? — попита Ванкрюзен, Гранет.

— Не, за какво става дума?

— Елате!

И Ванкрюзен го заведе да види филма.

— Как ви се струва? — попита той след прожекцията.

— Дявол да го вземе... — започна Гранет.

— Представете си ги — каза Ванкрюзен — във фабрика за платове... Три тропита вместо един работник...

Гранет го погледна и остана с отворена уста.

— Направих сметката — продължи Ванкрюзен. — Тридесет до четиридесет хиляди тропита, подходящо дресирани и под ръководството на специалисти, ще могат да обработват две трети от производството на континента. Разноски: храна и известни грижи. Жестоко ще бием английските фабрики.

— Боже мой! — промърмори Гранет. — Ще можем да им вземем американския пазар!

— Като нищо — каза Ванкрюзен, като се засмя. — Мисля, че броят на тропите, които живеят в Такура, се изчислява на около две или три хиляди. Животното изглежда напълно развито на десет години. Около хиляда женски биха могли да произведат необходимото стадо за четири-пет години. Най-късно след дванадесет до петнадесет години ще можем да заработим с пълен капацитет.

— Какво ви е необходимо? — попита Гранет.

— Естествено капитали и поддръжката на правителството — отговори Ванкрюзен.

— Капиталите ще вземете от скотовъдците.

— Не искам — възрази Ванкрюзен. — Капиталът трябва да ми дадат банките.

— Защо?

Ванкрюзен се засмя и попита:

— Не ги ли разгледахте добре?

— Кои, скотовъдците ли?

— Не, драги приятелю, тропите. Приличат на истински хора повече, отколкото е необходимо.

Гранет вдигна рамене усмихнат.

— Да, да — продължи Ванкрюзен. — Смятате ли, че англичаните ще ни оставят на мира?

— Мислите, че...

— Разбира се. Всячески ще се помъчат да ни попречат. Ще повдигнат въпроса за моралното право да не се експлоатират тези хора — животни и ред подобни приказки. Да, точно така ще стане.

— Все пак не ми е ясно защо банките...

— Трябва да ги натопим до шия в тази работа — каза Ванкрюзен. — Ако по-късно предизвикват процес и съдът трябва да избира между моралното право на тропите и сриването на кредита на австралийските банки, въпросът ще бъде предварително решен, нали?

— Положително. Как смятате да постъпите?

— По отношение на правителството зависи от вас. Трябва да се отпуснат пари за незабавното построяване на тъкачни фабрики и за тяхното модерно обзавеждане. Няма значение каква сума ще отпусне правителството — важно е банките да могат да вложат необходимите милиони лири... Ясна ви е комбината, нали? Човек трябва да е луд, за да позволи да пропаднат след това всички тези пари. Дойдат ли тропите, ще ги задържим. Впрочем няма и да чакаме да пристигнат, ще им построим предварително образцов лагер със спални помещения, болница, трапезарии, лекари, зоолози и всичко останало... Обезателно трябва да има и огромна експериментална клиника, защото у тропите трябва да се развие способността да работят и преди всичко при женските трябва да се ускори ритъмът на ражданията. Предполагам, че това ще стане чрез селекция. Вие сте горе-долу скотовъдец, сигурно ги разбирате тези работи.

— Точно така — отговори Гранет — и трябва да помислите за кастрирането на мъжките. Филмите ясно показват, че техният недостатък е раздразнителността им. Сигурен съм, че и те ще бъдат като всички домашни животни: кастрацията ще ги направи по-послушни, без да намали производителността им.

— Това е златна идея! — възкликна Ванкрюзен.

Гранет се зае умело, енергично и дискретно да уреди въпроса. Всичко беше вече добре нагласено, когато след осеммесечен престой експедицията напусна Такура и се върна в Сидни. Водеха със себе си около тридесет тропи, женски, мъжки и деца, които настаняха в музея.

Малко след пристигането им телефонът на Дъг в хотела позвъня. Обаждаха му се от вестник „Сидни Херълд“ и му поискаха среща за следната сутрин. Това не му направи особено впечатление. Неприятно му беше само, че ще трябва по всяка вероятност да отпрати някой колега. Той чувствуваше, че няма право да дава изявления, а още по-

малко да се съгласи (ако поискат това) да напише редица статии върху тропите.

Човекът, който го посети, още в началото го успокои, че не става дума за това. С хората от вестника той имал само приятелски връзки. Няколко минути разговаряха на общи теми. Посетителят, елегантен и самоуверен, се усмихваше. Той непрекъснато повтаряше, че предпочел да дойде при Дъглас, а не при някой друг член на експедицията, тъй като бил уверен, че Дъглас ще се окаже разбрано момче, в резултат на което пред него ще се открият блестящи перспективи. Посетителят говори толкова много в този дух, че Дъглас започна да надушва нещо непочтено зад неясните фрази. Той се престори, че се поддава, показва се даже „по-разбран“, отколкото искаха от него. И така добре успя да изиграе ролята си, че след час узна всичко за Такурското фермерско дружество, за неговите средства и цели и за помощта, която очакваха от него: да им помогне със своите познания на пътищата и местността, за да заловят първите хиляда тропи.

Дъглас упорито спори върху условията за сътрудничество и поиска време да си помисли. Веднага щом човекът си отиде, той се втурна в стаята на Гриймови. След час експедицията в пълен състав слушаше поразена разказа му. Помолиха директора на музея да присъствува на това събрание заедно със своя адвокат. И именно към него се отправиха всички погледи, когато Дъг спря да говори.

Адвокатът помълча известно време. Беше сбръчкал нос и го чешеше с пръст. След това каза:

— Но в края на краищата какво са тези тропи? Маймуни или хора?

Поп скочи от мястото си, вдигна ръце към небето и отиде намръщен към прозореца, като съпруг, разярен от глупостите на жена си.

Сибил обърна към Дъг разстроеното си лице. Колко лесно можеше да тържествува младият човек, стига да иска. Той обаче нямаше никакво желание. Това, че прочете в хубавите й, дълбоки очи патетичен зов за помощ, беше напълно достатъчно да удовлетвори неговото самолюбие. Младата жена хапеше устни с тъжна ярост, но разкаянието или по-точно съжалението, се превръщаше вече в енергична решителност.

Най-сетне Грийм показа, че възнамерява да говори. Той гледаше килима под краката си, долната му устна беше смешно увиснала над малката зачервена, щръкнала нагоре, набръчкана брадичка. Изведнъж цъкна с език и промърмори, като се изчерви:

— Маймуни или хора? Щяхме да бъдем много... хм... нехайни и много виновни... ако... окончателно... ако не беше невъзможно да се уточни. — И той вдигна към адвоката навлажнените си от загриженост очи.

— Как така невъзможно! — възкликна адвокатът учудено — И последният овчар от саваните може да разпознае от пръв поглед кой е човек и кой не! Даже и един гушав идиот от Буларук може да го стори. Ако тропито не е явно човек, значи, е маймуна!

Грийм въздъхна.

— Вижте — каза той по-твърдо — точно така мислехме и ние до днес. И действително между... между един британски поданик и... хм... и най-дивия негритос биологичната разлика е много по-малка, отколкото между негритоса и шимпанзето, затова естествено е нашият гушав овчар да... да различи *grosso modo* маймуната от човека точно толкова добре, колкото и антропологът. Но и обратно — продължи той някак особено гладко за изненада на всички — обратно, следва, че и антропологът от своя страна не е влагал много задълбоченост при това разграничаване. Защо се е задоволявал той с такова опростено познание? Понеже щастието му се усмихваше. Щастието, което беше заличило от петстотин хиляди години насам всички междинни видове. Затова в съзнанието ни цареше някакво лъжливо спокойствие. От тази гледна точка — продължи той с леко нажален тон — просъществуването на тропитата е цяла катастрофа. То ни поставя по спешност въпрос, който досега от леност си позволявахме да избягваме. Кой са безспорно и точно специфичните характерни белези на това, което наричаме Човек? Нищо не ни заставяше да бързаме — продължи той със саркастичен тон, какъвто изненаданите му приятели не бяха чували досега от него. — Кой би се излъгал да започне? Самите ние даже се залъгахме с това, че не излизаме извън рационалните граници на науката. Преди всичко, заявявахме, да не излизаме извън нашата област! Да се пазим от чувствата, от примамките на психологията, от неточностите на етиката! Да не смесваме нещата.

Той отново въздъхна.

— Правехме си гаргара с нашето невежество, защото човешкият род беше така отделен, така добре разграничен от животинското царство, че даже и един гушав овчар беше съвсем наясно по въпроса. Ако ви дадат вода — много „топла“ или много „студена“, и вие няма да се колебаете. Но ако ви дадат хладка вода? Как ще я наречете, ако предварително не сте постигнали съгласие колко градуса трябва да има водата, за да бъде наречена „топла“? Точно това ни се случва днес. Между човека и шимпанзето няма място за колебание. Но между шимпанзето и плезиантропа, между плезиантропа и синантропа, между синантропа и тропито, между тропито и неандерталския човек, между неандерталския човек и негритоса и накрая между негритоса и вас, скъпи господине, разликата във всеки изброен случай е почти еднаква. Така че ако можете да ни кажете къде свършва майmunата и откъде започва човекът, ще ни направите неоценима услуга!

— Ако, както казахте вие преди малко, не е постигнато предварително съгласие, нали?

— Да...

— Добре тогава, не може ли да се постигне съгласие? Не може ли да поискаме, въпреки че е малко късно, някой конгрес на антрополози да ни даде такава дефиниция?

Крепс избухна в смях и шумно се плесна по бедрото.

— Хайде, пожелавам ви всичко най-хубаво! — извика той. — Косите ви ще побелеят, преди те да успеят да се разберат!

— Толкова ли е трудно?

— Не че е трудно, а е напълно произволно, няма основа. По-добре ще бъде да дадем дефиниция чрез жребие, по-бързо ще стане. И няма да бъде много по-неточно. Преди триста години по повод на изродите Лок попита каква е границата между човешкото лице и животинското, какъв е белегът за чудовищност, който трябва да се има пред вид, за да не бъде кръстено някое дете, за да не му бъде присъдена душа. Виждате, че няма нищо ново. И тъй, ясно ви е, че за три дена или три месеца няма. Да се разреши спор, който се влечи от векове.

Адвокатът задържа върху Крепс разсеяния си поглед. След това свали очилата си, изтри ги и отново ги постави.

— Добре тогава — каза той — ако е така, страхувам се, че фермерското дружество ще постигне целта си.

— Извинете! — започна Сибил.

Адвокатът се обърна въпросително към нея.

— Съществува — поде тя — закон за защита на зоологическите видове, които са застрашени от изчезване. Сигурно можем да поискаме да бъде приложен.

— Разбира се — отговори адвокатът — но само ако фермерското дружество желае да продава тропите на кланиците за месо. А то смята, напротив, да ги спаси от опасностите на пустинята, да бди за тяхното съществуване, хигиена, прехрана и на всичко отгоре и за тяхното размножаване. Много лесно ще му бъде да докаже, че в случая законът не важи. Несъмнено музеят има право да поиска гласуването на специален закон за защита на тропите... Но сами можете да си представите колко време ще е необходимо за прокарването му. Освен това съвсем не е сигурно, че този закон ще бъде одобрен. Влиянието на фермерското дружество е значително, това ви е ясно. Намесиха се и много интереси. Не, ако е невъзможно да се докаже, че тропите съвсем не са животни, нищо не може понастоящем да попречи на техните законни собственици да се отнасят към тях като към коне или слонове. Накъсо казано, тропите представляват или фауната на Такуря, или нейното население. Няма начин да се измъкнем от това положение.

— Имате ли някакво предложение? — попита Дъг след известно мълчание.

— Трябва да си помисля — отговори човекът на закона. — В момента виждам само два начина на действие. Първият е да се получи научна дефиниция от някой официален институт с безспорен престиж, като Кралската академия на науките, да речем. Както разбрах от господин Крепс, оттам, изглежда, няма да получим нищо. Вторият начин е да се получи някаква присъда, в която *ipso facto* се предполага, че тропите са хора. Така ще се създаде прецедент. Може би ще бъде възможно...

— Дайте пример, ако обичате!

— Пример... Да предположим, че господин Темплмор наеме на служба едно тропи... Не му плаща заплатата... Тропито го дава под съд и упълномощава адвокат да го защитава. Съдът отсъжда в негова

полза. Следователно признал му е права, еднакви с правата на господин Темплмор, с други думи, правата на човек.

— За жалост това е невъзможно — каза Поп, без да се обърне.

— Ха... че защо?

— Тропи не може да се закълне, освен ако е човек. Би било светотатство и при това нима да има законна сила. А плюс това как ще уредите юридически лице без гражданско положение да може да се обърне към съд? Омагьосан кръг. На всичко отгоре трябва да знаете, че фермерското дружество няма да спи.

— Струва ми се, че се отклоняваме от истинския проблем — тихо се обади тогава хирургът Уили.

Всички се обърнаха към него, освен отец Дилиган, който, дълбоко разстроен, стоеше до прозореца.

— Ние не сме дружество за защита на животните — добави Уили.

— Е, и? — подхвърли обезпокоен Дъглас.

— Ако се докаже, че тропите са маймуни, защо ще се месим? Освен ако искаме да оспорим правото, което човек си е присвоил да използва за свои нужди труда на домашните животни, на каква морална основа ще се противопоставим на проектите на фермерското дружество? Това са разумни проекти и даже напълно похвални, тъй като ще помогнат на човешкия род, като му спестят част от уморителната работа. Не е ли така? — подхвърли той на Дъглас, преди да продължи.

— Е да, действително... — отговори Дъг въздържано.

— Проектите на фермерското дружество ще са престъпни *само ако* тропите не са маймуни, а принадлежат към човешкия род. Впрочем докаже ли се това, всичките проекти ще пропаднат, тъй като търговията с роби, поне в Британската общност, е забранена. Обратното, ако се докаже, че тропите са животни, то наш дълг би бил, драги приятели, не само да не пречим на фермерското дружество, а, напротив — да положим всички усилия за облекчаване на човешкия труд чрез използване на опитомени тропи. Струва ми се, че малко прекалено се поддаваме на сантиментални съображения. През тези шест месеца много се привързахме към тропите. Трябва да действуваме. Но вижте какво, според мене в действителност трябва да ни вълнува не съдбата на тропите, а страхът, че някои ден ще се

събудим като съучастници в престъпление, ако се докаже, че тропите въпреки всичко са хора. Това не е много нов проблем. При откриването на Америка същият въпрос е бил поставен за индианците: какви са тези двукраки, които не могат да докажат, че са деца на Адам и Ева, тъй като живеят от другата страна на океана? Нареккоха ги „шимпанзета без опашки“ и започнаха голяма търговия с тях. Да не направим същата грешка, към това трябва да се стремим. Нищо повече. Съгласни ли сте? — обърна се той към присъстващите; никой не отговори веднага.

— Да — каза накрая с твърд глас Сибил.

— Добре тогава, мили мои — продължи засмян Уили — няма с какво толкова да се гордеем. А фактически много лесно е да разберем на какви позиции трябва да застанем. Извинете, Кътбърт — обърна се той учтиво към стария Грийм — но от шест месеца ние мислим само като антрополози и даже като палеонтолози. Като че ли всички тези тропи са вкаменени скелети. А те са живи същества, господи, живи като патиците или крокодилите. Живеят и се размножават! Не смятате ли, че е време да почнем да мислим като зоолози?

Тук великанът Крепис гръмко се засмя.

— Боже мой! — възкликна той. — Ето го яйцето на Христофор Колумб!

— Да — потвърди Уили. — Какво се нарича „вид“? — попита той. — Група животни, които могат да се размножават помежду си, даже и да не си приличат външно. Такъв е случаят с датския молос и померанското кученце: те се различават помежду си колкото котка от жираф, но събирането им дава плод. Ето за що ги причисляваме към един и същи вил — куче. Обратно, лъвът прилича на пантерата, но събирането им е стерилно. Следователно те са от различни видове. Сещате се докъде искам да стигна: нека опитаме дали мъж ще може да оплоди женско тропи. Ако опитът сполучи, ще знаем. Но и да не сполучи, пак ще знаем.

Поп се беше обърнал. Беше смъртноблед и когато проговори, забелязаха, че с мъка овладява гласа си. Той каза, че ако такъв опит въобще се направи, той ще се върне завинаги в своя бенедиктински манастир, за да скрие срама си.

— Но защо, Поп? — възкликна Уили. — Скотовъдите и зоологическите институти ежедневно опитват най-различни

кръстосвания! В това няма нищо лошо... Впрочем бъдете спокоен — добави той, като помисли, че е разбрал какво възмущава монахът — и на ум не ми е идвало да предложи истинска плътска връзка!... Лекарите и биолозите разполагат сега с технически средства, които лишават от поводи за стеснение такъв род опити. При това...

— Каква поквара! — извика Поп. — Животните не могат да грешат и не е грях, ако за нуждите на скотовъдството или науката се наподобят отклоненията на техните инстинкти. Позволено е да се направи муле или чрез различни кръстосвания да се правят опити за създаване на нови видове. Човекът обаче е божествено създание. И начините, за които намеквате, само прикриват, без да премахнат, едно ужасно светотатство.

— Но, отче, как така! — възрази Уили. — Ако тропите са хора, то женските им са жени и, значи, грехът, който ще се направи в този случай, като се има пред вид поставената цел, е съвсем лек, опростим. Зная, че църквата осъжда такъв вид оплождане даже и между съпрузи. Но тя го осъжда по семейни и морални съображения и тъй като съм бил замесен неколккратно в такива случаи, зная, че не е непримирима и често затваря очи. Струва ми се, че ако с такъв опит успеем да спасим от робство...

— А ако тропите са маймуни? — прекъсна го отец Дилиган.

— В такъв случай какво лошо има в това? Няма да стане нищо и поне ще знаем...

— Говорите — възрази Поп — като че ли не съществуват случаи на хибридизация; кучка може да бъде оплодена от вълк... магарица от жребец и даже крава от магаре... В нищо не можете да сте сигурни. Що се отнася до мен, отказвам да стана съучастник в такова кощунство. Ако въпреки всичко вземете подобно решение, сами носете последствията от това непоправимо действие.

След като каза това, той напусна събранието, без да каже дума. Изпратиха го със скръбно мълчание.

ГЛАВА ДЕВЕТА
ЛАКОНИЧНА ТЕЛЕГРАМА И КРАТЪК
ОТГОВОР. ИЗНЕНАДИТЕ НА ПУСТИНЯТА.
ПРИЗНАНИЕТО Е СМЕЛОСТТА НА
СЛАБИТЕ. ОПИТ С БОГАТИ
ПОСЛЕДСТВИЯ. РАСИЗМЪТ ИЗЛИЗА НА
СЦЕНАТА. ЮЛИУС ДРЕКСЛЕР ПОСТАВЯ
ПОД ВЪПРОС „ЕДИНСТВОТО НА
ЧОВЕШКИЯ ВИД“. ЕНТУСИАЗЪМ В
ДЮРБАН. НЕГРИТЕ ХОРА ЛИ СА.

Няколко седмици по-късно Френсиз, на която Дъглас пишеше всеки ден след завръщането си в Сидни, тъкмо работеше над започнатата дълга новела, когато ѝ донесоха телеграма. Беше от Австралия и съдържаше следните лаконични думи:

ИСКАТЕ ЛИ ДА СЕ ОМЪЖИТЕ ЗА МЕН

ДЪГЛАС

Това беше всичко. И въпреки че не беше съвсем непредвидено, все пак беше така внезапно, че възбуди въпроси и безпокойство, които заглушиха радостта ѝ. Може би тя не си помисли съвсем определено: „Той е в опасност“, но все пак изпита страх. И в същото време разбра, че трябва да отговори, без да разсъждава, и то незабавно. Затова продиктува по телефона още по-лаконилен отговор.

И с успокоено сърце започна да прехвърля в мисълта си неизчерпаем брой хипотези.

Естествено тя не помисли за възможността, която след шест дена я изненада и обезпокои повече, отколкото се страхуваше. Шест дена не получи нищо — нито писмо, нито картичка. И след това (беше понеделник — омразен ден) обяснителното писмо най-после пристигна.

Мила Френсиз (се казваше в писмото), получили сте, значи, моята телеграма и от тази сутрин сърцето ми ликува от отговора ви.

Мисля, даже съм сигурен, че сте отгадали, че съвсем не ви предлагам щастие, а изпитание. Питам се само дали сте разбрали напълно колко тежко ще бъде изпитанието.

Откъде да започна. Френсиз? Не, не е мъчно да реша; само се преструвам, че се колебая. Трябва да започна с едно признание — мъчително и уничително.

Френсиз, през дългите месеци, прекарани в пустинята, не ви бях верен. Да, със Сибил... Ще бъде смекчаващо вината обстоятелство, ако добавя — кълна ви се, истина е — че сърцето ми изобщо не взе участие. Вие не познавате Сибил — почти не я познавате. Аз я познавам от детинство. Странно момиче, странна жена. Неморална? Аморална? Как да ви кажа: съвсем не е това. Тя сама със собствения си разум преценява нещата. Лъжа би било да се каже, че е отхвърлила всички условности — те никога не са съществували за нея. На шестнадесет години тя си взе тридесетгодишен любовник, над когото господствуваше, когото преобрази и след това отхвърли, понеже откри ограничените му възможности. Бракът ѝ със стария Кътбърт предизвика скандал, но скандалът не можеше да я засегне, той заглъхна от само себе си. Възможно е тя и да не го е почувствувала, всеки случай по държането ѝ не се разбра.

Именно тази жена, Френсиз, спокойно влезе в моята палатка през една хубава звездна нощ, нощ, подобна на другите, по-скоро прохладна, отколкото топла. Тя ми каза с известна доза ирония: „Дъг, мили мой, не мислете за нищо“, след това смъкна халата си на пода и съвсем естествено ме обгърна със спокойната плът на своето възхитително тяло. Сложи пръст на устните ми, прошепна: „Когато човек е жаден, виното просто трябва да се пие, Дъг...“ и като се усмихваше, се притисна до мен. Френсиз, какво трябваше да направя аз? Освен това истината е, че се поддадох на чувствеността. И аз бях поожаднял. По-малко ли ще ви заболи, или ще се възмутите още повече, ако ви кажа, че отправих безмълвна молитва към вас, че тайно ви поисках прошка? Каквото и да мислите, но това е истината.

Истина е също, че това не бе единственото ми падение. Никога не вземах аз инициативата, но и никога не отказвах, когато тя идваше тъй просто, тъй естествено изящна. Поне до нашето пристигане тук.

Не искам сега да пиша дълго, да се мъча да се оправдавам или да моля за прошка — подобно нещо направо ме ужасява. Освен това то би било и излишно, тъй като, въпреки че никак не ми беше лесно да ви призная всичко това, любов моя, все още не съм ви признал по-сериозното.

Френсиз, взех ужасно решение. Не зная къде ще ме заведе то. В действителност нищо, абсолютно нищо не ме принуди да го взема. Но все някой трябваше да направи това, което ще направя аз. Знаете, че не съм склонен към саможертви. Напротив, мразя ги. Но как да не направиш нещо, когато то трябва да се направи и когато ти си единственият, който може да го направи?

Но искам вие да сте при мен, Френсиз, скъпа моя. Искам и вие да участвувате в това решение. Искам да го одобрите. Искам да го вземем заедно като неизбежен изход след спокоен размисъл. Ако това, което направя, ви се стори по-късно театрален, хлапашки или романтичен жест, ще бъда съкрушен.

Така силно желая да сте при мен, Френсиз, но само ако продължавате да ме обичате и след признанието, което ви направих. Затова си признах всичко. Нищо не ме принуждаваше, нали? Не се проявих като много праволинеен, силен и героичен, но мнозина ли са

мъжете, които биха могли да хвърлят камък по мен? Вие нищо нямаше да знаете и както казваше баща ми: „Това, което не знаем, не съществува за нас“. Не се защитавам, Френсиз, напротив. Дадже ще призная още нещо: можех от предпазливост нищо да не ви кажа, без да ме е срам. Може би това не е много хубаво, но винаги съм мислил, че има случаи, когато да си искрен, е отвратително — причиняваш само болка. Да, щях да замълча. В края на краищата вие никога не сте ме разпитвали за личния ми живот, както и аз не съм ви питал за вашия.

Трябваше обаче да знаете слабостите ми, преди да ви предложат добродетелите си. Поисках да се омъжите за мен и вие приехте — но запомнете добре, Френсиз, това съвсем не ви обвързва. Много скоро аз ще бъда център на грамаден скандал и наместо да се опитаме да го потушим, ние, няколко души, между които и аз, ще направим всичко възможно да го подхранваме. Няма съмнение, че ще ме съдят. Може дори и да ме обесят. Такова е бъдещето на човека, който иска да се ожени за вас, докато с още свободен.

Ето какво се случи, Френсиз:

Тук Френсиз забеляза, че не разбира какво чете. Сърцето ѝ биеше до пръсване, а над думите виждаше неприличната картина как Сибил обгръща Дъг с плътта си. Тя прегледа отново прочетеното дотук, като се мъчеше, набърчила чело, да открие в думите същественото, което убягваше като живак между пръстите ѝ. Счете, че е успяла. Помисли: „С тази Сибил“. Зачете отново: „В събота абсолютно се убедихме...“ Помисли: „И не се срамува даже...“ Обърна страницата и продължи: „Ако бяхме послушали отец Дилиган...“

... Но кой предполагаше, че всички_ оплождания ще излязат сполучливи? Правилно прочетохте, Френсиз, всички. Понеже бяхме почти сигурни, че кръстоските с човек няма да дадат резултат, като съзнателни зоолози ние едновременно опитахме кръстосвания с най-близките маймунски видове: с шимпанзе, горила и орангутан. Всички кръстосвания излязоха сполучливи.

От гледна точка на поставената цел опитът ни е пълен провал — той нищо не изяснява, нищо не доказва. Проблемът си остава, само че се усложнява от още един мъчителен проблем, който отец Дилиган беше предвидил и от който се страхуваше — какви ще бъдат малките тропита, родили се от кръстосването с човек. Пак ли междинни

същества, по-неизяснени от когато и да било, малки човекомаймуни, по повод, на които ще започнат същите безкрайни спорове...

Какво общо имам с всичко това, ще попитате вие.

Имам. Френсиз, имам; аз ще бъда бащата на тези нещастни тропи.

Отгадавам чувствата ви: още нещо, което съм скрил от вас. Защо съм направил глупостта да се подложя на този опит като доброволец? И защо нищо не съм ви казал? Защото смътно съзнавах, че това е глупост. И че вие ще ме упрекнете. Тогава защо го направих? Ще се опитам да ви обясня.

Но не намразвайте Сибил, мила моя. Не я намразвайте, макар че с постъпката си ви причинихме такова страдание. Мисля, че тя не съзнава злото, което е сторила, а може би именно затова го е сторила. Но сторила ли го е изобщо? Тя действа, други страдат: студът, който ни кара да мръзнем, огънят, който ни изгаря, вършат ли зло? В това отношение тя не проявява никакво съзнание, а идеята за злото предполага наличието на съзнание.

Сибил е до чудовищна степен „жена на науката“. За нея нищо няма особено значение, нищо в живота ѝ, освен проучването и метода. За да се пристъпи към опит за кръстосване с човек, трябваше да бъде преодоляно важно практическо затруднение: да се намери донор, който да запази тайната. Сибил счете, че най-просто и сигурно би било... Право да ви кажа, не беше необходимо много да ме убеждава, за да се съглася. И естествено, когато настъпи определеният ден, подложих се на необходимите биологически проби и взех потребните юридически мерки. Шест изолирани и контролирани от пет седмици женски бяха веднага оплодени от доктор Уилямс по последните методи на гинекологията.

Много по-късно се сетих с леко безпокойство, че щеше да бъде по-добре, ако не бях аз единственият донор. Самоличността на бащата щеше да бъде неопределена. Истината, Френсиз, е, че дълбоко в себе си не вярвах, смятах, че няма да се получи нищо, че женските ще останат стерилни.

Въпреки всичко при други обстоятелства тази история щеше само да ме забавлява. Но случилото се по-късно не ми позволява да

бъда безгрижен, а още по-малко да се измъкна.

Винаги е мъчно да се разбере кой с издал някаква тайна. Факт е обаче, че фермерското дружество научи за експеримента, а след това и за резултатите от него. Докато траеше опитът, то се спотайваше. Сега се реши на отчаяна постъпка.

Музеят получи по съдебен ред иск да върне на дружеството тридесет тропи, „както и цялото им настоящо или бъдещо поколение, имущество, незаконно иззето от фауната на област, дадена напълно и без ограничения на фермерското дружество“. Ясно е, че искаха да предизвикат процес, но нали и ние желаехме това? Да, но той щеше да започне лошо за нас или по-точно, за тропите. При сегашните закони процесът трябваше да се гледа в граждански съд, на търговска основа. А на такава основа фермерското дружество несъмнено щеше да спечели. Нямали сме никакво право да довеждаме животните от Такура, нито пък да ги подаряваме на музея. Трябваше следователно да пренесем делото на наш терен, да твърдим, че тропите не могат да бъдат предмет на претенции от страна на дружеството, тъй като не представляват фауна, а население. В такъв случай обаче музеят щеше да се окаже виновен в отвлечане и насилствено задържане, а можете да бъдете сигурна, че работите щяха да бъдат така наредени, че да ни намесят всички. В такава атмосфера на скандал и фарс обективната истина не би могла да възтържествува. Много лесно ще възразят на музея, че не е възможно сериозно да поддържа тезата си, че смята тропите за хора, тъй като ги държи в железни клетки, след като мястото на хора е по-скоро пред тъкачните станове, отколкото зад решетките... Да, всичко щеше да завърши като комедия и съдбата на тропите може би щеше да се разреши завинаги.

Ето защо юридическият съвет на музея предложи да се избегне процесът, да се признае правото на собственост на дружеството върху тропите, като го помоли обаче, в интереса на науката, да му ги „заеме“ за известно време или даже да му ги продаде. Това би признало *ipso facto*, че тропите са животни и би дало в ръцете на дружеството такъв голям коз, че то не би се отказало от този

компромис. Това обаче, изглежда, е за нас единствената възможност да печелим време.

Това не е все пак най-лошото, Френсиз. Изпращам ви приложена статията, която се появи наскоро в Мелбърн в едно от най-големите австралийски списания. Ще я прочетете след малко. Подписана е от Юлиус Дрекслер, антрополог с име, но с репутация на продажен човек, за когото се знае, че яде от ръцете на едни мелбърнски търговски пират, стария Дж. К. Пендълтън. Най-голям негов съперник е Ванкрюзен, а Ванкрюзен е човекът, който дърпа конците на фермерското дружество...

Дали Пендълтън иска да развали работата на своя съперник, като постави хитро под съмнение посредством неочаквана, сръчно написана статия животинската природа на тропите? На пръв поглед като че ли това ни помага. По-нататък ще видите, че, напротив, статията дяволски саботира нашите усилия, защото всичко ни кара да мислим, че истинските намерения на Пендълтън по всяка вероятност са да направи сам той още по-невероятен и отворителен бизнес. Тъй или иначе, истината е, че статията на Дрекслер би могла да открие път за безброй нечестни машинации.

Това е статия, достойна за Макиавели. Бедният Грийм е извън себе си от яд. Той казва: „Не можеш даже да му възразиш! Този мръсник знае, че от палеонтологична гледна точка има право!“ По същество какво казва Дрекслер? Че откриването на парантропус гриймиензис (това, мила, са тропите) не само че потвърждава нашите познания върху произхода на човека, но и разбива схващанията, които имахме върху самия човек или по-точно (слушайте хубаво!) върху различните видове, които ние погрешно обхващаме с тази единствена дума. Ако, изтъква той, причислим парантропуса към вида хомо, значи да се съгласим, че този вид може да обхваща и четири ръчни индивиди (без да се смятат редица други маймунски белези); ако пък (както, изглежда, казва той, искат да направят някои) отхвърлим принадлежността му към вида хомо, то с какво право наричаме „човек“ хайделбергския, чиито останки имат челюсти на шимпанзе, и неандерталския, който се различава от тропите само в някои подробности на скелета? И така полека-лека защо да наричаме човек вкаменелостта на Грималди, която се различава съвсем малко от неандерталеца, човека от Кроманьон, след

него африканския пигмей, цейлонския веда или тасманиеца, чиято черепна кутия е по-неразвита от черепа на човека от Кроманьон и чиито задни кътници имат още едно, пето връхче като големите маймуни? Появата на тропите, заключава той, доказва несъстоятелността на опростенческата идея за единството на човешкия род. Няма човешки род, има само огромно семейство хуманоиди, включващо всички цветове, на върха, на което е белият — истинският човек, а долу — тропито и шимпанзето. Необходимо е да изоставим старите си сантиментални представи и най-после научно да установим йерархията на междинните групи, „погрешно наричани човешки“.

Погрешно наричани човешки! Ето го, Френсиз, съвсем готов да възкръсне призракът на расизма с неговите адски последствия. И какъв расизъм, Френсиз! Расизъм, в името, на който цели племена ще могат утре да бъдат лишени от принадлежността си към човечеството и от произтичащите от това права, да бъдат продавани като стада от някой си Пендълтън! Къде ще прекарат границата, Френсиз? Където поискат по-силните. Представете си какво ще стане с туземците в колониите, с черните в Щатите, където се прилага сегрегация! И въобще с което и да било етническо малцинство!_

Фактически началото е сложено. Всички вестници в Южноафриканския съюз отпечатаха статията на Дрекслер с големи заглавия. Вестник „Дюрбан Експрес“ вече пита: „Хора ли са негрите?“

Така че трябва да ви е станало ясно, мила, че не се касае вече толкова до съдбата на бедните тропи, нито даже до моите малки тропи. Вероятно много скоро това ще бъдат нищожни въпроси. Не става дума вече само да се реши дали тропите са хора, или не — това е само епизод. Въпросът е да се постъпи така, че човечеството да бъде принудено да се самодефинира веднъж завинаги. Да се дефинира по категоричен и неопровержим начин. Така че правата и задълженията към неговите членове да престанат да бъдат основани неясно върху някакви спорни традиции, преходни чувства, религиозни вярвания или сектантски задължения, които всеки момент могат да бъдат атакувани или оспорени. Те трябва да бъдат основани здраво върху ясна представа за това, което в

действителност специфично разграничава хората от останалите създания.

Ако това различие е, че притежават душа, ще трябва да се каже по кои признаци се познава нейното наличие или отсъствие.

Ако се състои в това, че живеят в общество, ще трябва да се каже кои белези по същество различават първобитните от животинските общества.

Ако пък е нещо друго, трябва да се уточни какво е то.

А аз, Френсиз, съм в състояние да изискам — впрочем това не е точната дума — в състояние съм да задължа огромния и тържествен апарат на магистратурата на Обединеното кралство да отговори. И няма да се задоволя, ако тя само присъди на тропите качеството на хора или откаже да стори това — тя ще трябва да установи и публикува причините за своето решение.

Схващате ли значението на този юридически прецедент? И че аз съм единственият, който е в състояние да го създаде, затова нямам право да се откажа? Даже ако трябва да рискувам щастието си, а може би и живота си в този процес?

Нищо голямо не се постига без риск, Френсиз. С въртене на палци няма да мога да разклатя вековните основи на британското правосъдие. Необходимо е действието, което ще трябва да извърша, да бъде на висотата на задачата.

Не мога да поверя намерението си на съдбата на къс хартия или на случайността на пощите. Но вие вече разбирате, че то е мъчително и тежко за изпълнение.

Сега знаете всичко, Френсиз. Искате ли да се омъжите за мен?
Обичам ви!

Дъглас

ГЛАВА ДЕСЕТА
ГАМАТА ОТ ЧУВСТВА В ЖЕНСКОТО
СЪРЦЕ. РАЗХОДКА ПОД ДЪЖДА.
ТЪРЖЕСТВО НА ГЛАВНОТО. БРАТСТВОТО
НА ЖЕНИТЕ. ДЕРИ И ФРЕНСИЗ. ФРЕНСИЗ
И СИБИЛ. ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА ДЕРИ.
ПЪРВО КРЪЩЕНИЕ НА
ЧОВЕКОМАЙМУНА. ПЪРВИ ТРУДНОСТИ
ВЪВ ВРЪЗКА С ГРАЖДАНСКОТО
СЪСТОЯНИЕ. БДЕНИЕ ПРИ ТРУПА.

След като очите на Френсиз пробягаха и над последните редове, тя грижливо сгъна писмото на четири и с подчертано спокойствие стана от дивана, на който се беше изтегнала. Бавно се среса, гримира се, запали цигара, облече мушамата си и излезе, както сама си каза, по покупки. Но мина край бакалина, месаря и хлебаря, без да се обърне глава под вдигнатата качулка. Тънка, гъста мъгла се спускаше като ситен дъжд при прилив. През нея хълмовете на Хампстед Хийт изглеждаха безцветни и неясни. Пясъкът на тесния път скърцаше под обутата ѝ.

„Ваксинирана ли!“ — мислеше тя и едва не се изсмя. Да, беше си внушила, че е ваксинирана. С последната страст, която беше разтърсила живота ѝ преди три години, бе приключила победоносно в изблик на воля точно когато щеше да потъне в нея. Горкият Джони! Лекомислен, непостоянен, истински рушител... Каза му „довиждане“ както обикновено и даже разтърси ръката му през прозореца на влака. Но вече знаеше, че никога няма да го види пак. След това повече от месец той ѝ писа всеки ден — отначало писма, изпълнени с учудване,

след това с гняв, после с разсъждения, доброта, оплаквания, заплахи, ирония, горчивина, ярост, молби. Тя не ги късаше — четеше ги. Отначало с прилив на съжаление и желание — така проверяваше собствената си сила и твърдост. Накрая престана да ги чете — от умора и безразличие. „Ваксинирана съм“ — мислеше тя с известна гордост.

Да обича? Може би да. Но да страда? Никога вече. *Не може ли да се обича без страдание?* В любовта страданието принизява човека. Тя никога не беше одобрявала страданията си. Презираше жените, които развяваха като славно знаме „своето голямо разбито сърце“.

Това беше даже сюжетът на новелата, която беше започнала да пише: историята на една жена, за която да обичаш, без да страдаш, значи да не обичаш истински. Как може човек да бъде сигурен, че обича, ако не страда? Тя се чувствава принизена, отчаяна. Накрая напуска прекалено свършения мъж, който и дарява спокойно щастие...

Ваксинирана... Нали спокойната връзка с Дъг беше убедила Френсиз, че тя действително е имунизирана. Тя го обича, той не я обича, така се убеждаваше сама тя, но това не я кара да страда. И когато един прекрасен ден разбра, че и той я обича, Дъг замина за една година с тази жена. Вярно е, че идиотските обстоятелства, при които стана това заминаване, много я ядосаха. Но направиха ли я нещастна? Едва ли. Това не може да се нарече страдание. После започна чакането, твърдото търпение, слушването дали идва раздавачът, понякога безпокойството и от време на време даже — защо да отрича — леките пробуждания на ревност. Но страдание, слава богу, не. „Край, ваксинирана съм...“ Ето така мислеше тя...

От гладките листа на кестените падаха големи капки, които тихо се разливаха върху качулката ѝ.

Сега всичко започваше отново. Заради този незначителен журналист! Сърцето ѝ беше като премазано, искаше ѝ се да вика, чувствуваше познатата нетърпима болка в стомаха... Заради този непостоянен, мек като тесто млад мъж...

Ти захапа кърпичката си. Ето че плаче. Чудесно представление! Изсекна се яростно. Стъпи в локва. Трябваше да си сложи спортните обувци.

„С тази Сибил! С тази любителка на трупове! И какво нахалство, да ми пише: «Мислех за вас». Идиот, какъв идиот само, трижди идиот! А аз отново да страдам за такъв идиот! «Не знам по-малко ли ще ви заболи, или ще се възмутите още повече...» Наистина никой няма право да бъде толкова глупав!

Няма да му отговори. Не, ще му отговори! Ще му пише: «Мислех ви по-различен от другите. Обичах чудното доверие, което ми вдъхвахте. Вие го превърнахте в пепел»“.

Цял час тя скита между дърветата под ситния дъжд като съчиняваше блестящото си прощално изпълнено със злоба писмо. Когато го завърши, почувствува странна празнота, сива и студена като плътната дъждовна завеса около нея. След това си помисли: „Даже и не споменах за неговите тропи“. Вдигна рамене. Дъждът се беше засилил и се превърна в порой. Френсиз затегна качулката около шията си. В този момент се сети, че той беше писал: „Може би ще ме обесят“.

„What a cock-and-bull story!“^[1] — каза си тя. Що за пиянска измислица! Ах, този журналистически стил... Ще го бесят! Да не би да си въобразява, че тя ще му повярва... Но защо да го бесят? От цялата тази бъркотия за тропите тя не беше разбрала и половината. Защото тази част от писмото въпреки похвалните си усилия прочете като в мъгла... „Ще трябва все пак да я прочета отново“ — каза си тя с известно угризение и загриженост. Какви бяха последните му думи? „Ужасно и кърваво дело“. Не, нямаше „кърваво“. Нито „ужасно“. Точната дума беше „мъчително“. Защо беше помислила, че е „кърваво“? Почувствува как страхът постепенно я завладя изпяло. Забърза към къщи. „Мъчително и тежко за изпълнение“ — това бяха точните му думи. Да изпълни какво? И защо, защо „кърваво“? Тя почти тичаше.

След един час, страданията на Френсиз промениха естеството си, без да загубят нещо от своята сила. Не че тя прости на Дъглас изневярата му. Но в себе си престана да го нарича „незначителен журналист“ и „мек като тесто“. Взе писмото, за да прочете и препрочете края му. Разбра — да, добре разбра, че той ще извърши, каквото е намислил. О, мъже, какви невероятни животни сте вие! Такава грозна, долна мекушавост пред ужасната Сибил и, обратно,

такава твърдост, решителност — и то за кого? За тропите. В първия миг се почувствува още по-обидена. След това хуморът ѝ помогна да възстанови равновесието си. Препрочете всичко още веднъж и най-сетне успя да прецени събитията по-безпристрастно. В същото време откри от единия до другия край на писмото нотки на дълбока и силна любов. Затоплена от това чувство, тя можа да открие също така признаци на чудесно благородство и мъжествена възискателност. С една дума, установи, че Дъг в края на краищата заслужава повече уважение и възхищение, отколкото презрение и гняв.

Постепенно започна дори да укорява себе си. Като прецени истинското значение на събитията, разбра, че действително историята с тропите поради последствията, които може да има, е много по-важна от нейното сантиментално разочарование. Обхвана я срам и някаква внезапна майчинска нежност към изменника и неговата постъпка, която в края на краищата беше заслужаваща прошка проява на плътска слабост под пустинното небе... Даже и Сибил спечели от този изблик на нежност.

Голяма тревога започна да обзема Френсиз. Заедно с тревогата в нея се пробуди и безмерното желание да бъде близо до Дъглас. Да не остава той сам със своите химери! Ако за нещастие е късно, мислеше тя, да му попречи да извърши глупост, поне ще може да сподели последствията с него! Подаде телеграма по телефона: „Да се оженим веднага“, като че ли това можеше да стане на разстояние дванадесет хиляди мили. Какво са препятствията за влюбената жена? Как да отиде при Дъглас без пари? Ще се сдобие отнякъде. Или лък Дъг ще намери начин да я извика. Могат да се оженият и с пълномощно. Във форсмажорни случаи законът не допуска ли бракосъчетание чрез кореспонденция? Не може да се попречи на хората да се женят, поради глупавата причина че се намират на два различни края на света.

След един ден получи в отговор доста дълга телеграма. Дъг съобщаваше, че се връща в Лондон. „Придружен“ — пишеше той. Първата мисъл на Френсиз беше, че той се връща със Сибил и за миг тя занемя от възмущение. Когато после схвана, че по всяка вероятност иска да ѝ даде да разбере, че ще придружава тропи, отново почувствува, че е „ужасна“ към него. След това си помисли, че Сибил все пак може би пътува с него, макар че той не споменава името ѝ. Писмото, което получи след това, не потвърди и не опроверга

подозренията ѝ. В него между другото се казваше само, че „Крепс, Поп и Гриймови също подготвят своето завръщане“. По-късно Дъг уточни, че ще пристигне със самолет. Това успокои донякъде Френсиз: малко вероятно е самолет да може да пренесе цялата експедиция с всичките багажи и тропи. Но нима експедицията не може да се раздели?

Френсиз не узна нищо повече и не беше спокойна, когато се озова на летището близо до Слоу. Зачака да се появи в замъгленото небе самолетът от Австралия.

Самолетът опустя, слязоха всички пътници, а Дъглас още не беше се показал на вратата. Френсиз се беше вече отчаяла, когато най-после той се появи: не беше сам, някаква жена го държеше под ръка... Но Френсиз веднага забеляза колко по-ниска и по-топчеста беше тя от хубавата Сибил. „Малайка“ — помисли тя, тъй като пътничката беше облечена по индийски — с широка надиплена жълто-кафява дреха без ръкави. Навярно имаше болни очи, иначе защо в такъв мрачен ден ще носи големи черни очила, които закриват почти цялото ѝ лице? Дали е омъжена? Последният пътник от самолета внимателно я държеше за другата ръка.

Тримата слязоха по подвижната стълба, Дъг видя Френсиз зад бялата бариера и ѝ махна усмихнат с ръка. Тримата пътници пресякоха пространството между самолета и сградите. Жената, леко приведена, колебливо се придвижваше като човек с много слабо зрение. Двамата мъже проявяваха към нея мило внимание.

Пътниците изчезнаха в сградата. Времето, през което останаха вътре, се стори твърде дълго на Френсиз. Най-сетне пръв излезе Дъглас. Прегърнаха се, без дума да си кажат. Френсиз тихо ридаеше.

Когато (след минута ли или след година?) Дъг я освободи от прегръдката си, видяха, че наблизко ги чака такси. Малайката и другият пътник бяха вече в него. Дъглас помогна на Френсиз да се качи. Таксито тръгна и тогава с неочаквано движение Дъг дръпна от останалото в сянка лице на жената черните очила.

Френсиз едва се въздържа да не извика, въпреки че веднага разбра кое е съществуващото пред нея. Но „това“ тя не очакваше.

„Това“ изразяваше в мисълта на Френсиз сложно чувство: че до последния момент е смятала това същество за жена, а то има такова

лице.

„Прилича на мис Мериботъм“ — помисли си тя с желание да се засмее, примесено с нежност. Мис Мериботъм на времето си се опитваше да учи малкия брат на Френсиз да рисува. Дълги години наред тя го караше да рисува с акварели листа от чимшир, виолетки и розови пъпки. Понякога тя самата му рисуваше синигерче или лястовица. Винаги се държеше с тъжно и сериозно достойнство, което съвсем не съответствуваше на смешното ѝ име^[2]. Френсиз си спомняше за лудия смях, който обземаше нея и брат ѝ само при вида на лицето ѝ, изразяващо благородна меланхолия. Те трябваше да сподавят смеха си в шепи и да се преструват, че имат пристъп на кашлица... Малкото женско тропи приличаше на госпожица Мериботъм или по-точно — имаше нейното изражение.

— Как я намирате? — попита я Дъг.

Истината е, че в този момент на Френсиз съвсем не и беше до преценки — мисълта и сърцето ѝ преливаха от въпроси. Но как да ги зададе пред това непознато момче? („Това е Мимс — беше го представил Дъглас — от музея в Сидни“.)

— Прилича на госпожица Мериботъм — сподели тя първите си впечатления и обясни защо. — Имахте ли неприятности?

— Има си хас да сме нямали — отговори със смях Дъг. — Необходими ни бяха единадесет визи и цял куп удостоверения за различни ваксинации. Сама знаете какви физкултурни упражнения са необходими, за да ги събере обикновен човек. Тогава представете си какво трябваше да правим за фиктивна жена. Животно не бихме могли да вземем със себе си. За щастие шест пъти са ме хвърляли с парашут в окупирана територия през време на войната: разбирам от фалшиви документи.

— А тя как се държа по пътя?

— Държа се като голям човек — отговори Дъг с насмешлива нежност.

Самката седеше неподвижно и послушно на седалката. Тя често отправяше към Дъг въпросителен поглед, изпълнен с очакване и покорство. Дъг ѝ се усмихна и измъкна от чантата в краката си сандвич, обвит в намаслена хартия. Тя следеше всяко негово движение като куче, очакващо парче месо от своя господар. Дъг подхвърли сандвича като топка, улови го във въздуха и самката се изсмя като дете

— силните ѝ остри бели зъби, между които четири внушителни кучешки зъба, блеснаха.

Дъг ѝ подаде сандвича. Тя протегна мургавата си ръка с дълги, тънки пръсти с подрязани дълги нокти, боядисани в червено. „Ръцете ѝ са по-красиви от моите“ — каза си Френсиз с особено вълнение. Тя гледаше как самката здраво дъвче сандвича с мрачното благородство на мис Мериботъм, когато ядеше еклери. Дъг каза на Френсиз: „Казва се Дери“ и самката, като чу името си, спря да дъвче. „Има погледа на Ван Гог от портрета с лулата — помисли Френсиз — освен ако Ван Гог на границата на лудостта не е имал очи на тропи“. Дъглас каза: „Дай!“ и Дери му подаде остатъка от сандвича. Дъг го сложи в ръцете на Френсиз и се усмихна окуражително на самката. Тя изглежда внимателно два-три пъти Дъг и Френсиз и накрая издаде звук, нещо между „блис“ и „приз“, което обаче толкова приличаше на „плийз“^[3], че Френсиз ѝ върна без колебание сандвича. Дери вече го захапваше, но Дъг каза строго: „Тст, тст!“ и тя произнесе: „Занкю“, след което избухна в същия кратък детски смях както преди малко. Веднага след това обаче цялото и лице отново доби вълнуващия израз на меланхолично достойнство.

— Махнете кърпата от главата ѝ — каза Френсиз и Дъг я послуша.

Дери веднага престана да прилича на мис Мериботъм и придоби странно лице: лице на маймуна и едновременно на проститутка. Дължеше се без съмнение на разрешената ѝ коса, паднала чак до веждите. Без забрадка се виждаше, че челото ѝ е неестествено ниско. В замяна на това покритите с мъх уши, които се движеха при дъвченето, стърчаха по-високо от нормалното.

— Къде отиваме? — учуди се Френсиз.

Колата беше напуснала пътя за Лондон през Хамърсмит и бе завила надясно към Уиндзор. Усмихнат. Дъг пое ръката на Френсиз и я стисна.

— Кралското антропологическо дружество е наело за нас малка къща в Съри, прекрасна вила в гората, с тиха градинка наоколо. Поне така си я представям аз — каза той със смях.

— За... Дери и за вас?

— За Дери и за нас. Ние ще се оженим още утре, скъпа, освен ако не сте съгласна.

— Още утре ли, Дъг?

— Защо не, Френсиз? Нима не чакахме твърде дълго?

Въпреки че още от началото на пътуването господин Мимс от дискретност гледаше упорито вън от колата, Френсиз не посмя да прегърне Дъг.

— Да използваме добре тези няколко месеца — каза той.

Гласът му беше малко глух и тъжен.

Този път Френсиз стисна силно ръката му, но не усмихната, а някак нервно. Тя обърна към Дъг въпросително напрегнатото си лице и въгълчетата на устата ѝ трепкаха от вълнение.

— По-късно — прошепна Дъглас.

Дери беше заспала при равномерния шум на мотора и друсането на колата. Беше се отпуснала назад, опряла най-естествено глава на гостоприемното рамо на Мимс. Клепачите ѝ биха кафяви, копринени, с дълги, гъсти мигли. През полуотворените ѝ нежни устни се виждаха изпъкналата челюст и мощните кучешки зъби. Едно от високо разположените и уши беше открито. То имаше цвета на зряла кайсия. Цялото ѝ лице, както беше заспала, изразяваше тъжна доброта, примесена с безпокойство.

Френсиз и Дъглас не се ожениха на другия ден, а след единадесет дена, когато най-сетне успяха да прескочат до Лондон.

Дери им причиняваше грижи. Какво ставаше в този малък загадъчен череп? В Сидни тя като че ли беше свикнала да живее сама — далеч от другите тропи — през време на карантината, предшествувала оплождането. Отначало се привърза към Мимс, а после още повече, като вярна кучка, към Дъг. Чувствуваше се добре, когато е с тях. Въпреки това през първата нощ, прекарана в Сънсет Котидж, Мимс се събуди, тъй като му стана хладно през нощта, и видя, че прозорецът е отворен, а стаята празна. Намериха накрая Дери в градината, скрита между тисовите дървета и оградата, която не беше успяла да прескочи.

С присмехулно нетърпение Френсиз слушаше как двамата мъже се губят в най-различни предположения. Най-последно тя се намеси тихо:

— Ревнува.

— От кого? — учуди се Дъг.

— От мен... Ние жените умеем да се разбираме — добавя тя с усмивка, изпълнена с привидна доброта.

Дъглас се зачерви до уши.

— Не сте ли ми простили? — попита той, когато останаха сами.
— Можех нищо да не ви кажа — повтори той думите от писмото си.

— Достатъчно би било само да ви погледна, когато произнасяте името Сибил, за да разбере всичко, бедни ми Дъг. Но този път става дума за Дери. Смятате ли, че ще свикне?

— С какво?

— С моето присъствие.

— Вие сериозно ли мислите, че ревнува?

Убедиха се в това. Не че Дери проявяваше враждебност спрямо Френсиз. Напротив, скоро тя като че ли започна да проявява същата привързаност към нея, както към двамата мъже. Едно обаче не можеше да търпи — Дъг и Френсиз да бъдат заедно далеч от нейния поглед. Тогава Дери ставаше нервна, мълчалива, разхождаше се нагоре-надолу из къщата и отваряше всички врати. Втората нощ, след като Дъг и Френсиз се оттеглиха да спят, Мимс привърза към ръката на Дери своята ръка. Но тя така се въртя в леглото си, че той не можа да мигне цяла нощ.

Направиха нов опит и той излезе успешен: следващата нощ Дъг прекара с Дери и тя спа спокойно. След това Френсиз смени Дъг: Дери пак спа добре. Тогава мястото отново зае Мимс. На сутринта панделката беше налице, но Дери беше изчезнала. Тя беше успяла да се освободи, да отключи вратата и да намери стаята на Дъг. Спеше върху килимчето пред леглото му.

Трябваше да променят разпределението в къщата. Една баня превърнаха в стаичка, която да се свързва с двете големи стаи: едната на пазача, другата на Дъг (а по-късно на семейството). Всяка вечер Дери послушно заспиваше в стаичката си, ако вратата на Дъг оставаше отворена. Той я затваряше по-късно, но ако рано сутринта Дери се събудеше първа, тя направо влизаше при Дъг, сякаш да провери дали е сам. Дъг я изгонваше и тя отново отиваше да си легне, без да протестира.

Но когато след женитбата намери Френсиз легнала до Дъг, нищо не можа да я накара да напусне стаята. Тя се излегна на килимчето пред леглото и отказа да мръдне оттам. Стана ясно, че по-скоро ще се

остави да я убият, отколкото да я отстранят. Тази сцена се повтаряше всеки ден. И Френсиз, разбира се, постъпи умно, като убеди Дъглас да погледне на това от комичната му страна. Дъг искаше да заключва вратата. Но ако Дери забележеше, нещата отново щяха да се усложнят още повече.

Френсиз се забавляваше с Дери като момиченце с куклата си. Тя я къпеше — смяташе, че така е по-редно: в банята въпреки, а може би поради изящната си синкавосива козина и преди всичко поради розовата си гръд Дери твърде много приличаше на жена... А трябваше да се къпе всеки ден, защото бързо започваше да излъчва миризма на животно. Отначало самата Френсиз я сапунисваше. Но Дери прояви към това галене прекалено чувствено отношение: затваряше очи, стенеше тихо и примираше от удоволствие. Френсиз я научи да се сапунисва сама и със сълзи се смееше, като я гледаше как действа с четири ръце: сапунът, гъбата, четката преминаваха от една ръка в друга като при жонгльорски номер. Видеше ли, че Френсиз се смее, Дери също се засмиваше.

Френсиз купи в Лондон най-различни платове, за да ѝ ушие рокли. Впрочем не рокли, а индийски сари, тъй като в рокля приведенният гръб и дългите ръце на Дери много биха напомняли облечена маймуна. Дери с удоволствие се обличаше и даже влагаше в това известна доза кокетство — когато я оставяха да избира сама, винаги се спираше на най-червения плат. Но кокетството ѝ не се простираше до накитите. Френсиз напразно се опита да я заинтересува. Тя ги повъртяваше в ръце няколко секунди и веднага ги захвърляше. Но въпросът с обувката остана неразрешен: Дери не можеше да ги търпи и ходеше с тях като спъната. Не можа да свикне даже и със сандали, които не само че не прикриваха, а още повече подчертаваха факта, че краката ѝ са ръце.

Един ден Френсиз се опита да я гримира. Резултатът се оказа плачевен. Червилото върху устните само подчерта липсата на истински устни; ружът върху бузите показва колко повехнали и набръчкани са те. Дери изведнъж започна да изглежда по-стара от петдесет и шест годишната мис Мериботъм.

Присъствието на Дери и проблемите, които тя създаваше на Френсиз и Дъг, без съмнение нарушиха малко техния „меден месец“. Като че ли трябваше да водят със себе си на сватбено пътешествие някоя племенница сираче, на всичко отгоре болнава и свадлива. Не можаха да се порадват на щастието да са сами, само двамата, но в замяна на това спечелиха, защото избягнаха трудностите при оглеждането на характерите и чувствата. Нещо повече, редките мигове (главно през нощта), които успяваха да откраднат от тази досадна тиранка, добиваха особена ценност и те буйно ги използваша. Порив, странно примесен с безгрижие и отчаяние. Защото Френсиз вече знаеше, че щастието ѝ няма да трае дълго, че беше кратко, осъдено щастие. Трябваше да му се радват, без да мислят, само така можеха да се борят с безнадеждността. Френсиз вече знаеше всичко за намеренията на Дъглас. Отначало тя извика: „Да не си посмял!“ Но той ѝ отговори съвсем спокойно: „Хиляди хора всеки ден давят малките на своите кучки и котки. Правят го, без да им харесва, но го правят“. — „Но това са кученца и котенца!“ Той отговори: „Какво от това?“

Необходимо ѝ беше много време, за да реши дали е съгласна, или не. Съмненията си не споделяше със своя мъж: той беше взел решение и тя щеше само напразно да го измъчва. По-късно, когато постепенно почна по-добре да схваща мотивите на Дъг и разбра какви ще бъдат последствията от неговото действие, тя отначало прие, после почна да одобрява и накрая напълно се съгласи с него, но не пасивно, а с целия си ум и с цялото си сърце. Сърце, изтерзано и разкъсано, но готово да приеме бъдещите страдания.

Междувременно цялата експедиция — Крепс, Поп и семейство Грийм се върнаха с параход и доведоха със себе си двадесет мъжки и оплодени женски тропи. За тях, както и за останалите тропи, трябваше да преговарят с фермерското дружество. Уточнено бе, че дружеството ще има право да изисква полученото поколение. Дъглас настоя да се приеме този пункт, той съвпаднаше с неговите проекти.

Грийм поиска (и му обещаха) от Кралското антропологическо дружество да се запази в тайна пристигането на тропите в Лондон и да му се предостави честта, която по право му се падаше, пръв да съобщи в пресата и списанията за парантропус еректус. За щастие безсрамната статия на Юлиус Дрекслер беше възмутила всички членове на дружеството, а това бе благоприятно за Грийм.

Ето защо, когато наближи датата Дери и другите тропи да раждат, нищо съществено не беше още проникнало нито до публиката, нито до научните и делови среди. Така че Дъг имаше пълна свобода на действие, точно както желаше.

Доктор Уилямс пристигна със самолет от Сидни за ражданията. Всички те станаха в интервал от няколко дена в Кенсингтън, в помещенията на музея, приспособени за клиника. Само Дери, както бяха уговорили, бе акуширана от Уили в Сънсет Котидж.

Предупредени по телефона, Грийм и жена му веднага пристигнаха от Лондон. Два месеца преди това Сибил беше посетила без предупреждение Френсиз в ден, когато беше сигурна, че ще я намери сама. След като тя си отиде, Френсиз, без да се ядосва, се призна за победена. Истина е, помисли си тя, че пред такава жена долните чувства отпадат. Прямотата на Сибил, нейната веселост, жизнерадост и искрената бурна симпатия, която веднага прояви към Френсиз, заличиха с един замах гранясалата злоба. Френсиз се помъчи да помисли: „Тези ръце са докосвали Дъглас. Милвали са го. Тези устни са го целували“ — но въпреки усилията си не успя да си го представи. Напротив, тя дори се изненада, че по едно време съвсем ненадейно в сърцето ѝ бликна неволна симпатия към Сибил, някакво сестринско чувство... Преди всичко стана съвсем ясно, че Сибил не претендира и никога не е претендирала за каквито и да било права над Дъг, така че Френсиз се почувствува спокойна по отношение на нея, както в бъдеще сигурно никога нямаше да се чувствува, помисли си тя, по отношение на други по-неискрени жени.

По-късно невинаги изпитваше към Сибил такива благородни чувства. Случваше ѝ се внезапно някоя усмивка, жест или дума да извика представата за Сибил в онази пустинна нощ. Но не за дълго. Пороят отново отнасяше всичко и оставяше само чист пясък. Случваше ѝ се също понякога да се дразни от съвсем естественото държание на Дъг в присъствието на Сибил, сякаш нищо не е имало между двамата. Фактически Дъглас наистина не чувствуваше неудобство. Както става обикновено, той пръв без никаква задна мисъл си прости.

Дълбоко в сърцето си Френсиз не престана да се надява, че раждането на малкото тропи с твърде човешки вид ще разколебае Дъглас.

Новороденото спеше сега пред тях. На пръв поглед то приличаше на всички новородени — червеникаво, набръчкано, със застинало в гримаса лице. Но имаше цвят на кайсия, покрито беше със светъл, фин мъх, „като малко прасенце“, както каза Уили. Имаше четири несъразмерни ръчички, разперени и високо разположени уши и издадена напред глава. Грийм отвори устата му и каза, че челюстта му образува по-отворено „и“, отколкото у истинските тропи, дъгата на веждите беше може би по-слабо подчертана, черепът... рано беше да се решава. Въобще малко точни белези.

— Няма ли съмнение? — попита Дъг.

— Не — отговори Грийм. — Тропи е.

Френсиз мълчеше. Почувствува, че я обгръщат две хладни ръце — Сибил. Остави се да я отведат в съседната стая и дълго време конвулсивно стиска ръката на своята приятелка. И двете не казаха нищо. Но времето, прекарано в мълчание, сложи траен отпечатък върху тяхното приятелство.

Слабостта на Френсиз премина бързо. На другата сутрин именно тя облече новороденото, пови го, загърна го с топла пелена, покри с шапчица мъхестия череп... и го постави в ръцете на Дъглас, като че ли бе собственото му дете.

След един час Дъглас позвъня на вратата на презвитерството в Гилфорд. Пасторът се забави няколко минути.

— Не мога вече да ставам толкова рано — извини се той — вие ми се свят... Черният дроб и стомахът не се разбират помежду си, настъпва анархия в остаряващото ми тяло... по-трудно ми е да накарам тях да се обличат един друг, отколкото енорияшите си... Прекрасно бебе — каза свещеникът, като разсеяно повдигна пелената. — Предполагам, че идвате за кръщение, нали?

— Да, господине.

— Ще слезем тогава в църквата. Предполагам, че кръстниците ни чакат там.

— Не — отговори Дъглас. — Сам съм.

— Но... — започна пасторът и изненадан изгледа Дъг.

— Такива са обстоятелствата, господине.

Пасторът пусна дръжката на вратата.

— А! — каза той, като се приближи. — Вие сигурно искате...
Кажете, сине мой!

— Ожених се наскоро, господине, а това дете е извънбрачно.

Лицето на пастора изрази по удивителен начин едновременно строгост, разбиране и снизхождение.

— Искам тази церемония да стане колкото се може по-тайно — каза Дъг.

Пасторът кимна с глава, като притвори очи.

— Казаха ми, че при вас работи семейство възрастни градинари. Не може ли да ги помелим...

Пасторът стоеше с притворени очи.

— Много бих желал — продължи Дъг — за това да знаем само жена ми и аз... Тя приема съществуването на това дете с голямо благородство. Мой дълг е да ѝ спестя страданията пред останалите хора...

— Ще направим както искате, господине — заяви пасторът. — Моля, почакайте малко!

Той се върна скоро, придружен от двамата старци. Слязоха в църквата. Старата жена държа детето над купола. Искаше ѝ се да достави удоволствие на Дъг, като му каже: „Колко прилича на вас!“, но се отказа. През живота си беше видяла не едно грозно новородено, но като това... Записаха го под имената Джералд и Ралф.

— Родено от...

— Дъглас М. Темплмор.

— И от...

— Майката има само малко име. Тя е туземка от Нова Гвинея. Наричат я Дери.

„Аха — помисли си старицата — ето защо...“

Пасторът, много смутен, повъртя десет-дванадесет пъти перото си над регистъра. Този път не можа да скрие дълбокия укор, изписан по лицето му. Най-последно каза, като записваше:

— ... от жена... туземка...

След това накара Дъглас, кръстника и кръстницата да се подпишат. Затвори регистъра, без да каже дума. Дъг му подаде пачка

банкноти. „За вашите благотворителни дела“ — каза той. Пасторът кимна все тъй безмълвен, със сериозно изражение на лицето.

— Сега ще трябва — каза Дъг — да запиша детето в гражданското отделение. Нямам свидетели. Може ли...

Старците размениха поглед със свещеника. Сигурно не прочетоха в очите му забрана. Жената каза: „Съгласни сме...“ и тримата тръгнаха. Много въпроси пареха устните на старицата, но тя не посмя да ги зададе. Продължаваше да носи заспалото дете на ръце. Мъчеше се да си представи лицето му, когато порасне. Виждаше го в училище сред съученици, които щяха да му се подиграват. „Горкото... ще го измъчват...“

Чиновникът в гражданското отделение създаде известни затруднения при записването на новороденото. Никога не бил записвал дете, каза той, „родено от неизвестна майка“. И непрекъснато повтаряше:

— Английските закони не предвиждат...

Дъг търпеливо отговаряше:

— Детето съществува, нали? Ето го, пред очите ви е...

— Да...

— Ако нямаше законен баща, нали все пак щяхте да го запишете.

Всяко раждане трябва да се регистрира.

— Вярно е, но...

— А ето ви, тези хора свидетелствуват, че се е родило при мен, в Сънсет Котидж, и е кръстено на мое име?

— Но майката, дявол да го вземе! Нали и тя е била там, когато го е родила. Трябва, значи, да съществува, да я познават, да има име и тя!

— Казах ви го — Дери.

— Но това не е име — не е гражданско състояние!

— Друго име няма. Повтарям ви, тя е туземка.

В този мач на издръжливост победи по точки Дъг. Чиновникът капитулира. Той записа майката като „Туземка“, известна под името Дери".

Дъг стисна ръка на всички поред, възнагради богато старите „свидетели“, взе детето на ръце и пое към Сънсет Котидж.

Дъг и Френсиз прекараха следобеда пред люлката, загледани в спящото. За да придобие смелост, младата жена търсеше животински белези върху малкото червеникаво лице. Разбира се, имаше много — ушите бяха високо разположени, челото полегато, със силно опъната в средата кожа от наченките на остра изпъкналост, малката уста беше издадена напред като муцуна; здравата челюст без брадичка беше свързана с челюстната кост чрез ясно открит издатък; раменете сякаш се сливаха, почти без шия, с черепа зад ушите. И все пак, въпреки усилията си да възприеме тези подробности, Френсиз не можеше да преодолее чувството си, че малкото същество пред нея е човешко дете. То се пробуди два пъти, вика, плака. Малкото езиче трептеше в широко отворената уста. Новороденото мърдаше ръчичките си с розови нокти. Френсиз му даде биберона със свито сърце. Детето лакомо засука и заспа.

На здрачаване Дъг и Френсиз вечеряха скромно. След това се разходиха по пътя през гората, като се държаха за ръце, преплели пръсти. Не говореха. От време на време Френсиз допираше бузата си до бузата на Дъг или целуваше ръката му. Когато стана съвсем тъмно, решиха да се върнат.

Долу на стълбата тя притисна в дълга прегръдка Дъглас. След това се качи да си легне, както беше обещала, въпреки нежеланието си. Глътна приспивателно, за да заспи.

Дъглас седна на бюрото си и започна да пише пълен отчет за събитията. От време на време прекъсваше, отиваше да изпуши цигара в градината — там лятната нощ чудно шумеше — или запалваше лулата си, седнал в едно от огромните кожени кресла, и отново започваше работа.

Към четири часа привърши. Отвори широко прозореца и погледна небето, което започваше да избледнява под първите проблясъци на зората. Детето се събуди и заплака. Дъг леко стопли биберона. Детето го изпи и заспа. Дъг се върна при прозореца. Видя как небето стана мораво, а след това порозовя. Преди да изгрее слънцето, той затвори прозореца. Вдигна телефона и поиска доктор Фигинс от Гилдфорд. Извини се, че го безпокои толкова рано, но му каза, че става дума за смъртен случай.

Спринцовката беше в чекмеджето заедно със синия флакон с етикет в червено и черно. Той бавно напълни спринцовката. Пръстите

му не трепереха.

[1] Каква фантастична история! (англ.) — Б.пр. ↑

[2] Мис Мериботъм може да се преведе с г-ца Веселозадникова.
— Б.пр. ↑

[3] Please (англ.) — моля. — Б.пр. ↑

**ГЛАВА ЕДИНАДЕСЕТА
ТЪРЖЕСТВО НА ТРОПИТЕ В
ЛОНДОНСКАТА ЗООЛОГИЧЕСКА
ГРАДИНА. ДЕЛОТО „ТЕМПЛМОР“.
ГИЛДИЯТА НА ПРИЯТЕЛИТЕ НА
ЖИВОТНИТЕ. СДРУЖЕНИЕТО НА
МАЙКИТЕ ХРИСТИЯНКИ ОТ
КИНДЕРМИНСТЪР. МОЖЕ ЛИ ДА НЕ СЕ
КРЪЩАВАТ ДЕЦАТА НА ТРОПИ?
МЪЛЧАНИЕ ВЪВ ВАТИКАНА. СМУЩЕНИЕ
НА АНГЛИЙСКАТА ЦЪРКВА. „ЩЕ МИ
ОКАЧАТ ЛИ ВЪЖЕ НА ГЛАВАТА?“. ЗНАК
НА ПРИЗНАТЕЛНОСТ.**

Когато през септември делото стигна до наказателния съд, Дъглас беше вече спечелил първия тур — общественото мнение. Не единодушно, разбира се. Но вестниците бяха пълни с делото, което подхранваше разговорите, както в Тутинг и в Челси, тъй и в Оксфорд, и в Нюкасъл. Беше започнало да се говори даже в Париж, а и Ню Йорк даваше ухо. Никой вече не можеше нито да го прекрати, нито да го пренебрегне.

Всичко се дължеше на портретите на Дери, останалите тропи и техните малки, които „Дейли Пикчър“ публикува. Известна е любовта, която лондончани хранят към всички животни (Брюмас, малкото бяло мече, родено в зоологическата градина, привлече за няколко седмици повече от милион посетители. „Видяхте ли Брюмас?“). Всеки искаше

да си състави мнение за тропите. Ванкрюзен обаче се оказа предвидлив, а имаше и много връзки: веднага след пристигането на тропите в Лондон министерството на здравеопазването ги постави под карантина и забрани на зоологическата градина да ги показва на публиката. Но и британските производители на вълнени платове не бяха по-малко влиятелни. Когато „Дейли Пикчър“ публикува снимките, протестните писма, както бе предвидено, започнаха да ваят с десетки хиляди и правителството, интерпелирано в Камарата на общините със заядлива насмешка от елин стар лейбърист, вдигна забраната. Започна такъв приток от посетители, че както за Брюмас, трябваше в неделя да увеличат много броя на автобусите. Скоро успехът на тропите надхвърли успеха на бялото мече.

Спорът стана публичен: хора ли са или маймуни? Дъг престъпник ли е или благодетел? Случваше се заради него да се скарват като хамали кротки стари приятелки, да се развалят годежи.

Малко преди откриване на съдебното прение „Ивнинг Трибюн“ обобщи с няколко думи страстните спорове:

ДЪГ ТЕМПЛМОР — НАГРАДЕН ЛИ ЩЕ БЪДЕ ИЛИ ОБЕСЕН?

Така бе озаглавен репортажът за сбиването, с което завърши в Кингсуей Хол събранието на Гилдията на приятелите на животните (сдружение, образувано след разцепление в Дружеството за закрила на животните, от лявото крило, което обвиняваше дружеството в мекушавост и безгрижие).

В репортажа се казваше, че след приключване на текущите въпроси председателката станала и заговорила с развълнуван глас:

— След няколко седмици започва процесът на един герой. Ние не можем да въздействуваме на съда. Нямаме даже право, както знаете, да съобщим публично мнението си, без да попаднем под ударите на закона за обида на съда. Но кой може да ни попречи отсега да присъдим почетно отличие на Дъглас Темплмор? То ще има голяма тежест на везните на правосъдието. Кой е съгласен?

Една дребна жена стана и каза, че не ѝ е ясно каква заслуга има този човек? Нали е убил детето си?

— Той — каза председателката — е принесъл в жертва това малко същество, за да спаси братята му, обречени от безсъвестното Такурско дружество на страшно робство, на ужасен живот!... Кой от нас не би убил своята котка, своето вярно куче, за да не попаднат те в лоши ръце? А можем ли да не вземем под внимание каква съдба очакваше тези мили животни — съдба, която, както знаем, уви, продължава да ги заплашва — ако Дъглас Темплмор с героичната си постъпка не беше се пожертвувал за тях?

Тогава взе думата един господин. Той беше висок и слаб и имаше гъсти червеникави мустаци. Той каза:

— Госпожа председателката ни говори за тропите, като казва „тези животни“. Първо, да ги считаме, значи да подкрепим тези, които само това чакат, за да се отнесат към тях като към работен добитък. Второ, ако са животни, защо ще се намесва нашето дружество? Никой няма намерение да ги малтретира. Освен ако госпожа председателката счита, че да се накарат животни да вършат това, което вършат хора, означава всъщност малтретиране. Трето и последно, и аз видях тези тропи. Видях ги как изваждат камъни, сглобяват конструкции и след това заедно се забавляват. И имам честта да съобща на госпожа председателката, че това са хора като нея и мен. А формата на пръстите на краката им не може да ме накара да кажа обратното. Затова заявявам, че Темплмор е убил сина си, толкова. Даже да го е добил от кобила или коза, негов син е, дявол да го вземе! И искам да кажа, че ако сега позволим човек да удавя децата си като кученца, Англия е загубена. Ето защо гласувам да го обесят!

Той завърши и понечи да седне. Нема̀ време. Половин дузина дами с иначе миролюбив вид внезапно го обградиха, готови за нападение: хора — тези малки, грациозни, деликатни и мили животни! Хора — тези чудно хубави животни! Да посмее само да повтори това!

Тогава други присъстващи се помъчиха да напомнят на свой ред, че тези разгневени дами ще причинят нещастие на тропите под предлог, че ги обичат, тъй като не желаят да разберат, че...

Те не можаха да завършат. Гневните дами получиха подкрепление. За миг залата се раздели на две, като всяка половина държеше тропите да бъдат причислени към различен вид — човеци или животни. Слисаната председателка биеше напразно отчаяно малкото звънче. Трябваше да извикат полицията да опразни залата.

В „Таймс“ отпечатаха и едно отворено писмо, подписано от „сдружението на майките християнки от Киндерминстър“, което раздвижи силно духовете. В него се казваше:

Господине, молим за гостоприемство на вашите страници, за да апелираме публично към негово светейшество папата и към негова милост кентърбърийския архиепископ...

След това се поставяше въпросът, който толкова отдавна измъчваше отец Дилиган: бива ли и трябва ли да се лишават от тайнството на кръщението петте малки тропи от зоологическата градина? Мисълта, че тези същества не са кръстени, „смущавала тяхната съвест на майки и християнки“ и „изпълвала с безпокойство техните ноци“. Те молеха тези високостоящи църковни власти да съобщят върховното си мнение и да кажат най-после дали трябва, или не трябва да се приемат тези малки същества в лоното на Христа.

Ватиканът не даде никакъв отговор. Архиепископът събщи с писмо, в което личеше смущение, че „този въпрос повдига действително сериозен проблем, който трябва да занимава и тревожи цялата християнска съвест, но че според неговите сведения същността на тропите и без това ще представлява важен фактор в процеса, който сега е в ход, и тъй като този въпрос с поставен в съда, очевидно неправилно ще бъде да се изразява мнение по него“.

И така, ясно е, че съдебното дело щеше да се открие при доста нажежена атмосфера. Но Дъглас, който отначало се радваше, че британският народ тъй страстно се безпокои за съдбата на тропите, сега започна да се страхува тази страст да не отмести истинския проблем.

Той получаваше ежедневно във Вейл тъв Хелт много писма. Френсиз му ги носеше в затвора в Уормуд Скръбс. Повечето го насърчаваха, някои го обиждаха, но, общо взето, го дразнеха:

— Тези идиоти са на прав път, но по погрешни причини — възмущаваше се той.

— Какви погрешни причини? — попита веднъж Сибил при едно посещение в затвора, където понякога придружаваше Френсиз. — Струва ми се точно обратното...

— Объркват всичко! — припряно отговори Дъглас. — Като че ли съм убил това малко създание само за да доставя удоволствие на приятелите на животните! Други пък виждат в мен някаква глупава жертва. Знаете ли какво ми писа един от тези идиоти? „Вие сте истински нов Драйфус!“. Нима трябва да ме обесят, за да разберат наистина за какво става дума?

Впрочем накрая и Сибил започна да му действа на нервите.

— Какво съм му направила на Дъг? — попита тя Френсиз. — Дума не мога да кажа, без да го разгневя.

— Трябва да му простите — отговори Френсиз. — Не забравяйте, че е заложил главата си.

— Не забравям — възрази Сибил. — Не се сърдете и вие! — умолително каза тя, като видя, че Френсиз пребледнява. — По-добре ми обяснете каква глупост казах.

— Не се сърдя, а се страхувам — призна Френсиз. — Страх ме е за него. А в края на краищата и той се страхува, ядосва, понеже и вие понякога говорите като хората, за които той казва, че ще му метнат въжето на врата.

— Не разбирам как! — учуди се Сибил.

— Като омаловажавате процеса. Повечето от хората, а и вие също, убедена съм в това, дори и да не признавате, очакват решение за някакво неопределено status quo. Разбира се, те искат тропите да бъдат оставени на мира и Дъглас да бъде оправдан. Но за останалото не държат много.

— И какво е останалото? Да се реши въпросът дали тропите са хора, или не?

— Да. В действителност това безпокои хората. А и вас също, не казвайте, че не е тъй.

— Никак не ме безпокои. Просто продължавам да мисля, че не е научно.

— Резултатът е същият. Ако Дъг почувствува, че съдът мисли като тях или като вас и се опитва да се измъкне, без да стигне до същината на въпроса, той така убедително ще се признае за виновен и

ще рискува главата си, че съдиите ще трябва да отидат докрай — даже и главата му да падне при този край.

— Глупав риск!

— Но той ще го поеме, Сибил. И аз не мога да го упрекна, въпреки че като си мисля понякога за това, сърцето ми просто застива. И аз като него не обичам нерешителните комарджии, които храбро залагат цяло богатство върху една карта, а след това търсят скришом бързо-бързо да изтеглят залога си... Нима смятате, че ще понесе мисълта, че с убил напразно това малко създание? Че ще си отиде сега с ръце в джобовете, като благодари на съда за снизхождението? Това би било прекалено голям неуспех.

— Някой си Дон Кихот също не искаше да изтегли залога си. Тропите са много мили, съгласна съм, но уверявам ви, те в никакъв случай не струват колкото живота на човек като Дъг.

Френсиз вдигна рамене и тихо каза:

— Това е отдавна минал етап.

— Кое?

— Съдбата на тропите. Странно е, че не разбирате.

— Но какво очаква той от процеса?

— Вярно е, че още не може да се каже. Може и да не се получи кой знае какъв резултат. Нищо не се знае предварително.

— Тогава това е лудост!

— Може би. Но може би ще се получи непредвидена верижна реакции. А откъде ще знаем, ако не опитаме. Спомняте ли си капитана от „Тайфун“?

— Да... не... защо?

— Защото Дъглас прилича на него... „Да избегна ли циклона?“ — пита се капитанът. Нали така ще е по-добре за парахода и за самия него. Но той се сеца за собствениците: „Те ще ми кажат: «Скъпо ни струва това пътуване, доста въглища сте изгорили!» Аз ще обясня: «Отклоних се с две хиляди мили, за да избегна лошото време». — «По дяволите — ще кажат те — времето трябва да е било наистина страшно лошо!» Ще им отговоря: «Това, разбира се, не знам, защото го избегнах». Ето защо той върви право срещу урагана...

— И Дъг ще постъпи като него... положително — въздъхна Сибил — никога няма да разбере такива хора... Но каква полза от всичко това?

— Не знам... Нещо като ново „благовещение“ може би... Слушайте, Сибил, знам, че вие самата не вярвате нито в бога, нито в дявола... но въпреки това... „душата“ нищо ли не означава за вас?

— Означава, разбира се — отговори Сибил — това, което е и за всички хора. При условие само първо да ми се обясни какво представлява тя или по-скоро по какво се разпознава.

— Точно това казва и Дъглас.

— Разбира се — каза Сибил с усмивка — аз му го подшушнах.

— Именно, Сибил, кой е признакът? Можете ли да отговорите?

— Ако можех да отговоря, щеше да е известно.

— Е, добре, не е ли странно, че на този въпрос не може да се отговори? — живо попита Френсиз. — Ето! Всички са съгласни, че една негърка с халка на устните, макар и по интелигентност да е сто пъти по-близка до шимпанзето, отколкото до Айнщайн, все пак има с Айнщайн нещо общо, нещо незаменимо, от което шимпанзето е лишено. С други думи, душа. Но кой е белегът, както казвате вие, Сибил, по който познаваме кой има душа? Не е ли невероятно, че след толкова дълги спорове все още няма отговор? Не са ли се споразумели по този безспорен белег?

— В действителност може би е така...

— Вие, Сибил, се гордеете, че сте „неморална“. Ако е тъй, не сте ли такава именно защото този белег е неопределен. Ако той беше ясен, нямаше ли да се съобразявате с него в постъпките си?

Сибил като че ли се замисли, преди да отговори.

— Може би... — повтори тя. — Засягате чувствителна струна, Френсиз, която аз обикновено доста добре скривам... — После продължи със странно променлив тон. — „Неморална“... да, такава съм, но не се „гордея“ с това, уверявам ви... Знаем какво мислят за живота ми, бъдете уверена... Но вие сигурно не знаете, че понякога страдам. Разбира се, не поради това, което мислят за мен! А защото животът ми зависи напълно от мене, само от мене — единствено от моите решения... Понякога ме обзема истинска паника... Учудвам ли ви, Френсиз? По-малко уязвима ли ви изглеждах? Смятахте ме по-бронирани? Никой не е брониран — това винаги са преструвки. На небето няма никого, Френсиз, това е вярно, но въпреки че го знаем, не можем да свикнем с тая мисъл. Не можем да свикнем нашите действия да нямат никакъв смисъл... че както добрите, така и лошите постъпки

могат случайно да причинят добрини или злини... Господ винаги, винаги остава безмълвен... За основа на доброто и злото ние разполагаме само с подвижните пясъци на намеренията... Нищо не ни ръководи... — Тя въздъхна. — Това невинаги е приятно.

— Но ако — тихо каза Френсиз — ако Дъг сполучи да ги накара да отговорят... да открият, да разкрият най-после този белег, белега, който трябва да притежават тропите, за да ги приемем сред нас — сред човешкото братство, което изисква членовете му да имат душа... Няма ли едновременно да обосновем всички наши действия, всички наши човешки действия, ако разполагаме с този белег? Щяхме да имаме за основа не подвижните пясъци на намеренията, както казвате вие, не неуловимите призраци на доброто и злото, а непоклатимите гранитни основи на нашата същност... Това няма ли да бъде даже за вас, Сибил, успокоение, мир, ръководство?

— Нашата същност... — прошепна Сибил.

— Без оглед дали тя ни харесва — тихо добави като че ли с тъга Френсиз.

— Нашата същност... — повтори Сибил.

— Независимо от доброто и злото — продължи Френсиз.

— Нашата същност... ще можем ли наистина да я узнаем? — попита Сибил с глас на ученичка, в който имаше и наивност, и патетична свежест. — Считате ли, че ще можем? — смутено попита тя Френсиз.

— Ако могат за тропите, ще могат и за нас, Сибил — отговори Френсиз. — И затова не бива да мислим за Дъг като за Дон Кихот. Трябва да му имаме доверие докрай — почти прошепна тя с глас, в който имаше и вяра, и мъка. — Даже и да умрем, преди да узреят плодовете на неговата себеотрицателна постъпка... Впрочем — добави тя по-енергично — това няма да е за пръв път. Не за първи път дъбовете на Додона^[1] ще говорят в началото само на глухите. Един ден лекият шепот ще се превърне в песен на надеждата.

[1] Додона — град в Епир, където се намирал прочут храм на Юпитер, построен до дъбова гора. Чрез дъбовете се предавали предсказанията на бога. — Б.пр. ↑

ГЛАВА ДВАНАДЕСЕТА
ПРОФЕСИОНАЛНАТА СЪВЕСТ НА
ДОКТОР ФИГИНС. СВЕТЛИНА ВЪРХУ
МЕТИЗАЦИЯТА, ХИБРИДИЗАЦИЯТА И
ДАЖЕ ТЕЛЕГОНИЯТА.
ПРЕДПАЗЛИВОСТТА НА ДОКТОР БЪЛБРО.
ТВЪРДЕНИЯТА НА ПРОФЕСОР КНАТШ.
ПРОТИВОПОЛОЖНИТЕ ТВЪРДЕНИЯ НА
ПРОФЕСОР ИТЪНС. СПОР ВЪРХУ
ИЗПРАВЕНОТО ПОЛОЖЕНИЕ. „ЧОВЕК
ИМА РЪЦЕ, ЗАЩОТО МИСЛИ“.
СТРАННИТЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ НА
ПРОФЕСОР ИТЪНС.

— Доктор Фигинс!

Той беше първият свидетел, посочен от обвинението. Положи клетва и зае мястото, определено за свидетелите. Съдията Дрейпър, председател на състава, незабележимо избърса челото си под топлата бяла перука. Беше в края на септември и времето беше тежко и горещо като пред буря. Залата беше препълнена.

Сър С. У. Минчет, носител на „Ордена на Колумб“, член на парламента и кралски прокурор, откри огъня.

— Ние ще поискаме от свидетеля — каза той — да отговаря на въпросите ни без излишни коментари. Доколкото знаем, вас са ви повикали по телефона на седми юни в пет часа сутринта и вие сте

отишли в Сънсет Котидж. Констатирахте ли смъртта на новородено от мъжки пол?

— Да.

— Повикахте ли самият вие полицията, за да я констатира и тя?

— Да.

— Дължеше ли се смъртта на инжекция с пет сантиграма стрихнин хлорхидрат, незабавна смъртна доза даже за голямо животно?

— Да.

— Заяви ли ви обвиняемият, че е сложил тази инжекция същата сутрин, и то предумишлено?

— Да.

— Установихте ли верността на това заявление?

— Да. Аутопсията, направена пред мен от съдебния лекар, потвърди верността.

— Имате ли дори най-малкото съмнение, че смъртта може да е настъпила при други обстоятелства?

— Не, не е могла да настъпи при други обстоятелства.

— От друга страна, запознахте ли се с декларацията на сър Едуард К. Уилямс от Кралския колеж по хирургия, според която обвиняемият е несъмнено баща на жертвата?

— Да.

— Имате ли някаква лична причина, поради която да се съмнявате в авторитета на сър Едуард или в истинността на неговата декларация?

— Не.

— Накрая: имате ли причина да се съмнявате, че обвиняемият е баща на жертвата и неин убиец?

— Не.

Прокурорът седна с доволен вид.

Господин Б. К. Джеймсън, носител на „Ордена на Колумб“, адвокат от защитата, стана:

— Доктор Фигинс, вие изследвахте ли малкия труп? Заявихте ли: „Това не е дете, а маймуна!“

— Да.

— Още ли сте на същото мнение?

— Да.

— По какви причини?

— По някои непосредствено очевидни белези и по други, които открих при аутопсията.

— Например?

— Диспропорцията на крайниците; устройството на крака, който е подчертано маймунски, тъй като палецът може да се допре до другите пръсти; формата на гръбначния стълб, който няма или почти няма лумбална извивка; някои подробности в морфологията на лицето и черепа.

— Споделихте ли тези свои наблюдения със съдебния лекар?

— Да.

— Съдебният лекар потвърди ли ги?

— Да.

— Значи, сте на мнение, че обвиняемият не е убил човешко същество, а малко животно.

— Да.

Адвокатът се поклони и седна. Стана прокурорът.

— Съдебният лекар, когото впрочем ще чуем след малко, не направи ли заключение, в смисъл че се касае до убийство на дете?

— Именно.

— Ако той споделяше вашето мнение, щеше ли да напише заключение в този смисъл?

Защитата се противопостави на този въпрос.

Прокурорът продължи:

— Можете ли да ни кажете защо, щом смятате, че жертвата не е човек, сте написали смъртен акт за дете, наречено Гари Ралф Темплмор?

— Като биолог, можех да мисля, че жертвата по белези прилича повече на маймуна, отколкото на човек. Но това е лично мое мнение. А като лекар, мой законен дълг беше да съставя смъртен акт, щом като гражданското отделение е издало акт за раждане, а аз съм установил смъртта.

— С това ваше заявление признавате ли, че даже да имате лични съмнения върху природата на жертвата, тези съмнения не се простират до нейното законно съществуване?

— Точно така.

— С други думи, че жертвата е според закона действително дете на обвиняемия?

— Да.

Прокурорът седна. Защитата попита:

— Доктор Фигинс, смятате ли, че в този случай законността трябва да има преимущество над зоологията?

Прокурорът се противопостави на въпроса под предлог, че искат от свидетеля мнение върху бъдещата присъда.

— Тогава ще поставим въпроса другояче — каза адвокатът. — Доктор Фигинс, ако обвиняемият беше ви повикал не за да установите смъртта на жертвата, а, обратно, да помогнете за нейното раждане, щяхте ли да се съгласите да заявите за това раждане в гражданското отделение?

— Не.

— Даже и обвиняемият да настояваше упорито?

— Също.

— Значи ли това, че ако зависеше само от вас, щяхте да отречете на жертвата правото на законно съществуване?

— Непременно.

— Както щяхте да го отречете на куче и котка ли?

— Да.

— Не се ли колебахте дълго, преди да съставите смъртния акт? Не се ли наложи обвиняемият да настоява? Нали самият обвиняем ви съобщи и доказа законното съществуване на жертвата?

— Така е.

Прокурорът щеше да стане още веднъж, но председателят го спря със знак и попита:

— За да запълни някои празноти в своите зоологически познания, съдът би желал да получи от вас, доктор Фигинс, някои уточнения, ако можете да ги дадете: жертвата явно е продукт на кръстосване. За да се получи, както смятате вие, маймуна, не би ли трябвало поне един от родителите да бъде също маймуна? Ние си спомняме, че един от критериите за дефиницията за вид е, че два индивида от различни видове не могат да имат поколение.

Доктор Фигинс се окашля и каза:

— Това до известна степен е извън областта на медицината. Все пак, милорд, аз бих могъл да ви дам някои разяснения... Селският

лекар винаги е малко и ветеринар, посещава скотовъдците и се интересува от техните опити. И така, милорд, с шансове за успех може да се опитат всякакви кръстосвания, стига расите или видовете, а в някои редки случаи даже и родовете да са достатъчно близки. Когато се отнася до раси, продуктът се нарича метис, когато се касае до видове или родове, продуктът се нарича хибрид. Естествено хибридизацията сполучва по-рядко от метизацията.

— В случая, който разглеждаме, жертвата е хибрид, а не метис, нали?

— Не мога да потвърдя това, тъй като не знам към кой вид принадлежи женската парантропус.

— Но чакайте! — извика председателят. — Сега вече не ви разбирам! Бащата на детето е човек. Ако и майката беше жена от човешкия род, как може детето да бъде маймуна?

— Напълно възможно е, милорд. Даже женската парантропус да беше положително (което не вярвам) от човешкия вид, тя все пак спада към раса, извънредно отдалечена от западния човек. А едно наблюдение на Дарвин е показало, че при патиците например кръстосването на две отдалечени домашни раси дава поколение, което прилича на дива патица. Този факт се обяснява с тенденцията в метиса да се развиват само белезите, общи за двамата родители. А явно е, че общите белези могат да се намерят само в общия им прародител, тоест в дивото животно. В случая, с който се занимаваме, детето може да е събрало в себе си белезите на общия прародител на парантропуса и човека, тоест на някой древен примат.

— И може да прилича на маймуна повече и от двамата си родители?

— Точно така... Но може да се е случило и нещо друго, милорд. Може да се е получила телегония.

— Какво значи това?

— Това е влиянието на първото мъжко върху следващите малки на едно и също женско, в зачеването, на които то вече не е участвувало. Биолозите отричат такова явление като абсурдно, но то продължава да се приема от скотовъдците. Най-прочут е случаят с кобилата на лорд Мортън. Тя била оплодена първо от зебра и родила мелез. След това била оплождана от жребци от нейната раса, но е продължила да ражда мелези. Ако приемем телегонията, то може би нашата женска е била

някога оплождана от самец от нейния вид или даже от някоя голяма маймуна и сега резултатът от човешкото оплождане да носи стари белези.

— Да обобща и резюмирам: вие, значи, смятате, че не може да се направи никакво положително или даже допустимо заключение върху човешката природа на малката жертва въз основа само на това, че е била зачената от човек, така ли?

— Мисля, че това би било неразумно.

— Обратно, готов ли сте да повторите под клетва декларацията, която направихте преди малко, а именно че що се отнася до вас, жертвата не е дете?

— Да се закълна? Не, милорд. Повтарям, това е само мое лично мнение. Други може да имат противоположно мнение по този въпрос и да излязат прави. Въобще смятам, че въпросът не е от компетентност на медик като мене, а на специалисти по човешка зоология, тоест на антрополози.

— Съдът ви благодари. Обвинението има ли въпроси? Не. А защитата? Също не. Можете да се оттеглите, докторе.

Доктор Бълбро, съдебен лекар, зае мястото, определено за свидетелите. Беше много стар човек, със снежнобели коси над мършавото лице със землист цвят. Годиците го бяха попрегърбили.

— Доктор Фигинс — попита го прокурорът — съобщи ли ви през време на аутопсията своите наблюдения върху вида на жертвата?

— Да — отговори свидетелят.

— Вие до същото ли заключение стигнахте?

— Не.

— До какво заключение стигнахте?

— Констатирах, че жертвата е умряла в резултат на смъртна доза стрихнин хлорхидрат.

— Не ви питат за това — намеси се председателят.

— Искаме да знаем — повтори прокурорът — вследствие на тези наблюдения до какво заключение стигнахте — жертвата маймуна ли е, или човек?

— Не съм си извадил заключение.

— Защо?

— Защото нито ми е занаят, нито ми е работа да правя заключения по подобни въпроси.

— Но все пак — каза прокурорът — вие съобщихте резултата от аутопсията на полицията с оглед да се заведе дело за убийство.

— Разбира се.

— Но убийство на маймуна не може да има! Трябва, значи, да сте стигнали до извода, че жертвата е човек!

— Не съм стигал до никакви изводи. Моята работа е да кажа на какво се дължи смъртта, това е всичко. Останалото засяга полицията, а не мене.

— За първи път чувам такова нещо! — каза прокурорът.

— Защото за първи път става такова нещо — възрази свидетелят.

— Вие решително се въздържате да изразите мнение, така ли?

— Да.

Не бе възможно да се измъкне нещо повече от доктор Бълбро. Тогава повикаха професор Кнатш, виден антрополог, член на Кралската академия на науките. Кралският колеж по естествена история, запитан от полицията, го беше предложил за експерт, който ще разясни на съда природата на жертвата. Той беше нисък човек с набръчкано лице, с посивели коси, малко глух, непрекъснато прекарваше пръсти през разчорлената си коса и говореше с пресипнал и леко писклив глас. Едва чул въпроса, поставен от прокурора, той извика:

— Цялата история е идиотска! Какво искате да знаете? Дали тези същества са човеци? Разбира се, че са човеци! Палят ли огън? Обработват ли камък? Ходят ли изправени? Достатъчно е да погледнете техния астрагал! Виждали ли сте маймуни с такъв астрагал? Няма да ви го описвам, няма да разберете. Това е кост на крака, в глезена. Само астрагалът е достатъчен. Да не говорим за предната част на тарсуса. Имали били маймунски палци. Че какво от това? Ние нали имаме апендикс, а и парче от тъпанче, което ни е останало от плезиозавъра. Служи ли ни за нещо? Доскоро тропите са живели по дърветата, това е всичко. До преди петдесет или сто хиляди години. Но сега не живеят там — ходят изправени като нас. У всички има остатъци от маймуната. Погледнете децата, които се учат да ходят: ходят все още като шимпанзета, стъпват на външния ръб на стъпалата си. Вижте палците на краката на днешните веди: така са извити навътре, че могат да вдигнат от земята монета от шест пенса! Значи, не са хора, а? Да се разберем първо какво наричаме хора. Човеците от

Нгандонг какви са? А човекът от Питдаун, местност, която се намира недалеч оттук? Има череп като вашия или моя, милорд, прося извинение, но челюст на горила. И другият, когото наричат Скул, с малката брадичка, със зъбите, но с изпъкналата кост над орбитата на окото, прилича на гибон. Няма да се оправите лесно. Изправеното положение — по това се познава човекът. Следователно според формата на астрагала, който поддържа тялото — ако е тесен и тънък, имаме маймуна, ако е голям и широк — имаме човек. Това е! Какво? Какво?

Той постави ръка като фуния на ухото си и обърна към съда лицето си; имаше нервни тикове.

— Говоря на защитата! — викна съдията. — Има ли тя въпроси?

— Не, милорд — отговори адвокатът. — Но бихме желали, ако разреши съдът, да бъде изслушан един от нашите свидетели.

Обвинението се противопостави. Защитата отбеляза, че показанията на професор Кнатш не могат да бъдат обсъждани от невежи, поради което фактически се отнема свещеното право на защитата да поведе кръстосан разпит.

Съдът се съгласи със защитата и повикаха като свидетел професор Итънс, член на Кралското дружество, на Кралското палеонтологическо дружество и на Имперския колеж по антропология. Той бе пълна противоположност на своя предшественик — едър, спокоен, усмихнат, извънредно внушителен. Каза:

— Сравнителните проучвания на професор Кнатш върху структурата на астрагалите у шимпанзето, австралопитека и една японска жена заедно с наблюденията на Гро Кларк са с положителност едни от най-авторитетните. Но страхувам се, че е направил непредпазливи изводи. Всъщност със съжаление трябва да уверя съда, че той току-що чу твърде много глупости. Добре знаем, че професор Кнатш се обляга на мнението на великия Ламарк, който предполагаше, че прадедите на хората са живели по дърветата, били са четириръки и постепенно са станали двуръки, като са напуснали горите. Последните данни обаче...

— Не ви разбираме — прекъсна го съдията. — Моля, изразявайте се на по-ясен език.

Той помоли за това, забелязвайки леко зачервените и напрегнати лица на заседателите, техните неспокойни, вперени очи.

— Обяснявах — каза свидетелят — учението на Ламарк и неговата школа. Казах, че според нея прадедите на хората са живели по дърветата като маймуните и като тях са имали четири ръце, за да могат да се провисват по клоните. След това са напуснали горите и постепенно долните им крайници са се видоизменили, за да могат те да ходят по-удобно върху твърдата земя. Така малко по малко се е получила според тази школа структурата на крака на човека такъв, какъвто го познаваме. Изглежда, че професор Кнатш още споделя това мнение. За нещастие последните данни на сравнителната анатомия съвсем не подкрепят тази теория. Общ преглед на млекопитаещите, какъвто е направил Фрехкоп, показва, че кракът на човека не само съвсем не е по-съвършен от маймунския, а, напротив, е много по-груб и по-примитивен от него по структура и устройство. Кракът на маймуната, въпреки че това на пръв поглед може да изглежда изненадващо, е определено по-напред в развитието си от нашия, който произхожда от тетраподите на терциерната ера. От това следва, че тези, които даже и отдалеч напомнят по структурата на крака си живеещите по дърветата маймуни, какъвто е случаят с тропите, не принадлежат към човешкия род.

— Искате да кажете — попита председателят — че нашият крак, какъвто е сега, е съществувал у нашите предшественици млекопитаещи от преди милиони години?

Свидетелят отговори утвърдително.

— Че той се е усъвършенствувал у маймуните, когато са започнали да живеят по дърветата, точно обратно на това, което е предполагал Ламарк, а именно че човешкият крак се е появил при слизането от дърветата, така ли?

— Така е.

— Ето защо трябва да заключим, смятате вие, че групата, която завършва с човека, винаги е имала крака като нашите и никога не е минавала през стадия на маймуната, така ли?

— Точно така.

— И накрая от всичко това следва, че тъй като тропите имат крак на маймуна, те не могат да бъдат причислени към групата, в която винаги е имало човешки крака.

— Да. Ние я наричаме филум. Тропите не могат да принадлежат към филума, който завършва с човека.

— Освен това, с други думи казано (ако добре сме разбрали), тропите се намират в края на филум от маймуни, а не в началото на човешкия филум. Според вас те са един вид раса особено еволюирали маймуни, а не, както може да се мисли, раса съвсем примитивни човеци, така ли?

— Точно така. Професор Кнатш казва: „Палят огън, обработват камък!“ Не откакто бе открит синантропът, ние знаем, че с ниската интелигентност на шимпанзето могат да се извършват такива неща. Достатъчно е също така да наблюдавате тропите, за да видите, че те като че ли се подчиняват по-скоро на някакъв стимул, отколкото на някакъв процес на логично мислене... Не — заключи професор Итън — името парантропус, което им е дадено, е много правилно: те приличат на хора, но не са хора.

От скамейката, на която седеше, професор Кнатш вдигаше ръка и щракаше с пръсти като в училище. Прокурорът побърза да помоли съда да му даде думата. Съдът се съгласи.

— Това е нечувано! — развика се Кнатш, без даже да напусне мястото си, нещо, което никога не беше се случвало в тази светая светих.

Съдията се опита да го прекъсне, но той не го чу. Усмихнат, защитникът даде със знак да се разбере, че не обръща внимание на разсеяността на учения и посъветва да го оставят да говори.

— Нечувано! — продължи старият учен, без да вижда нищо. — Стимул! Какво е това стимул! Всичко е стимул! Даже и логичната мисъл е стимул: все трябва да произлиза от нещо, нали? Не е подарък от Дядо Коледа я! Всичко това е химия на мозъка! Стимул, интелигентност! Думи! Едно-единствено нещо има значение: какво правят и какво не правят. Синантропът? Добре де, може де е бил човек, защо не? Покажете ми астрагала му и ще ви кажа. За бога, господин професор Итън, забравихте ли Аристотел? Какво отличава човека от другите? — питаше той. Мисълта; а мисълта — това е ръката. Тялото на животните, казваше той, се развива в един-единствен специализиран инструмент, който те никога не могат да променят. А ръката е кука, четка, чук, сабя и всякакъв друг инструмент, който я прави по-дълга; затова мисълта става необходима. А какво е освободило ръката, господин професоре? Изправената стойка. На четири крака няма ръце, нали? А няма ли ръце, няма мисъл. Ако

астрагалът е много слаб, няма изправена стойка. Следователно кое е създало мисълта? Астрагалът. От това измъкване няма. Да не би да кажете обратното?

— Да, ако съдът разреши — отговори колегата му, като с почителна усмивка се поклони на съдиите.

Съдията попита с поглед прокурора. Той не пожела да се покаже по формалист от защитника, затова елегантно махна с дългата си бяла ръка.

— Съдът — каза тогава съдията — счита, че е желателно да има свободна дискусия, тъй като не е въпрос толкова до свидетелски показания, колкото до съпоставяне на мнения на експерти. Имате думата, професоре.

Професорът се поклони и каза:

— Моят известен колега поддържа, че ръката е създала мисълта. Надявам се, че той ще ми позволи да твърдя обратното. Не ръката е създала мисълта, а мисълта — ръката... Това може би ви изглежда парадоксално? Но съвсем не е. Достатъчно е да обърнете наопаки понятията: мозък, ръка, изправена стойка. Понеже човекът е започнал да мисли, той се е изправил на крака, за да освободи ръцете си. Истинската формула на Аристотел е: човекът има ръце, защото мисли.

— Е, добре — каза Кнатш — тропите имат ръце, нали?

— Маймуните също.

— Защото мислят ли? И стоят изправени може би, така ли? Нечувано! — извика той. — Нечувано! Каква галимация!

— ... Маймуните също — търпеливо продължи Итънс — но те още не са започнали да си служат с ръцете за разумни цели — ето защо не се опитват да освободят ръцете си, като се изправят.

— Значи, тропите са започнали, понеже стоят изправени! И следователно са хора!

— Това не е достатъчно.

— Какво е необходимо тогава?

— Необходим е сбор от белези, професор Кнатш, вие добре знаете това. От хиляда шестдесет и петте анатомически белега, открити от Кейт у човека и различните видове маймуни, като например обема на черепа, броя на прешлените, зъбните туберкули и прочие, две трети са общи между човека и различните маймуни. Всички останали са специфични за това, което наричаме *homo sapiens*. Един само от

тези специфични белези да липсва, и то не от тези, които имат отношение към броя на невроните в сивото вещество и сложността или изящността на техните връзки, а от тези, които определят зъбната формула, пропорциите на частите на стернума, прешлените и даже на техните апофизи; една подробност само да липсва, и няма да става въпрос за човек в истинския смисъл на думата.

— А какво ще кажете тогава за неандерталския човек?

— Той не е от типа *homo sapiens*. Наричаме го човек за удобство.

— Тогава ведите, пигмеите, австралийците, бушмените какви са?

Итънс вдигна рамене и разтвори ръце с усмивка на безсилие и съжаление.

— Честна дума, професоре — извика Кнатш — вие да не би случайно да сте съгласен с безсрамната статия на Юлиус Дрекслер?

— Статията на Юлиус Дрекслер — спокойно започна Итънс — открива доста разумни перспективи. Възможно е неговите лични заключения да са малко прибързани, малко опростени. Но той има пълно право да защитава целостта и независимостта на науката, да ни напомня, че тя не се нуждае от сантиментални или псевдохуманитарни предразсъдъци. Равенството между хората е несъмнено благородно чувство, но трябва да занимава биолога само в краен случай, както казваше моят учител Ленселот Хогбен, след осем часа вечерта... И ако науката ни докаже окончателно, че единственият истински човек е белият човек, ако стане явно, че цветнокожият човек не е абсолютно човек, може да ни е мъчно, но ще трябва да се преклоним и да признаем, че античният свят е бил по-прав от нас, като е създавал роби, докато ние въз основа на научна грешка неразумно ги еманципираме. Следователно по-сериозно би било да подхванем наново проблема, както казва Дрекслер, в неговата основа и така...

Глъч от възмущение започна да се надига в залата, отначало плахо, след това по-буйно. Накрая шумът заглуши гласа на професор Итънс, който млъкна, без да заличи своята вежлива усмивка. Господин съдията Дрейпър хвърли поглед на ръчния си часовник. Беше близо шест часът. „Да използваме случая“ — помисли си той, стана и излезе. Опразниха залата.

ГЛАВА ТРИНАДЕСЕТА
РАЗМИШЛЕНИЯ НА СЪДИЯТА ДРЕЙПЪР
ВЪРХУ БРИТАНСКИЯ ПОДАНИК, СЧИТАН
ЗА ЧОВЕШКО СЪЩЕСТВО.
РАЗМИШЛЕНИЯ ИЗОБЩО ВЪРХУ
ЛИЧНОСТТА. УНИВЕРСАЛНОСТ НА
ТАБУТАТА. ИЗНЕНАДВАЩА НАМЕСА НА
ЛЕЙДИ ДРЕЙПЪР. „ТРОПИТЕ НЯМАТ
МУСКИ“. УНИВЕРСАЛНОСТ НА
МУСКИТЕ.

Сър Арчър Дрейпър обикновено отиваше с автобус до своя клуб в Пол Мол. Това беше Риформ клубът, от който един дъждовен ден Филаес Фог тръгна да обикаля света. Там съдията спокойно прочиташе „Таймс“ и след това, към осем часа, се връщаше в Онслоу Меншънс, малко отвъд Челси.

Но тази вечер той си каза, че времето е прохладно и хубаво и че ще е приятно да се поразходи.

В действителност може би за пръв път от тридесет години насам не почувствува желание да срещне старите си приятели от клуба и да прочете вечерните вестници, без да каже дума.

Бавно и спокойно крачеше по брега на Темза и разсъждаваше за току-що приключилото съдебно заседание: „Какъв странен процес“ — помисли си той. Съдията знаеше причините, поради които обвиняемият иска да бъде съден. Считаше ги за вълнуваща проява на смелост. „Но излиза така — мислеше си той — че обвинителите възприемат срещу него собствената му теза: тропите са човеци. А защитата е заставена да ни убеждава в обратното и за да докаже, че са

маймуни, призовава свидетели, привърженици на расовата дискриминация, точно в борбата, срещу която обвиняемият рискува своя живот. Той, значи, е трябвало да реши да възприеме система на защита, противна на целта, която си е поставил... Каква бъркотия! Още повече че ако се докаже, че тропите са животни, Такурското дружество печели... И следователно обвиняемият трябва да желае обвинението да спечели срещу него... Въобще, ако иска да победи, трябва да се остави да го обесят. Може да спаси живота си само ако го победят... Питам се, дали съзнава всичко това и дали го е премислил? Мъчно би могло да се узнае. Той не казва нито дума и избягва всякакви спорове“.

Свечеряваше се. Започна да пада лека синкава мъгла. Минувачите кръстосваха нагоре-надолу, разминаваха се, сякаш участваха в някакъв спокоен и безшумен балет. Съдията ги наблюдаваше с ново любопитство, с ново приятелско чувство. „Ето го човечеството — мислеше той. — Тропите част от него ли са? Странно е да можеш да се запиташ, без да получиш веднага отговор. Странно е да си принуден да си казваш, че понеже е така, не знаем какво ни отличава... Принудени сме да установим, че никога не се питаме кое точно определя човека. Достатъчно ни е, че съществуваме. Във факта на съществуването има някакво доказателство, което не се нуждае от дефиниции...“

Един „боби“, качен върху своята малка платформа, регулираше движението с тържествена бавност и сериозност.

„Ти — мислеше си сър Артър с истинска нежност — си казваш: аз съм полицаи. Регулирам движението. И знаеш какво е това. Сигурно ти се случва също така и да помислиш: аз съм британски гражданин. Това все пак е нещо определено. Но колко пъти в живота си си казвал: аз съм човешка личност? Тази мисъл би ти се сторила смешна. Защо? Защото е твърде неопределена и ако ти беше само това, щеше да се чувствуваш някак несигурен, като увиснал във въздуха. — Съдията се усмихна. — И аз съм като него. Мисля си: аз съм съдия, трябва да издавам справедливи присъди. Ако ме попитат: какво сте, и аз ще отговоря: верен поданик на нейно величество. Колко по-лесно е да се даде дефиниция на англичанин, съдия, квакер, лейбърист или полицаи, отколкото да се дефинира просто човек!... Доказателство — тропите...“

И, дявол да го вземе, много по-удобно е да чувствуваш нещо, което всеки знае какво е.

Ето — продължаваше да разсъждава той — че по вина на тези проклети тропи потъвам в редицата безкрайни въпроси, които човек си задава, когато е на двадесет години... Потъвам или се издигам отново? — замисли се той с внезапна искреност. — По оправдателни причини ли съм престанал да си задавам такива въпроси?“

Когато го назначиха за съдия, той беше по-млад, отколкото са обикновено съдиите в Обединеното кралство. Спомни си какви грижи безпокояха тогава неговата съвест: „Какво ни разрешава да съдим? На какво се основаваме? Как да се дефинира основното понятие за вина? Да проникнеш дълбоко в душата и сърцето — каква безумна претенция! И какъв абсурд: умствената непълноценност намалява отговорността на престъпника, ти отчасти оправдава неговото действие и ние му определяме по-лека присъда. А защо го оправдава? Защото той е по-неспособен от останалите да се противопоставя на своите импулси. Но тогава той ще извърши отново същото престъпление. Значи, трябва да му бъде отнета възможността — на него повече, отколкото на другите, да пречи; трябва да се накаже по-тежко и за по-дълъг срок от този, който няма оправдание — по-късно той ще намери в мисълта си и в спомена от изгърпяното наказание сили да преодолее себе си. Никакво чувство обаче ни казва, че това не би било хуманно, нито справедливо. Така общественото благо и справедливостта неумолимо се противопоставят едно на друго“ Той си спомни, че измъчван от тези дилеми, беше решил да напусне службата си. А после малко по малко закоравя. Не колкото някои други. Невероятната склероза на повечето от неговите колеги непрекъснато го изненадваше и ужасяваше. Накрая и той като останалите си каза, че е безполезно да губи сили и време по неразрешими въпроси. Започна със закъсняла послушност да се придържа към правилата, традициите и съдебните прецеденти. Започна, от висотата на своята зряла възраст, да презира тази самонадеяна младеж, която има претенциите да противопоставя своята собствена индивидуална съвест на цялото британско правосъдие!...

Но ето че в края на живота му пред него изникна замайващ проблем, който грубо и внезапно постави под съмнение всичко, тъй като нито правилата, нито традициите, нито съдебните прецеденти

бяха в състояние да му дадат отговор! И той не бе в състояние да каже искрено дали това го дразни, или радва. По тихия, анархистичен и непочтителен смях, който се надигаше в него заедно с тези мисли, той трябваше да познае, че му се иска да се радва. Преди всичко това чудесно прилягаше на старото му чувство за хумор. А освен това той обичаше своята младост. Обичаше я и ликуваше, че ще трябва да ѝ даде право.

С някакво весело вероотстъпничество подложи на безмилостна и критична преоценка тези правила, тези прецеденти, тази свята традиция. „Всъщност — помисли си той — ние живеем с табута като диваците. Трябва и не трябва. Никога нищо от нашите изисквания и забрани не е почивало върху непоклатима основа. Тъй като всичко човешко може постепенно да се сведе както в химията до по-прости съставки, без да се стигне до същественото, което ще дефинира човешкото. Да, това никога не сме определяли. Наистина невероятно! Какво са необоснованите забрани, ако не табута? Диваците вярват също така твърде в законността и необходимостта от техните табута, както ние в нашите. Единствената разлика е, че нашите табута са усъвършенствувани. Намерили сме причини за тяхното съществуване, но не вече магически или тотемни, а философски или религиозни; днес намираме тези причини, като проучваме историята и обществата. Случва ни се да въведем и нови табута или пък пътят да променим някои (рядко). Или да ги трансформираме, когато въпреки традицията се окажат много отживели или много вредни. Съгласен съм, че общо това са добри, чудесни табута. Положително много полезни табута. Незаменими за обществения живот. Но тогава в името на какво да преценяваме обществения живот? Не само формата, която има или която може да придобие, но и дали е добър по само себе си; или просто дали е необходим за нещо друго, освен на самия себе си: на кого? За какво? И това е табу, нищо друго не е“.

Той се спря в края на тротоара, преди да пресече.

„Ние християните — мислеше той — имаме словото, откровението: «Обичай ближния, както обичаш себе си. Ударят ли те, подай другата си страна». А това е точно обратно на великите природни закони. Ето защо, мислим ние, словото е прекрасно. Но защо го намираме прекрасно, щом се противопоставя на природата? Защо трябва по тази точка да скъсваме със законите, на които се подчиняват

всички животни? «Волята на бога» без съмнение е достатъчен отговор, за да ни задължи, но не и за да ни обясни задълженията. Ако това не са табута, съгласен съм да ме обесят!“

Той пресече улицата пред Уестминстърския мост. „Ако кажа всичко това на висок глас, ще помислят, че богохулствувам. При това съвсем не искам да богохулствувам. Тъй като съм дълбоко убеден, че словото, табу или не, е справедливо. Може би точно защото скъсва с природата, с нейния сляп закон за всеобщо изяждане един друг?... Така, значи ли, че милосърдието, справедливостта, въобще всички табута са противоприродни?... Ако помислим малко, изглежда очевидно: за какво ни са законите, правилата, заповедите, за какво ни е моралът или добродетелта, ако не трябваше да се защитим и победим това, с което мощната природа изкушава нашата слабост?... Да, да, в основата си всички наши табута са противоприродни... Виж ти — каза си той внезапно с радостна възбуда — това не е ли твърда, непоклатима основа? Не е ли някакъв проблясък?“ Беше започнал да мисли: „Въпросът трябва да се постави може би така: тропите имат ли табута?“, когато внезапно удар от спирачка и свистене на гуми го накараха да скочи назад, и то точно навреме. Той постоя малко с разтуптяно сърце. След това не можа отново да подхване нишката на своите разсъждения.

Малко по-късно вечеряше в студената трапезария на Онслоу Меншънс. Лейди Дрейпър седеше срещу него в другия край на дългата маса от полирано акажу. Както обикновено мълчаха. Сър Артър обичаше много жена си, която беше любеща и предана, смела, вярна и произхождаше от добър род. Но я смяташе за очарователно глупава и некултурна, както подобава в едно почтено семейство. Тя никога не задаваше неуместни въпроси върху съдийската му дейност. И като че ли нямаше какво да разказва за себе си. Всичко това бе много удобно за почивка на ума.

Но ето че тази вечер, ни в клин, ни в ръкав, тя каза: — Надявам се, че няма да осъдите младия Темплмор. Това би било много лоша постъпка.

Сър Артър, малко шокиран, погледна съпругата си с изненада.

— Но, мила моя, това не е нито ваша, нито моя работа, решението зависи напълно от съдебните заседатели.

— О! — каза мило лейди Дрейпър. — Вие добре знаете, че стига да искате, те ще ви послушат.

Тя сипа малко ментов сос в чинията му с варено жито.

— Много ще ми е мъчно за малката Френсиз — каза тя. — Майка ѝ беше стара приятелка на голямата ми сестра.

— Това — започна сър Артър — не може да има никакво значение...

— Естествено — живо каза жена му. — Но все пак тя е очарователно дете. Ще бъде страшно несправедливо да убият мъжа ѝ.

— Може би, но... Правосъдието на нейно величество не може да взема пред вид...

— Питам се понякога — каза лейди Дрейпър — дали това, което наричате правосъдие... Искам да кажа, когато правосъдието не е справедливо, питам се... това никога ли не ви измъчва?

Невероятното вмешателство на жена му в проблемите на неговата професия така слиса сър Артър, че отначало той не можа да ѝ отговори.

— Преди всичко — продължи тя — с какво право ще го изпратите на бесилката?

— Но, мила...

— Знаете много добре, че всъщност той е убил само някакво животинче.

— Никой още не знае...

— Как така, всичко го потвърждава.

— Какво наричате „всичко“?

— Знам ли? Но това се разбира от само себе си — каза тя, като внимателно вдигна лъжичката си, в която трептеше розово парче крем.

— Кое се разбира? Вие ме...

— Знам ли? — повтори тя. — Например те нямат даже и муски на врата си.

По-късно сър Артър си спомни за тази забележка и тя много му повлия в дебатите, тъй като му напомни за неговата мисъл: тропите имат ли табута?

Но в момента си каза само, че забележката е глупава. Той възкликна:

— Муски ли? А вие носите ли муска?

Тя вдигна рамене и се усмихна.

— Понякога не знам. Искам да кажа, че не знам дали не нося. Нито дали вашата хубава перука в съда в края на краищата не е въпреки всичко нещо като муска.

Тя спря с жест възражението му. Той още веднъж с удоволствие погледна тънката ѝ, бяла ръка, и досега много красива.

— Съвсем не се подигравам — каза тя. — Само си мисля, че всеки носи муските на своята възраст. Народите също, няма съмнение. У най-младите те са най-прости, на другите им трябва по-сложни, но струва ми се, че всички си имат. А тропите нямат.

Сър Артър не каза нищо. Той с учудване гледаше жена си. Тя продължи, като сгъваше салфетката си:

— Щом като човек вярва в нещо, трябва му муски, нали? Ако не вярваш в нищо... Искам да кажа, че можеш естествено да откажеш да вярваш в общоприетите неща и все пак... Даже силните духове, които твърдят, че не вярват в нищо, все пак търсят, нали? Те... учат физика... или астрономия, или пишат книги, с една дума, това са техните муски. Това е техният начин да се предпазят... от всички неща, които толкова ни плашат, когато се размислим... Не сте ли на същото мнение?

Той мълчаливо кимна с глава. Лейди Дрейпър разсеяно въртеше салфетката в пръстена от позлатено сребро.

— Но ако действително не вярваш в нищо — продължи тя — ако нямаш никаква муска... значи, че никога нищо не си се питал, нали? Започнеш ли да се питаш... поне така на мен ми се струва... обхваща те страх. А щом започнеш да се страхуваш... Спомняш ли си, Артър, даже онези бедни, толкова диви негри, които видяхме в Цейлон. Толкова бяха изостанали, нищо не знаеха да правят, не можеха да броят дори до пет, една говореха... и въпреки това имаха муски. Значи, вярват в нещо. А щом вярват в нещо, значи, са се питали... питали са се какво има на небето или другаде, в гората, знам ли къде... изобщо за неща, в които могат да вярват... Не е ли така? Даже те, тези бедни диваци, са се питали... Значи, ако едно същество не си задава никакви въпроси... но действително абсолютно никакви... тогава мисля, че то сигурно е животно. Ако не е изцяло животно, смятам, че няма да може да живее и да действа на нашата земя, без да си задава въпроси. Не мислите ли и вие така? Даже и един селски идиот си задава въпроси...

Станаха от масата. Сър Артър се приближи до жена си и спокойно я обгърна с ръка. Целуна я дискретно по ухото и каза:

— Казахте ми забележителни неща, мила. Те ще ме накарат да се позамисля. И то веднага, ако разрешите. Преди посещенияето, което очаквам.

Лейди Дрейпър леко докосна със сивите си коси косите на мъжа си.

— Ще го оправдаете, нали? — каза тя с пленителна усмивка. — Много ми е мъчно за малката.

— Още веднъж ви казвам, мила, само съдебните заседатели...

— Но вие ще направите каквото можете, нали?

— Надявам се, че не искате да ви обещава нещо — каза търпеливо сър Артър.

— Не, разбира се. Но аз вярвам във вашата справедливост, Артър.

Целунаха се. Той влезе в кабинета си и веднага потъна в едно дълбоко кресло.

— Тропите нямат табута — каза той почти на глас. — Не рисуват, не пеят, нямат празници и ритуали, нямат знаци, никакви магьосници, нямат муски. Даже не са и човекоядци. — И изведнъж се запита високо: — Може ли да съществуват хора, които нямат табута?

Той гледаше втренчено с невиждащ поглед окачения пред него портрет на сър Уестън Дрейпър, баронет, кавалер на „Ордена на жарттиерата“. Чувствуваше как някаква вътрешна усмивка бавно разцъфтява на устните му.

**ГЛАВА ЧЕТИРИНАДЕСЕТА
ПОКАЗАНИЯТА НА ПРОФЕСОР РАМПОУЛ
И ПРОТИВОРЕЧИЯТА НА КАПИТАН ТРОП.
ПОСЛЕДНИ ПОКАЗАНИЯ. ОБВИНИТЕЛНА
РЕЧ. ПЛЕДОАРИЯ. СЪДИЯТА ДРЕЙПЪР
РЕЗЮМИРА ДЕБАТИТЕ. ОБЪРКАНОСТТА
НА СЪДЕБНИТЕ ЗАСЕДАТЕЛИ. ЗА ДА
МОЖЕ ДА СЕ ДЕФИНИРАТ ТРОПИТЕ,
НЕОБХОДИМО Е ДА СЕ ДЕФИНИРА ПЪРВО
ЧОВЕКЪТ. НЕВЕРОЯТНА ЛИПСА НА
ЗАКОННА ЛИПСА В КОДЕКСИТЕ НА
ПРАВОСЪДИЕТО. СЪДЕБНИТЕ
ЗАСЕДАТЕЛИ ОТКАЗВАТ ДА СЕ
ПРОИЗНЕСАТ.**

На следващото заседание се явиха като свидетели още двама антрополози, призовани от обвинението. Но въпреки общото мнение, че парантропусът се числи към вида човек, те се оказаха толкова дълбоко разединени по зоологическите причини за това мнение, че защитата потъна в лукаво мълчание — много по-хитър ход, отколкото да се поведе спор.

Защитата от своя страна беше призовала двама психолози: професор Рампоул, голям специалист по психологията на диваците, и капитан Троп, прочут със своите изследвания върху интелигентността на големите маймуни.

Професор Рампоул бе удивително плешив, сякаш бе подготвил черепа си за френологически изследвания. На дясното си око носеше монокъл, през който не виждаше нищо, и това му придаваше до известна степен вид на офицер от германската имперска армия. Но топлият му, мек и музикален глас бързо караше хората да забравят смешната външност.

Първият въпрос, който му зададоха, като че ли много го затрудни: съществува ли разпознаваем белег, по който и най-примитивният разсъдък да може специфично и абсолютно да се различи от интелигентността на животните?

След известно време сър Питър каза, че преди няколко месеца би отговорил — речта. Тя е членоразделна при човека и нечленоразделна при животните. При човека непрекъснато се обогатява благодарение на паметта, а при животните е непроменяема и инстинктивна. Но появата на тропите, чийто език наглежда инстинктивен, но е членоразделен, за който няма доказателства, че е непроменяем и лишен от възможност за развитие, тъй като се е обогатил — досега обаче само чрез подражание, и който следователно има белези и на двата вида език, без да бъде нито единият, нито другият — всичко това, каза той, го накарало да разбере, че не е довел до успешен край своите разсъждения. Сега на него му станало ясно, че тъй като езикът е само средство за общуване, то необходимостта от общуване (и нещата, които дадено същество нека да сподели) са именно специфичното.

Той помисли и добави:

— Някои мислят, че тази специфична разлика се дължи на способността на човека да създава митове. Други, че се дължи на използването на символи — като се започне с думите. Но и в двата случая трябва да се върнем на предшестващия проблем: на какви специфични нужди отговаря създаването на митове или на символи?

Той прокара по гладкия си череп голямата си възлеста ръка.

— Виждате ли, аз не смятам, че по този път може да се стигне до кой знае какви изводи. За предпочитане е да се придържаме към положителни данни, каквито ни дава анализът на различни мозъчни връзки. Вероятно би могла да се установи ясна и сигурна разлика при тяхното сравнително изучаване у човека и животното.

— Не ви разбираме много добре — каза съдията.

— Често сравняват мозъка — обясни сър Питър — с огромна телефонна централа. Тя свързва с необикновена скорост хиляди кабинни — едните за наблюдение или проучване, другите за направляване или командване. Тези връзки са преброени е доста голяма точност. Искам да кажа, че доста точно са известни техният брой и роля у човека и различните животински видове. Следователно, по мое мнение, човек трябва да се нарича всяко същество, чийто мозък съдържа всички установени връзки, а животно — същество, чийто мозък не ги съдържа.

— А този брой — поиска да се уточни сър Артър — идентичен ли е у всички хора, без разлика на пол, възраст, интелигентност и раса?

— Н... не — отговори сър Питър, като потърка носа си — би било много удобно, но... Разлики има, и то големи... Все пак... това не е толкова обезпокоително. Фактически снопчето връзки дори в най-изостаналия негритос е несравнимо по-богато от това на най-интелигентното шимпанзе. Може да се каже, че мозъчните връзки на негритосите представляват по количество и качество минимумът, под който дадено същество няма право да се нарича човек.

Сър Артър вдигна замислено глава и помълча няколко секунди, преди да възрази:

— Не е ли това в известен смисъл произволна, даже несъстоятелна основа за класификация? Първо вземате мозъчните връзки на негритосите като човешки минимум, а после заявявате, че негритосите са хора, тъй като ги притежават.

Професорът любезно се засмя и каза:

— Вярно е. Но не виждам как бихме могли да се измъкнем от този омагьосан кръг.

— От друга страна — каза сър Артър — не е ли това противоречие? Ако липсват известни връзки, казвате вие, нямаме работа с човек. Но тази липса не се ли изразява в липсата на известни черти на интелигентността?

— Разбира се.

— Следователно искате да кажете, че преставате да бъдете човек, ако ви липсват известни черти на интелигентност? А преди малко твърдахте, че съвсем не е така или поне, че такова заключение е рисковано.

Имате пълно право — отговори професорът.

— Можем ли да стигнем до заключението — попита сър Артър — че психологията, както зоологията, не е в състояние да определи къде точно се намира границата, която отделя животното от човека?

— Страхувам се, че е така.

Сър Артър помълча доста дълго време. После, след като дискретно се усмихна по посока на една тюлена шапка в нежнорозово и бледозелено, в дъното на залата, той попита:

— Професоре, мисля, че няма нито едно племе на земното кълбо, даже и в най-отдалечения остров, в дъното на най-обширната пустиня, на което да не сте проучвали и най-незначителните психологически прояви. Срещали ли сте някога племе, което да няма муски?

В залата премина вълна от усмивки — израз на облекчение. Професорът обаче не се усмихна. Той почти не се поколеба, преди да каже:

— Вярно, никога не съм срещал.

— Как обяснявате това? — попита сър Артър.

— Какво точно искате да знаете?

— Не е ли този неизменен във времето и пространството белег специфична човешка черта?

— Да, както и склонността да се създават митове. Но това не може да ни помогне.

— Съвсем не е сигурно — възрази сър Артър. — Не е ли склонност на човека, и то само на човека, да си задава въпроси, колкото и груби и прости да са те?

— Несъмнено.

— Не може ли — продължи съдията — да припишем тази склонност на определени мозъчни връзки, които не съществуват при животните?

— Дали ще можем? — повтори професор Рампоул замислено. — Любопитството съществува и при животните. Много животни са извънредно любопитни.

— Но не носят муски — каза сър Артър.

— Не.

— Значи, не е същият вид любопитство, не са си задавали същите въпроси.

— Вярно е — съгласи се сър Питър. — Метафизичната мисъл е свойствена на човека. У животното я няма.

— Можем ли все пак да бъдем напълно сигурни в това? Никога ли животното не е показвало следи от такова любопитство, даже и в най-простата му форма?

— Не вярвам — отговори сър Питър. — Това излиза извън рамките на моята област, но на пръв поглед... Животното гледа, наблюдава, чака да види какво ще стане или какво ще се случи, но... това е всичко. Ако изчезне обектът, и любопитството изчезва с него. Никога не се среща... отказ, борба срещу мълчанието на нещата. Защото в действителност любопитството му е чисто функционално, то няма отношение към нещата сами за себе си, а само дотолкова, доколкото те имат отношение към него: животното винаги е част от природата. То никога не се абстрахира от нещата, за да ги опознае и разбере отстрани. — И сър Питър заключи: — С една дума, животното не е способно на абстракции. Може би в това именно... може би в човека и само в човека има специфична мрежа от връзки.

Тъй като никой не поиска да зададе въпроси, съдията поблагодари на професора и го освободи.

Неговото място зае капитан Троп, розов и пълничък човек, много рус, със засмени и живи очи. Сър Артър напомни на съдебните заседатели, че капитан Троп е автор на многобройни съобщения в Естествено — историческия музей, засягащи наблюденията и опитите му върху големите маймуни, и че славата му отдавна с преминала бреговете на Великобритания.

Съдията му предаде накратко показанията на сър Питър Рампоул, както и последвалите разисквания. След това го попита:

— Капитан Троп, считате ли, че и най-интелигентните от големите маймуни са напълно неспособни за абстракции?

— Съвсем не! — отговори дребният човек.

— Моля?

— Напълно способни са. Точно колкото нас двамата.

Сър Артър премигна. Последва тишина.

— Професор Рампоул ни каза... — започна той.

— Знам, знам — прекъсна го капитан Троп. — Всички тези хора считат животните за малоумни!

Сър Артър не можа да сдържи усмивката си и цялата зала се отпусна и се усмихна с него.

— Сигурно не сте чели съобщението ми — продължи капитан Троп — върху опитите на Улф. Той подари на своите шимпанзета автомат за пускане на стафиди, който работеше с жетони. Маймуните много скоро научиха как да си служат с него. След това им даде автомат за жетони. Те го пуснаха в движение и започнаха да носят жетоните при апарата за стафиди. После той спря втория автомат. Тогава животните се запасиха с жетони и ги скриха в очакване автоматът да бъде пуснат отново. Те бяха открили парите и даже алчността! Това не е ли абстрактно мислене? А Верлен? Не Френският поет, а белгийският професор. Неговите опити с макак! А забележете, това е низша маймуна. Добре, той доказва, че неговият макак може чудесно да различава живата от мъртвата материя, животното, растението, минерала, дървото, плата. Макакът не грешеше даже когато трябваше да различи мъх от парче памук, гвоздей или клечка кибрит, всяко нещо поставяше на съответното място... И това ако не е абстрактно мислене! А говоренето! Общоприето е да се мисли, че маймуните не говорят. А те говорят доста добре! Преди шестдесет години Гарнър установи, че между нашия език и езика на маймуните има само количествена разлика. Те си съвпадат и по отношение на редица звуци, които маймуните издават като нас. Знам, че Дьолаж и Бутан, във Франция, отхвърлят това мнение. Но факт е, че проучванията върху сравнителната анатомия на ларинкса, извършени от Джакомини, показват, че усъвършенствването върви по следната градация: орангутан, горила, гибон, шимпанзе, бушмен мъж, негърка, бял мъж. Защо и градацията на езиците да не бъде същата? Не разбираме езика на маймуните, но те ли са виновни? А те, милорд, разбират нашия език по-добре. Гладен имаше шимпанзе, което без колебание изпълняваше четиридесет и три заповеди, непридружени от жестове. Това не е ли абстракция? А Фърнес успя да научи млад орангутан да казва думата „папа“. Беше му трудно, защото животното проявява наклонност да вдишва звуците, на които го учат, вместо да ги издишва. Но накрая, когато се научи да казва „папа“, орангутанът наричаше тъй всеки мъж, който се приближаваше до него, но не и жените. Това не е ли абстрактно мислене? След това Фърнес го научи на думата „кърп“, като натискаше с шпатула езика му. Може да кажете, че това е изкуствено, но оттогава орангутанът казваше „кърп“, когато е жаден. Това не е ли абстрактно мислене? После Фърнес се помъчи да

го научи да произнася члена „the“ на английски — това вече е чиста абстракция. За нещастие младото животно умря, преди да успее.

— Това никак не ме учудва — забеляза сър Артър. — Имам сума приятели французи, вярвайте ми, при това интелигентни, които въпреки всички усилия не можаха да се научат да произнасят правилно тази дума... Горкото маймунче... Но всъщност — продължи той — ние може би не поставихме въпроса както трябваше. Бихме желали да узнаем следното: наблюдавали ли сте някога, или чували ли сте някой да е наблюдавал някога у маймуни наченки на метафизична мисъл?

— Метафизична мисъл... — повтори капитан Троп и наведе глава съсредоточено, при което под брадата му се образува тройна гуша. — Какво разбирате под това? — попита той накрая.

— Разбираме... безпокойствие — отговори сър Артър — страх от неизвестното, стремеж към обяснение, способност да се вярва в нещо... С други думи, знаете ли маймуни, които да са имали някакви муски?

— Виждал съм маймуни — каза капитанът — които обичаха някои предмети, както бебето обича мечето си; играеха и спяха с тях. Но това не бяха муски. В друг ред на мисли трябва да ви кажа, че в Калкута видях една млада маймуна, която имаше силно развито чувство на срам: никога не заспиваше, без да покрие внимателно това, което трябва, с един зелен сандал, с който никога не се разделяше. Но муски?... Не. Впрочем — избухна той внезапно — за какъв дявол искате да имат муски? Те живеят с природата, живеят сред нея и не се страхуват от нея! Диваците се страхуват! Те си задават идиотски въпроси! Какво печелят от това? Ако не могат, като маймуните, да са доволни такива, каквито са, такива, каквито господ ги е създал, няма защо да се гордеят! Те са анархисти, това е всичко. Винаги недоволни бунтовници. Защо искате добрите ми шимпанзета да си задават глупави въпроси? Муски? Благодаря ви от тяхно име!

— Уверявам ви, че нищо не искаме — успокои го добродушно сър Артър. — Освен да уточним вашия отговор: значи, у никоя маймуна няма и помен от метафизична мисъл или нещо подобно, така ли?

— Няма и помен! И най-малка следа няма! Изобщо няма! — победоносно заяви капитанът, като опря нокът на зъбите си.

— А вие, капитан Троп — попита защитникът с приятен глас — и вие ли не си задавате никакви въпроси?

— Какви въпроси? — учуди се капитан Троп. — Аз съм добър християнин, господине, вярвам в господ и във всичко, което следва от това, и не разбирам защо... Да не ме вземате за дивак?

Сър Артър любезно го увери в обратното, поблагодари му и капитанът си отиде. След това поред се явиха Грийм, Уилямс, Крепс и отец Дилиган, за да изложат подробно наблюденията и опитите си върху тропите. Общо взето, зададоха им малко въпроси. Защитата даже показва по-явно от друг път, че не търси да спечели никакви преимущества, а само непрекъснато да възстановява равновесие, тоест съвършено колебание. Всеки път, когато прокурорът се опитваше да подчертае никой белег у тропите, който да говори в полза на тяхната човешка природа, адвокатът веднага задаваше няколко въпроса, подчертаващи факт или наблюдение в полза на обратното становище. Но ако в замяна на това някой от свидетелите изтъкваше много солидни аргументи в полза на животинската природа на тропите, самата защита веднага повдигаше някой въпрос, с цел да изтъкне човешката им страна. В такива случаи прокурорът победоносно разтърсваше широките ръкави на робата си, а съдебните заседатели нищо не можеха да разберат от тази странна система на защита.

Отец Дилиган беше последният свидетел. Неговите живи, остроумни показания успокоиха духовете. В действителност той говори главно за езика на тропите и имитира редица техни викове. На публиката ѝ се поиска да го аплодира. Когато се оттегляше, нападна го една стара дама, която поведе с него безкраен разговор за своите папагали — той се чудеше как да се откачи от нея.

Сър Карю У. Минчет, кралски прокурор, скръсти дългите си бели ръце. Млъкна и наведе глава като за молитва, давайки по този начин възможност на съдебните заседатели да видят съвършените букли на неговата перука. След това отново вдигна глава и каза: — Госпожи и господа съдебни заседатели, представям си вашата обърканост. Че обвиняемият съзнателно е убил жертвата си, в това никой не се съмнява. Даже и защитата, можем да бъдем сигурни, няма да се опита да го отрече.

Но тя положи големи усилия да посее съмнение в съзнанието ви относно природата на жертвата, за да оправдае обвиняемия, като използва една от съдебните ни традиции, най-дълбоко залегнала в сърцата и обичаите ни, традицията за „основателно съмнение“.

Това ни заставя да се запитаме: съществува ли в действителност основателно съмнение върху природата на жертвата? Аз твърдя, че ако ви се струва, че такова съмнение съществува, то е само илюзия.

Истината е, че защитата успя да създаде голямо объркване, като води дебатите на два фронта или на две ясно различни основи, които тя много ловко преплете: законната, съдебна основа и зоологическата основа.

Но, госпожи и господа, каква е вашата задача в тази сграда? Да съдите по фактите или да решавате спорове между учени?

Пред вас разискваха професори, знатни хора. Виеможте да установите следното: те не постигнаха съгласие помежду си върху нищо, даже и върху определението за човека. Ваша задача ли е да ги учите? Ваша задача ли е да премахнете разногласията?

Без съмнение можете да ми възразите: „Нали вие пръв повикахте професор Кнатш?“ Вярно е. Но лесно беше да се предвиди, че защитата ще извика пред съда учени, които поддържат известната ви теза. Трябваше някой да им се противопостави, иначе щяхте да им повярвате.

Но какъв извод може да се направи от техните разисквания? Що се касае до вас, точно следният: иска се от вас да бъдете по-учени от тях. Това ли е вашата задача и може ли, тъй като вие не сте по-учени от тях, изобщо да се говори за съмнение *във фактите*? Защото ви объркаха с толкова сложни аргументи, че не можете да ги разберете.

Не, вие не сте тук, за да си създадете мнение за добрата или лошата обосновка на тази или онази зоологическа класификация, за да дадете право на една школа, която нарича парантропус това, което друга нарича homo faber. Вас са ви повикали тук да съдите по фактите на законна и правна основа.

А на тази основа може ли да има и най-малкото съмнение?

Може ли и най-малко да се съмнявате, че обвиняемият е убил предумишлено дете, родено от него и което той сам е регистрирал и кръстил с името Джералд Ралф Темплмор?

Не, не можете да се съмнявате.

Може би все пак у вас остава едно последно съмнение. Съмнението, че винаги е по-добре да оправдаеш един престъпник, отколкото да осъдиш може би един невинен. И че каквото и да е колебание, възникнало даже след тези педантични дебати, трябва да се реши в полза на обвиняемия, даже и да е той десет хиляди пъти виновен.

Да, от християнска гледна точка това би могло да се приеме, ако ставаше дума само за обвиняемия. Ако, проявявайки снизходителност, поемахте само риска да пуснете на свобода един убиец. Но такъв ли е случаят? Смятате ли, че тук има само *един-единствен* обвиняем? Не, не е един — това е само привидно. Обвиняемите са хиляда, десет хиляди, а може би и десет милиона!

Да, госпожи и господа съдебни заседатели, отговорността ви е голяма. Никога, никога в цялата си кариера не съм се сблъсквал с такава отговорност. Защото вашата присъда може да има в бъдеще последствия, които надвишават не само личността на обвиняемия, но вашата, нашата и даже на целия апарат на британското правосъдие.

Представете си: като отстъпите след малко на укорите, с които защитата ще ви обсипе, ще оставите сърцето и снизходителността ви да заговорят високо; като мислите, че се проявявате като справедливи хора, ще сметнете, че трябва да имате пред вид дали обвиняемият, убивайки своята жертва, не е вярвал искрено, че убива маймуна; накъсо казано, като желаете той да бъде оправдан, вие ще го обявите за невинен! Веднага ще следва, че публично сте прокламирали, даже и да не сте желали това, че жертвата е *маймуна* — или най-малко ще следва, че нашите съграждани и даже многобройните чужденци, които очакват вашето решение, така ще изтълкуват без възможност за обжалване вашата присъда. Освен това едновременно ще следва, че вие може би винаги сте изключили с една-единствена дума всички тропи от човешкото общество. И не само тропите, а редица човешки групи, тъй като не една видна личност посочи, че ако приемем тропите за животни, ще бъде мъчно след това да се намери солидно основание за твърдение, че пигмеите или бушмените са действителни хора. Ясно ли ви е каква страхотна кутия на Пандора рискувате да отпорите? Защото, ако тези първобитни племена бъдат лишени от името хора и следователно и от техните права, вие ще бъдете тези, които ги хвърлят без защита в ръцете на всички, които желаят и могат безнаказано да ги

унищожават и експлоатират. А за съжаление ние знаем колко много са те.

Но ще има и други последствия. Посочиха ви също, че ако се постави под съмнение, въз основа на биологични разлики, свещеното единство на човешкия вид, няма да съществува вече преграда, пред която да се спрем. Най-малкото, от което бихме могли да се опасяваме, е, че ще се възродят престъпните понятия за йерархия в расите, нещо, за което още си спомняме с ужас.

И не друг, а вие ще откриете пътя на това ново нещастие! Ето перспектива, която, мисля аз, може да накара да треперят и по-учени от вас. Законът, повтарям ви, не ви задължава да бъдете учени. Той иска от вас да проявите мъдрост. Вие можете да й проявите без мъка и риск: достатъчно е само да разгледате този случай под единствената светлина, която трябва да съществува в тази сграда и която, както видяхме, е светлина на закона. Дъглас Темплмор е убил Гари Ралф Темплмор, негово дете и син. Това е достатъчно. Трябва да го обявите за виновен.

Сър К. У. Минчет отново кръстоса като за молитва дългите си бели ръце.

— Можете ли — добави той — да му признаете смекчаващи вината обстоятелства? Само вие трябва да решите това; обвинението обаче съжالياва, че не може да направи такова предложение. Тъй като се касае не само до престъпление, а до предумишлено престъпление. Възможно е обвиняемият, като го е извършвал, да е имал някаква цел, която е предполагал, че ще бъде полезна за човечеството. Но не забравяйте, че лекарите чудовища от лагерите на смъртта също претендираха, че са правили отворотелните си опити за висшето благо на човешкото знание! Така че, да се прояви снизхождение, не само би значило да се изложат чрез непростима снизходителност поданиците на нейно величество на много други престъпления, както и много невинни племена на робство и смърт, но също така да се насърчат за в бъдеще и други срамни и убийствени експерименти под лъжливия предлог на науката и прогреса! Накрая в най-добрия случай това би значило да се обиди самият обвиняем, тъй като да му се спасят животът и свободата, които той предварително е пожертвувал с извършеното действие, значи самото негово действие да се лиши от

единствения смисъл, поради който може да му се признае все пак някакво, макар и съмнително, достойнство!

Госпожи и господа съдебни заседатели, няма да говоря повече. Защо да се разпростирам още по този толкова ясен случай? Предоставям на защитата възможността да произнесе по-дълга реч, тъй като тя ще трябва да се опита да докаже недоказуемото: че обвиняемият не е убил сина си. Той го е убил. Тези четири думи са достатъчни, за да продиктуват вашата присъда.

Сър К. У. Минчет завърши и седна.

Съдията се обърна към защитника и му даде думата.

Господин Б. К. Джеймсън стана и каза:

— В съгласие с желанието на обвиняемия нямаме намерение да произнасяме защитна реч.

Въпреки думите си той не седна и сякаш нечул шума от изненада и вълнение, който публиката не можа да потисне, продължи:

— Трябва даже да заявим, че по много точки не сме съгласни с представителя на прокуратурата. Особено когато ви заклева добре да осъзнаете голямата отговорност, която ви се е паднала! Съобразете се, каза той, съобразете се с последствията от една грешка! Ние обаче няма да направим заключение като неговото! О, не! Госпожи и господа съдебни заседатели, не се съгласявайте с неговото безотговорно и лесно предложение, което би означавало да се ограничите върху формалистичната основа не даже на закона, а на законността! И то каква законност? Вписване в регистър! Ако някой от вас, господа, като млад за развлечение напие с приятелите си някой чиновник, за да го накара да запише в регистъра за гражданското състояние новородено куче и ако след това един ден кучето остарее и се парализира и той помоли ветеринаря да го убие, ето ти ветеринар, готов за бесилката!

Това е шега. Другите причини, изтъкнати от уважаемия представител на короната, са по-сериозни. Той ви предупреди за последствията от една оправдателна присъда, която *ipso facto* ще предположи, че тропите са маймуни. Това е сериозна причина. Но ако тропите действително са маймуни? Според вас по-добре ли е да осъдите един английски джентълмен на принудителен труд, не на обесване, дори и за сметка на свободата на двадесет и пет хиляди маймуни? Да изпратите съзнателно на смърт един невинен, да увековечите, както ви призовават, една толкова тежка несправедливост

просто за да избегнете усилието да помислите, как наричате вие това? Престъпление, и то не само спрямо личността на един достоен човек, но и срещу най-свещените ни права! Защото, ако свободата, ако животът на един британски поданик започне да зависи не от неговите действия, а от добре или зле обосновани хипотези върху, възможните последствия от неговото оправдание, това ще значи всеки от нас да бъде предаден със завързани ръце и крака на слепия произвол на властта. Кой ще може тогава да бъде сигурен в утрешния ден? Това би значило с един замах да се реши, че индивидът нищо не представлява. Това би значило с един замах да се реши смъртта на нашите свободи!

Не, госпожи и господа съдебни заседатели, вие не можете да обявите обвиняемия за виновен, освен ако сте сигурни, абсолютно сигурни, че той е убил човешко същество — или, с една дума, че тропите са хора. С риск да изненадаме уважаемия представител на короната, няма да се опитаме да докажем обратното. Защото ние тук защитаваме не съдбата на нашата личност, тя малко важи. Ние защитаваме истината. Няма да доказваме, че тропите са маймуни, тъй като, ако бяхме убедени в това, нямаше да убием едно малко невинно създание и да подложим собствената си глава на позора на бесилката. Готови сме да поемем риска. Но нека поне то да послужи, за да възтържествува единственото нещо, което сега е от значение: не това, което може да изглежда, тъй да се каже, за предпочитане и полезно, а това, което е справедливо и вярно, и нека неговата победа бъде не съмнителна, а блестяща. Да, съгласни сме да жертвуваме живата си за тропите, ако това помогне да се докаже несъмнено, че те са хора и принуди тези, които подготвят тяхното робство, да се откажат от намерението си. Но ако са маймуни, тогава ние заявяваме, че би било позорен акт да се осъди човек, поради невероятната причина че така просто е по-удобно!

Нашето отношение е ясно. Такова трябва да бъде и вашето. Ние не искаме нито милост, нито прошка, отказваме се от снизхождението ви. Да, чуйте ни добре: *отказваме се*. Но изискваме от вас минимума, за който имаме право да претендираме: добре да помислите.

Ето защо — каза той, като се обърна към съда — ние се обръщаме към вас, милорд, с молба. Бяхме кратки. Съдът може да се изкуши, като използва така спечеления час, да поиска отговора на съдебните заседатели още тази вечер...

Той завърши изведнъж със странно безразличен тон:

— Все пак ние считаме, че една нощ, прекарана в размишление, ще даде по-добри плодове.

Господин съдията Дрейпър с изненада отправи поглед към адвоката: защо прави тази забележка? От само себе си се разбира, че за да могат съдебните заседатели спокойно да вземат решение, необходимо е повече време, отколкото остава... „Дали иска да ме накара да подразбера... или иска да ми внуши нещо?“ — запита се съдията. Сър Артър отклони погледа си. „Разбира се — помисли си той — разбира се! Има право! Не бива да им се оставя време отново да се изплъзнат“. Той погледна часовника си и заяви:

— Молбата не се приема. Остава ни час и половина. Съдът счита, че това време е напълно достатъчно, за да бъде издадена справедлива присъда.

След като каза това, сър Артър сложи очилата си.

Настъпи дълга и тягостна тишина. В натъпканата зала се чуха само отделни стъпки и сподавени кашлици. Откъм дясната страна се разнесе шепот, но двестата глави, обърнати с укор нататък, възстановиха тишината.

Дъглас гледаше сър Артър. Още от началото на процеса той се мъчеше никога да не поглежда към Френсиз. Искаше да бъде ням, невъзмутим, като отсъстваващ — искаше да бъде тук като абстрактен символ. Това беше тежка за изпълнение роля, мъчителна за нервите. Един поглед на Френсиз, малко тъга, малко страх, малко молба, и ще издържи ли той? Мъчително беше също да не обърне никога, никога очи към това хубаво, патетично лице с малко голяма уста... Но от двете страдания трябваше да избере поне това, което ще осмисли предприетото действие, поетия риск. Досега беше успял.

Френсиз нямаше защо да се въздържа. Седнала между Грийм и Сибил, тя сякаш поглъщаше всяка дума с очи и уши. Понякога хващаше ръката на Сибил и я стискаше до счупване. Друг път се отпусчаше на облегалото на скамейката и затваряше очи като изтощена. Когато сър Артър отхвърли молбата на защитата, Френсиз ухапа устните си до кръв, за да запази външно спокойствие, но за миг сърцето ѝ замря.

Дъг дори не трепна. А колко искаше тя той да я погледне — поне този път, поне един път! Те обаче си бяха обещали той да не я гледа, тя да не иска това от него. Дъг е прав, прав е! И тя извърна глава.

Сега и Френсиз гледаше съдията. Сър Артър бавно слагаше очилата си. И тогава, точно в момента, когато ги поставяше на носа си, тя много добре забеляза, да, забеляза нещо странно: той крадешком, весело, приятелски и почти съучастнически леко намигна на обвиняемия...

— Видяхте ли? — пошушна тя възбудено в ухото на Сибил.

— Да — отговори Сибил — да... Човек би рекъл...

Тя не довърши и Френсиз с учудване видя как чукна три пъти по дървената скамейка.

— Не сте предполагали, че съм суеверна, нали? — попита със смях Сибил.

— Наистина не знаех! — каза Френсиз. — Ако някой ми беше казал...

— И други неща ще научите за мене... Но вижте Дъглас!

Дъг сякаш се беше вкаменил. Приличаше на мраморна статуя, но от розов мрамор. Беше порозовял до корените на косите си. Устните му бяха полуотворени, очите леко разширена и той гледаше към съдията, като че ли вижда ангела на благовещението.

— И той е видял — прошепна Френсиз. — Дано да...

Сибил обаче стисна лакътя ѝ, за да я прекъсне — да не би изказаната предварително надежда да донесе нещастие. А освен това господин съдията Дрейпър започна да говори:

— Госпожи и господа съдебни заседатели, в течение на три дена вие изслушахте свидетелите на обвинението и на защитата, чухте обвинението, а обвиняемият ви пощади, като се отказа от защитна реч. Сега трябва да решите съдбата му. Преди това според обичая съдът с няколко думи ще обобщи дебатите, за да можете по-лесно, ако е възможно, да вземете трудното и сериозно решение.

Факт е, че е мъчно да се вземе такова решение, факт е, че е сериозна работа. Освен това, както се помъчиха да ви убедят двете страни, решението е пълно със заплахи. На това няма да се спирам. Но искам да ви напомня, че като резюмирам съгласно задълженията си доказателствата и контра доказателствата, изтъкнати през време на

процеса, аз няма ни най-малко да мога да облекча задачата ви — вие и само вие ще трябва да направите изводите от всичко казано.

След като ви казах това, нека преминем към същественото.

За какво се касае в края на краищата?

Обвиняемият, в резултат на експериментално оплождане, извършено върху женска от антропоморфен вид — тоест човекоподобен — открит напоследък, се е оказал баща на малко хибридно същество, което е убил.

Вие трябва да решите дали с това си действие обвиняемият с извършил убийство.

За да има убийство, действието на обвиняемия трябва да отговаря по всички точки на дефиницията за убийство, тоест „съзнателно причиняване смърт на човешко същество“.

В настоящия случай не можете да решите виновен ли е обвиняемият, ако не сте се убедили, че следните три точки са доказани извън всяко основателно съмнение:

1. Обвиняемият е причинил смъртта на жертвата.
2. Обвиняемият съзнателно е причинил тази смърт.
3. Жертвата е човек.

Струва ми се, че върху първите две точки няма място за колебания: обвиняемият заявява, че е отговорен за своето действие; той признава, че го е извършил предумишлено; показанията доказват, че е така.

Третата точка изглежда много по-неясна.

Професор Кнатш твърди, че жертвата е човешко същество. За доказателство изтъква, че видът, към който тя принадлежи, знае да обработва камък, да пали огън, да говори малко и е възприел изправена стойка. Професорите Кокс и Хенсън потвърждават това мнение, но по други причини.

Обратно на тези мнения, професор Итънс твърди, че не може да става дума за човешко същество, тъй като устройството на крака на жертвата никога не се е срещало в еволюционната линия на съществата, завършваща с човека.

Доктор Фигинс беше на същото мнение.

Обвинението ви убеждава, че задачата ви не е да вземете становище по научен спор, но още по-малко чрез оправдателна присъда да си измиете ръцете от цялото това дело и неговите ужасни

последствия. Вашата роля, твърди прокуратурата, е да провъзгласите обвиняемия за виновен в предумишлено убийство, тъй като от законна и съдебна гледна точка по това няма съмнение.

Съдът не смята обаче, че можете без колебание да се вслушате в тази теза. Напротив, смята, че преди да провъзгласите обвиняемия за виновен, вие трябва да се убедите, че третото условие, необходимо, за да има убийство от законна гледна точка, е действително изпълнено: с други думи, трябва да сте убедени, извън всяко основателно съмнение, че жертвата е човешко същество.

„Извън всяко основателно съмнение“ — този израз често се повтаряше през време на дебатите. Задачата на съда е да ви разясни по-точно истинското значение на тези думи.

Какво е фактически „основателното съмнение“?

По този въпрос всъщност може да стане опасно объркване.

Съмнението може да се основава на фактите: така, ако някой обвиняем е бил видян на местопрестъплението, без да може абсолютно да се докаже, че го е извършил, значи, действително има основателно съмнение.

Съмнението може да е и в мисълта: например, когато паметта изневери на съдебните заседатели поради голямото натрупване на факти пред съда и не им позволи ясно да схванат същността на въпроса. Тогава не може да се говори за основателно съмнение. В такъв случай съдебните заседатели трябва да поискат, колкото пъти е необходимо, нови обяснения и ако и те в края на краищата не са достатъчни, за да се изяснят нещата, трябва да обявят, че не са в състояние да решат въпроса.

Затова, ако считате, че във фактите има основателно съмнение, не бива да държите никаква сметка за възможните последствия от оправдателната присъда, колкото и печални и ужасни да са те според обвинението: трябва да провъзгласите обвиняемия за невинен.

Обратно, ако считате, че съмнението не е във фактите, а във *вашето* познание на фактите, тогава не бих могъл да противореча на обвинението в заклинанията, които ви отправи: ако се касаеше само до обвиняемия и трябваше да се решава само неговата съдба при такова съмнение, би могло да се допусне християнско снизхождение. Но в настоящия случай последствията са много сериозни, за да се допусне

присъда за удобство. И вашият дълг на човешки същества е да имате пред вид ужасните последствия.

Въпреки това една строга присъда, която да пренебрегне съмненията във вашите мисли, също ще бъде неприемлива. Вие фактически ще създадете прецедент, не по-малко опасен за бъдещето на нашето правосъдие, тъй като, изпращайки на смърт един невинен човек, осъден не за да се накаже престъпление, а поради хипотетичните политически или социални последствия, които може да причини оправдателната присъда, ще разрушите самите основи на правосъдието в тази страна.

След като замълча, за да създаде напрежение, съдията продължи:

— Накратко, ние мислим като обвинението, че в самите факти не може да има съмнение, те са това, което са: тропито е това, което е. Неговата природа е факт, който не зависи от нас. В съгласие с обвинението ние смятаме, че ако съществува съмнение, то се дължи само на основателното объркване, настъпило след научните спорове. Следователно, както обвинението, ние считаме, че този вид съмнение не е от естество да подкрепи някакво безотговорно снизхождение, което не държи сметка за последствията.

От друга страна, смятаме, този път в съгласие със защитата, че вие също така не можете с пълно съзнание да осъдите обвиняемия, без предварително да сте убедени, че трите условия за убийство са изпълнени.

Преди да се произнесете в единия или в другия смисъл, като че ли ще бъде неизбежно да решите за себе си предварителния въпрос за природата на жертвата: маймуна ли е или човешко същество.

Само така ще можете след това да вземете решения в единия или другия смисъл.

Иначе, каквато и да бъде вашата присъда, страхувам се, че ще извършите трагична и кървава грешка.

След малка пауза той заключи:

— Госпожи и господа съдебни заседатели, вие вече притежавате всички данни по проблема. Остава ви да помислите и да отговорите с една дума — да или не — на въпроса, който ще ви бъде поставен: „Виновен ли е обвиняемият?“

Моля съдебните заседатели да минат в заседателната зала!

Заседанието се закрива.

Той стана, излезе и свали перуката, под която се беше изпотил. От своя страна публиката с облекчение прекрати мълчанието си и в залата се вдигна шум, като шум на морски вълни, които се разбиват в скалите.

Веднага след възобновяване на заседанието съдебните заседатели се върнаха пред съда. От името на всичките си колеги председателят поиска някои разяснения. Той беше почти толкова блед, колкото парченцето хартия, което трепереше в ръцете му.

— Ние вече — каза той — постигнахме общо съгласие върху главното — тоест върху, така да се каже, престъплението. По него няма съмнение. Остава ни само да решим още нещо, както казахте вие, дали тропите са хора, или не. Но точно по този въпрос нищо не знаем.

— Сигурно — каза сър Артър. — И какво желаете?

— Хм... Съдът не може ли да ни каже... какво точно мисли по това?

— Невъзможно. Съдът има за задача да ви разясни фактите, правните въпроси. Той не може да има мнение по основното, а даже и да има, би било напълно незаконно да ви го съобщи.

Старият съдебен заседател, висок и сух човек, чиито бели къдрави коси обграждаха малкия му розов и лъскав череп, разклати голямата си брада и каза:

— Помислихме си, че... че ако поне имаме... ако съдът благоволи просто да ни напомни... това, дефиницията за човека, обикновената дефиниция, тази, с която въобще си служат, юридическата, законната... това ще превиши ли правата на съда?

— Не — отговори усмихнат съдията — но за да ви кажа тази правна дефиниция, тя трябва първо да съществува. Може и да е странно, но факт е, че не съществува.

Старият човек погледа няколко мига глупаво и накрая запитва:

— Не съществува ли?

— Не.

— Но това е невъзможно...

— Съдът е съгласен, че това е странно, въпреки че по същество отговаря на нашия национален дух. Тъй или иначе, така е.

— Нито в Англия, нито другаде?

— Никъде. Даже във Франция, където всичко е дефинирано и кодифицирано, включително и въпросът за собствеността на яйцето, което кокошката ще снесе в двора на съседа.

— Невероятно наистина! — учуди се старият съдебен заседател. — Трябва ли да разбираме, че всичко, както казвате вие, е дефинирано и кодифицирано, даже и най-дребните неща, освен... точно ние самите?

— Съвършено вярно — потвърди съдията.

— Но... хората съществуват толкова отдавна, никога ли... Сетили са се за всичко... дефинирали са и са кодифицирали всичко, освен точно това... Все едно че нищо не са мислили... Като че ли са поставили колата пред вола...

Съдията гледаше усмихнат. Направи жест, изразяващ безсилие.

— Защото в края на краищата — продължаваше да говори заседателят — ако не знаем... точно... искам да кажа, ако не сме постигнали съгласие върху... как да кажа, върху това какво представляваме самите ние... как, по дяволите, ще се разбираме!

— Може би точно затова се разбираме толкова зле — призна съдията, все още усмихнат. — Но ние се отклоняваме, а времето тече.

— Извинете, милорд — каза старият мъж — но наистина, даже и за това, за което сме тук... отново се сблъскваме с тази ужасна празнота?

— Вие може да я запълните — продължи съдията.

— Ние ли?

— Всъщност страхувам се, че няма да можете правилно да решите това дело, ако предварително не запълните тази празнота. За да можете да дефинирате тропите, първо ще трябва да дефинирате човека.

— Но щом като никой досега не го е направил, как искате, милорд, ние... Някой трябва поне да ни помогне!

— Задачата на съда е да отговаря на вашите въпроси.

— Но когато ви питам, вие отговаряте, че не знаете.

— Задачата на съда е да ви припомни всичко, казано тук по този въпрос, и да ви обясни всичко, което не, сте разбрали добре.

— Но — възмути се старият заседател — ние добре си спомняме какво е казано и смятам също така, че сме го разбрали достатъчно

добре. Смущава ни обаче... да бяха поне всички тези професори съгласни помежду си... А те само се караха. Тогава как искате ние...

— Все пак трябва да се справите — каза съдията. — И то без да се бавите: присъдата трябва да бъде произнесена след четиридесет минути, ако не искате утре всичко пак да почне отначало.

Отведоха отново съдебните заседатели в заседателната стая. На излизане старият председател клатеше глава. Когато се върнаха след двадесет минути, той все още продължаваше да я клати.

— Доникъде не стигаме — каза той. — Даже става още по-лошо. Колкото повече разискваме, толкова повече се чудим какво да решим. Двама са „за“, трима са „против“, а всички останали казват, че не знаят. Съвсем се обърках.

— Трябва да настоявате пред колегите си — каза съдията — да вземат решение. Днес имате още десет минути.

След десетте минути старият председател се върна заедно с всички съдебни заседатели и заяви:

— Ние твърдо решихме, че не можем да решим.

И не добави нищо друго.

Съдията, от своя страна, доста помълча.

— Сигурно — каза той накрая — не ви е стигнало времето. Ще ви предоставим следователно една нощ за размисъл. В това време ще имате квартира, храна...

— Излишно е — каза старият председател. — Ние действително взехме решение.

— Нищо да не решавате ли?

— Нищо да не решаваме. Обявяваме се в невъзможност да отсъдим.

Сър Артър още веднъж запази мълчание, преди да заяви:

— При тези обстоятелства съдът със съжаление освобождава съдебните заседатели от поставените им задължения. Процесът следователно се отлага за друга сесия, пред нови съдебни заседатели. Закривам заседанието.

Публиката разбра какво става чак след като видя, че съдията излезе. Отначало залата се вцепени. След това избухна в необикновено вълнение. Странна глъчка изпълни облицованите стени на залата, глъчка, все пак омекотена от уважението, което изпитваха хората към

нея. Всички наставаха, подхвърляйки си реплики със сподавен, но изпълнен с яд и възбуда глас.

Френсиз също беше станала. Над главите на хората тя търсеше погледа на мъжа си: едва бяха го довели да чуе решението на съда, и вече го отвеждаха. Очите им се срещнаха. И Дъг, вдигнал нагоре двете си ръце, радостно и отправи поздрава на боксьор, обявен за победител на ринга.

ГЛАВА ПЕТНАДЕСЕТА
ЗАГРИЖЕНОСТТА НА ЛОРД — ПАЗИТЕЛЯ
НА ЧАСТНИЯ ПЕЧАТ. ТРЕВОГАТА НА
АНГЛИЙСКИТЕ ТЕКСТИЛЦИ. „TROPIC OR
NOT TROPIC“. ПРЕДЛОЖЕНИЕТО НА
СЪДИЯТА ДРЕЙПЪР ДА СЕ СЕЗИРА
ПАРЛАМЕНТЪТ. КАК СЕ ЗАОБИКАЛЯ
ЕДНА СВЕЩЕНА ТРАДИЦИЯ.
ОБРАЗУВАНЕТО НА КОМИТЕТ ЗА
ПРОУЧВАНЕ. ПРОТИВОРЕЧИЯТА В
КОМИТЕТА. РАЗНОГЛАСИЯТА СТАВАТ ПО-
СЕРИОЗНИ. ПОЛЗАТА ОТ
НЕПРИМИРИМИТЕ СТАНОВИЩА.
МЪЧИТЕЛНОТО ПРИЗНАНИЕ НА
ФРЕНСИЗ. СОЛИДАРНОСТ НА
ЧОВЕЧЕСТВОТО. СЪЩЕСТВЕНА РАЗЛИКА
МЕЖДУ ЧОВЕКА И ЖИВОТНОТО.
УДОБСТВО НА МЪЛЧАНИЕТО.

Сър Артър Дрейпър очакваше да го повикат. Не знаеше точно кой — може би секретарят по вътрешните работи? Или главният прокурор? Повика го лорд — пазителят на частния печат — министър по неопределени въпроси — който покани стария съдия да се срещнат в клуба му.

Пресичайки Грийм Парк, сър Артър мислеше: „Ще говорим за всичко друго, освен за правосъдието. От една страна, така ми е по-удобно... Няма да е необходимо да обяснявам... малко необикновения начин, по който подведох дебатите и обърках съдебните заседатели... Сигурно ще поискат нещо от мен. Нещо неофициално... Така че ще имам козове. Ще успееш ли да ги използваш, драги? Не си свикнал с дипломатията...“ Лордът на частния печат не го накара да чака. Поздрави го с едно весело „hello“ и го поведе, като фамилиарно го тупна по гърба. Двата мъже седнаха в един затулен кът и след няколко любезни думи министърът подаде на съдията връзка вестници:

— Прегледахте ли чуждия печат?

Сър Артър поклати отрицателно глава и се засмя, като прочете в „Чикаго Дейли Пост“ следното голямо заглавие: „Tropi or not tropi“. Със саркастичен тон статията предаваше накратко дебатите и остро критикуваше британския формализъм, липсата на гъвкавост, която при всеки малко по-изключителен съдебен случай правеше английското правосъдие неспособно да функционира. Във Франция „Паризиен“ под заглавието „Tropi soit qui mal y pense“^[1], с по-лек и по-малко подигравателен тон развиваше подобна теза. Все пак, обръщайки се към читателите, вестникът задаваше въпроса: „Ако вие бяхте съдебни заседатели, как щяхте да постъпите?“ Пражкия „Руде Право“ с ирония пишеше „Буря в дванадесет черепа“ и поставяше редица глупави въпроси като: кого бихте спасили при корабкрушение, ако можехте да спасите само един човек: майка си, жена си или дъщеря си? Такива били дилемите на съвестта, с които буржоазията занимавала своите нещастни съдебни заседатели...

Сякаш никой не беше забелязал хитрия ход на стария съдия.

Сър Артър постави вестниците на масата и зачака.

— Наистина ли беше невъзможно — попита министърът — да се получи сериозна присъда?

Съдията отговори, че според английското правосъдие никой не може да принуди съдебните заседатели да издадат решение въпреки волята си.

— Но вие действително ли положихте всички усилия? — запита министърът. — Упражнихте ли цялото си влияние?

— В какъв смисъл? — тихо попита сър Артър.

— В смисъл да се получи решение.

— Решение в какъв смисъл? — пак попита съдията.

Министърът се раздвижи в креслото си:

— Не е моя работа...

— Нито пък моя — каза сър Артър. — Ако съдията престане да бъде обективен, няма смисъл да има съдебни заседатели. Освен това ще бъде обида спрямо честта и интелигентността на британския гражданин. Нека френското правосъдие да третира своите граждани като нездравомислещи: предполагам, че не одобрявате патерналисткия закон, прокаран от тяхното правителство по време на германската окупация, според който разискванията на съдебните заседатели се ръководят от председателя на съда?

— Разбира се, че не, и дума да не става! — живо каза лордът. — Но тъй или иначе... Все пак това е много неприятна история — продължи той, като си играеше с един пепелник, разглеждайки го с особено внимание. — Поне нашите вестници четохте, нали?

— Повърхностно. Впрочем съдията не бива да обръща внимание на общественото мнение.

— Общественото мнение е трескаво... възбудено... не би трябвало... Какво смятате, че ще стане следващия път? С новите съдебни заседатели...

— Какво искате да стане? — каза сър Артър. — Вероятно същата история.

— Невъзможно! — възкликна министърът.

Сър Артър полека вдигна ръце и отново ги отпусна.

Настъпи дълга тишина и министърът сякаш реши да мине на друга тема.

— Вчера — каза той — ме посети моят колега от министерството на търговията.

Сър Артър прие израз на учтиво внимание.

— Каза ми... естествено това трябва да си остане между нас... отбеляза... казвам ви го само за сведение... ясно е, че вашият дълг... че не можете да имате пред вид... но все пак, добре е да знаете... повтарям, за ваше сведение... че известни среди много се безпокоят.

Министърът съсредоточено си играеше с пепелника:

— Невъзможно е да не се вземе предвид... че благополучието на един огромен клон от нашата индустрия е заплашено... Вие знаете —

каза той и най-после погледна сър Артър — за австралийските проекти относно тропите.

Сър Артър утвърдително кимна с глава. Министърът продължи:

— По щастливо съвпадение... интересите на нашата голяма текстилна индустрия се покриват с тезата на министерството на правосъдието. Напълно хуманна теза, нали? Напълно. И даже вашата обективност да не ви позволява напълно да се присъедините... извънредно желателно е, нали разбирате, от каквата и гледна точка да се разгледа въпросът, тропите да бъдат решително обявени за човешки същества.

Сър Артър дълго забави отговора си.

— Това би могло да стане — каза той накрая и отново млъкна за известно време.

— Това би могло да стане — отново каза той — но при едно условие...

Той замлъкна отново и министърът с енергичен жест, който едва скриваше нетърпението му, го подкани да продължи.

— При едно предварително условие, а именно че това качество на тропите няма да може след това да бъде подложено на съмнение.

— Обяснете се — каза министърът.

— Даже и някои съдебни заседатели да обявят обвиняемия за виновен — започна сър Артър — което понастоящем е малко вероятно, какво би доказало това? Че от *правна гледна точка* го считат за виновен в убийството на сина си. Но синът ще си остане същество със съмнителна природа. Във всеки случай въпросът за тропите въобще ще остане неизяснен. Струва ми се, че от това никой няма да има полза.

В погледа на министъра пролича, че очаква продължението.

— Обвиняемият ще бъде обесен или осъден на каторжна работа — каза съдията — но след това какво ще попречи на Такурското дружество да използва тропите като работен добитък в тъкачните фабрики? Освен ако се образува нов процес, който ще бъде още по-неясен от този. И впрочем кой ще го започне?

— Какво предлагате тогава?

Сър Артър се престори, че размисля, преди да отговори:

— Смятам, че за да се получи присъда, и то присъда, която да може да даде резултат, би трябвало тя да се издаде въз основа на

неоспоримо и формално съображение.

— Разбирам — каза министърът. — И кое е то?

— Съдебните заседатели напразно го търсеха.

— Тоест?

— Законна дефиниция, ясна и точна, за човешката личност.

Министърът широко отвори очи. Той се поколеба и попита:

— Но... Нима не съществува такава дефиниция?

— Точно със същото смайване — отговори сър Артър с дискретна усмивка — ми постави въпроса и председателят на съдебните заседатели.

— Невероятно! — каза министърът. — Как е възможно!

— Англичаните не са силни в този род „дефиниции“... те даже се ужасяват от тях.

— Знаем... исках да кажа: как е възможно например французите... или германците, да, германците... обяснявате ли си как може методичните германски учени да са писали трудове върху неща, които не са дефинирали предварително?

Сър Артър се усмихна.

— Тъй или иначе, това ни поставя в доста неудобно положение в настоящия момент — каза министърът. — Какво може да се направи? Как може да се получи...

— Мисля — отговори сър Артър — че ще трябва да се сезира парламентът.

Очите на министъра светнаха. Най-после тази история навлизаше в позната област. Но той се намръщи:

— Вие сам казахте, че нашите добри депутати ще се ужасят. Дефиниция! Ясна и точна! Дефиниция на човека! Никога няма да успеем...

— Не се знае. Видяхте как реагираха съдебните заседатели по време на процеса. Спомнете си как реагирахте вие преди малко. Цялата тази история е така странна, че даже ние англичаните ще преодолеем инстинктивното си отвращение към дефинициите и ще се почувствуваме длъжни...

— Подигравате се, господин съдия — каза министърът с кисела усмивка.

— Не бих си позволил...

— Сериозно ли говорите?

— Съвсем сериозно. Необходимостта да се дефинира един път завинаги човекът е станала толкова належаща, че според мен даже британският парламент ще се заеме с тази задача.

Министърът помисли малко и каза:

— Може би сте прав... В края на краищата възможно е... някоя интерпелация... по-добре от член на нашата партия... да ни упрекне, че сме позволили да стане за посмешище...

Той хапеше устната си и се усмихваше. Сякаш беше забравил сър Артър. Като че ли си спомни за неговото присъствие чак когато той предложи:

— Не би трябвало, господин министре, дебатите в парламента да са много тясно свързани с процеса. Знаете, че докато делото е *sub judice*, не бива да се допуска публична дискусия, която по-късно да може да повлияе на присъдата — в един или в друг смисъл.

— По дяволите... тогава... това разваля всичко!

— Може би не е тъй, стига да се вземат необходимите предпазни мерки.

— Ще ни дадете ли съвет?

— Господин министре, не мога да претендирам, че имам големи юридически познания от главния прокурор или че...

— Разбира се, разбира се, но няма достатъчно време! Значи, разбрахме се, ще ръководите действията ни.

Той стана. Съдията го последва. Вървяха мълчаливо по дебелия килим. След минута министърът поде:

— Кажете... защитникът не е ли депутат в парламента?

— Господин Джеймсън? Да — отговори съдията.

— Няма ли опасност той да предприеме нещо — изрази опасенията си министърът — не знам какво, за да попречи...

— Не смятам — каза с усмивка съдията. — Напротив, ако правилно го подхванем, ще застане на наша страна.

Министърът рязко спря. Той широко отвори очи и сбърчи чело.

— Но... — започна той неловко — да сме наясно. Ако, както се надяваме, тропите бъдат окончателно признати за човешки същества... неговият клиент не рискува ли да бъде обесен?

— Между нас да остане, господин министре, между нас да остане... според мен... какъвто и да бъде резултатът, обвиняемият не рискува много.

Той се усмихна пак и добави:
— Освен ако адвокатът му е голям глупак.

Работата не се придвижваше от само себе си.

В началото всичко вървеше добре: правителството бе интерпелирано в парламента от млад депутат, който с хубав оксфордски акцент обсипа магистратурата на Обединеното кралство с остроумия, епиграми и цитати, взети от Шекспир и библията.

Министърът на вътрешните работи отсъствуваше. Вместо него с достойнство, изпъстрено с хумор, отговори лордът на частния печат. Той смело защити персонала от правосъдието на нейно величество, подчерта, че никой съд не би могъл да се справи по-добре в подобен случай и изтъкна глупостта на пресата, която даже не е забелязала един набиващ се в очи факт, а именно че в световното право не съществува точна дефиниция на човека.

Младият интерполатор попита какви са при това положение намеренията на правителството, за да се избягнат в бъдеще такива резултати в подобни случаи.

В своя отговор министърът заяви, че правителството съвсем не е поставено натясно от въпроса, а зряло го е обмислило. То стигнало до заключението, че парламентът е длъжен да запълни изненадващата празнота на закона. Правителството предлага да се образува комисия, която с помощта на юристи и учени да формулира правна дефиниция на човека. Във връзка с това лордът се вдъхнови и произнесе блестяща реч. Той каза, че след като е научила света на демокрация, Великобритания с това дело ще положи основния камък на грандиозен паметник.

— Действително — каза той — представете си последствията от такава една дефиниция и от такъв един статут, ако той надмине значението си за британското право и стане част от международното право! Защото, ако се дефинира каква е същността на човека, едновременно с това ще се определят и задълженията към човека. И всяко нещо, което заплашва тази същност, ще може да се счита за заплаха към човечеството. Всички права и задължения на хората, на обществените групи, на дружествата и на нациите едни към други по всички географски ширини и дължини, всички области, всички

религии за пръв път ще имат за основа самата природа на човека, безусловните елементи, които го различават от животното, а няма да се основават върху утилитарни, тоест нетрайни конвенции или върху философски, тоест атакуеми конвенции, или върху произволни, тоест променливи традиции, или най-сетне няма да се основават върху неразумни и слепи страсти.

И наистина не виждаме ли често как действия, които за едни са престъпление, а за съседите или противниците им не са? Както нацистите, които считаха някои престъпления за дълг и даже въпрос на чест. И не беше ли съвсем безполезно да се създава ново право в Нюрнберг, щом като то по начало ле бе еднакво признато от всички? Днес приятелите на осъдените, в името на германските традиции, го свалят от върховното му положение на човешко право и го окачествяват като право на силния, без да можем да ги смажем с доказателствата на тяхната отвратителна грешка. Ето защо ние виждаме как Нюрнбергското право, въпреки надеждите, които бяха заложиени в него, постепенно залязва в сянката и в тази сянка се подготвят нови престъпления.

Затова ние, верният парламент на нейно величество, ние сме избраниците на провидението, стига да се чувствуваме достойни за тази задача, да дадем на разединеното човечество първата правна основна дефиниция за това, което различава човека от животното. Това трябва да е дефиниция, която не бива да обяви за правилни или погрешни съществуващите политически, философски и религиозни концепции, които трябва и не могат да не бъдат различни разклонения на един-единствен корен даже когато си противоречат и считат, че взаимно се изключват. С други думи, дефиницията ще бъде ключът, който ще превърне какофонията в симфония.

Той повиши глас:

— Отсега нататък този ключ е в ръцете, ни. Той може да ни плаши и може да ни шокира, тъй като нарушава нашите обичаи и засяга предпазливостта ни. Но величието на задачата осъжда страхливостта и както казва Шекспир: „Ако правехме всичко, както го изисква обичаят, прахът на древността щеше да лежи неизбърсан и грамадата от грешки щеше да е твърде висока, за да може истината да надникне...“

Речта се хареса. Министърът се обърна към председателя и го помоли да постави на гласуване правителственото предложение. Преди това обаче председателят попита според правилата дали няма желаещи да изкажат възражения.

Господин В. К. Джеймсън стана и заяви:

— Инициативата прави чест на правителството и ако бях обикновен гражданин, щях да се почувствувам задължен да го поздравя. Обаче аз съм едновременно депутат и адвокат. И при това адвокат в доста особено положение в този случай, понеже, както е известно, аз съм поел защитата на Дъглас Темплмор. Така че в мен се поражда съмнение, каквото би трябвало да се породи по мое мнение и в целия парламент. Всъщност, ако ние гласуваме дефиниция за човека, безспорно е, че тази дефиниция значително ще повлияе върху решението на съдебните заседатели и следователно върху съдбата на обвиняемия. Това не е ли в противоречие с правосъдието и не е ли по-правилно да се изчака краят на процеса?

Секретарят на вътрешното министерство отговори, че той не е на такова мнение.

— Фактически — каза той — не става дума да решаваме каквото и да било относно природата на тропите. Иска се само и единствено дефиниция на човека. Ако тази дефиниция след това повлияе на развитието на процеса, това ще бъде само косвено, тъй както трасето на една граница през време на изготвяне на мирен договор може след това косвено да повлияе на хода на процес по повод стени, които разделят два имота. Не би могло и дума да става да се забави мирният договор до завършването на процеса.

Правното дефиниране на човешката личност е също така национален и универсален проблем, чиято спешност се изтъква, вярно е, от особеностите на процеса в ход на разглеждане, но който проблем съвсем явно преминава границите на процеса във всяко отношение.

Той попита председателя дали при това положение господин Джеймсън поддържа своето възражение. Джеймсън отговори, че като счита, че по този въпрос е на едно мнение с клиента си, с удоволствие признава в качеството си на адвокат и депутат доказателствената стойност на аргументите на министъра. Въпреки това обаче предложи комисията да не бъде официална, за да се избягнат по-късно всякакви укори към парламента. Струвало му се, каза той, че една официозна и

частна анкета по този въпрос, проведена от някое изтъкнато сдружение, каквото е Кралското дружество, би могла да послужи след това на парламента като основа за законодателство.

Това положение отначало като че ли се прие благоприятно, но след това предизвика извънредно живи разисквания. Един стар депутат заяви, че тъй като човекът е тяло и дух, най-добре ще бъде дефиниран от светските и духовни водачи. Друг пък че тъй като се касае до дефиниция, правна по същество, глупаво би било да не се отнесат до адвокатурата. Трети каза, че това е работа на краля, чийто частен съвет не е назначен, за да си играе на шикалки. Четвърти поиска задачата да се постави на колегия от антрополози, пети на колегия от психолози, а шести попита дали радиото не би могло да направи референдум. В края на краищата председателят предложи дружество, в което си сътрудничат липа от всички споменати дисциплини: Кралския колеж за морални и духовни науки. Той се обърна към депутата сър Кенет Съмър и го попита дали не би могъл да внуши на това прочуто дружество, на което той е известен член, да посочи някои от своите сътрудници за тази анкета. От своето място сър Кенет Съмър бавно кимна два-три пъти с глава в знак на съгласие.

Лордът на частния печат обаче заяви, че не смята за желателно парламента да се държи напълно настрана от анкетата. Той предложи в проучвателната група да влязат няколко членове на парламента, които неофициално да се посочат от отделните партии. Господин Б. К. Джеймсън, към когото като че ли беше отправено главно предложението, се усмихна и направи знак с ръце, че се присъединява към направеното предложение.

Така, след известно време, сър Кенет Съмър можа да съобщи в парламента за образуването на „Комитет за проучване на особеностите на човешкия вид с оглед на правното дефиниране на човека“. За удобство тази група за проучване по-късно обозначаваха обикновено като „Комитета Съмър“, на името на нейния председател. Поканиха сър Артър Дрейпър да помага, от една страна, поради авторитета си на юрист, от друга, за да придаде с участието си законност на инициативата. Решиха да се събират всеки вторник и петък в прочутата библиотека, която, преди да стане библиотека на Кралския колеж по морални и духовни науки, беше малката читалня на Сесил Роудс^[2].

Тогава започнаха трудностите.

Оказа се, че всеки член на комисията си има по въпроса предварително съставено мнение, към което се придържа упорито. Доайенът, поканен да говори пръв, заяви, че по негово мнение най-добрата възможна дефиниция е дадена от Уесли. Уесли, напомни той, доказва, че разумът, обикновено считан за присъщ на човека, не може да бъде взет за изходна точка. От една страна, голяма част от животните имат прояви на интелигентност, а, от друга, такива перверзни идеи като фетишизма и вярата в магии, чужди на животните, не говорят в полза на човешката мъдрост. Истинската разлика, казваше Челси, е, че ние сме създадени да познаем бога, а животните — не.

Една дребна жена — квакерка, с посивели коси, с наивни очи зад големи очила, поиска думата и с тънък, трептящ глас каза, че не вижда как може да се знае какво става в сърцето на някое куче или шимпанзе и как може да сме сигурни, че те по свой начин не познават бога.

— Но моля ви се! — протестира доайенът. — Това е невъзможно. Ясно, че е невъзможно!

Дребната жена забеляза, че твърдението не е доказателство, а друг един член, срамежлив на вид, каза с благ глас, че освен това не е разумно да се отрича, че диваците фетишисти притежават разум: те лошо го използват, това е всичко, както лошо използва икономическите си познания banker, който фалира.

— Струва ми се — добави той — че трябва да приемем за изходно положение: човекът е животно, надарено с разум.

— И откъде според вас започва разумът? — иронично попита елегантен джентълмен с идеално колосани маншети и подвижна яка.

— Точно това трябва да дефинираме — отговори срамежливият господин.

Тогава доайенът съобщи, че ако за човека бъде дадена дефиниция, в която да липсва идеята за бог, собствените му религиозни убеждения няма да му позволят да продължи да участва в работата на комисията.

Сър Кенет Съмър, който председателствуваше, му напомни, че правителството е поискало дефиницията да удовлетворява всички убеждения. Следователно доайенът няма защо да се страхува, че идеята за бог няма да бъде включена. Обаче не бива да се мисли, че

може да се формулира чисто теологична дефиниция, тъй като много агностици, не само от континента, а и от британските острови, няма да я признаят.

Едни едър мъж с големи побелели мустаци, бивш полковник от армията в Индия, известен с шумните си любовни приключения сред знатното общество, заяви, че ще направи екстравагантно наглед изказване, но след дълъг живот сред хора и животни е стигнал до заключението, че едно-единствено нещо е изцяло присъщо само на човека: половите извращения. Той каза, че смята човека за единственото животно в света, което е изградило блестящи общества на основата на хомосексуализма.

Но един джентълмен — фермер от Хемпшир — го попита какво по негово мнение е основното в тези блестящи общества. Ако същественото е, че са човешки, то трябва да се обясни защо именно човек изгражда цивилизации, а ако същественото е педерастията, то уважаемият господин полковник Странг трябва да знае, че хомосексуални семейства, мъжки и женски, са нещо обикновено у патиците.

— Той добави, че според него комисията нищо няма да постигне, ако разглежда въпроса „откъснато“ от зоологическа, психологическа, геологическа или каквато и да е друга гледна точка. Човекът е „свързан“ комплекс, каза той. Той не съществува извън своите отношения с всички други неща и с всички хора. Продукт е на заобикалящата го действителност, като от своя страна въздейства на тази действителност и точно това непрекъснато взаимодействие е историята, извън която всичко е измислица.

Господинът с маншетите прокара пръст по колосаната си яка и каза, че уважаемият колега, изглежда, си е развалил храносмилането, като е чел Маркс в своя замък в Хемпшир и ако смята да направи марксисти не само членовете на комисията, а и целия британски парламент, ще му е необходимо малко повече време. Дребната квакерка възрази със своя благ трептящ глас, че не е необходимо човек да бъде марксист, за да мисли като колегата, но дори и да е вярно това, което той разправя, то по същество нищо не обяснява. Трябва да се обясни защо в животинските общества не се получава такова взаимодействие. Ако човекът има история, а животните нямат, значи,

съществува нещо присъщо само на човека, което именно трябва да се дефинира.

Сър Кенет я попита дали иска да изрази някакво становище. Дребната жена отговори, че, разбира се, иска. Човекът, каза тя, е единственото животно, способно на безкористни постъпки. С други думи, добротата и милосърдието са присъщи на човека и само на него.

С леко саркастичен тон доайенът поиска да знае на какви доказателства почива твърдението ѝ, че животните не са способни на безкористни действия. Нали самата тя преди малко претендирала, че животните може би вярват в бога? Фермерът го подкрепи, като разказа, че собственото му куче умряло по време на пожар, хвърляйки се в пламъците, да спаси детето. Освен това, каза той, даже и да се докаже, че тези чувства са присъщи само на човека, все пак ще трябва, според това, което каза дамата преди малко, да се открие източникът на тази разлика с животните.

Джентълменът с маншетите взе думата и каза, че що се отнася до него, все му е едно дали ще бъде дадена дефиниция за човека, или не. От петстотин хиляди години, заяви той, хората живеят, без да са дефинирани или, по-точно казано, имали са за себе си най-различни становища, полезни в съответното време на цивилизациите, които са се изграждали. Защо да не продължи така? От значение е само едно, допълни той: следите, които цивилизациите са оставили след себе си, или с други думи — изкуството. Това е присъщо на човека от Кроманьона до наши дни.

— Но на вас — попита квакерката — все едно ли ви е хиляди тропи, ако са хора, да бъдат превърнати в роби, или пък, ако са маймуни, да бъде обесен невинен гражданин?

Джентълменът отговоря, че в действителност от абстрактна гледна точка напълно му е безразлично. Животът гъмжи от несправедливости и трябва да сме доволни, ако можем да ги сведем до минимум. За тази цел съществуват законите, традициите, обичаите, формалностите. Главното е те да се прилагат. Дали са подобри или лоши, това се дължи на несъвършенството на понятието за справедливост, а това несъвършенство ние не сме в състояние да поправим.

Джентълменът фермер каза, че естествено това е спорно мнение, въпреки че се приближава до неговото. Но той попита колегата си дали

може да даде дефиниция на изкуството, тъй като, ако изкуството трябва да дефинира човека, то първо трябва да се дефинира самото изкуство.

Джентълменът с маншетите отговори, че изкуството е уникална и очевидна проява, която безпогрешно се разпознава и следователно не е необходимо да бъде дефинирана.

Фермерът възрази, че в такъв случай и човекът няма нужда да бъде дефиниран, тъй като и той е нещо съвсем очевидно и безпогрешно се разпознава.

Джентълменът с маншетите каза, че точно това заявил и той преди малко.

Сър Кенет Съмър отбеляза, че комисията се е събрала не за да установи, че човекът няма нужда да бъде дефиниран, а за да се опита да го дефинира.

Той отбеляза, че това първо заседание може би не е отбелязало голям напредък, но е позволило поне да се съпоставят интересни гледища.

След това закри заседанието.

От следващото заседание хората излязоха не толкова спокойни. Джентълменът с маншетите с мъка скриваше в ъгъла на тънките си устни, под фините си мустаци, кисела и принудена усмивка. Доайенът беше блед и бузите му конвулсивно потрепваха. Дребната квакерка сякаш имаше сълзи зад дебелите си очила. По челото на джентълмена фермер бяха избили капки пот, а полковник Странг дъвчеше своите дебели побелели мустаци. Сбогуваха се с подчертана любезност и председателят сър Кенет Съмър остана сам със сър Артър, на когото довери своето безпокойство:

— Струва ми се, че сме по-назад от миналия път.

Сър Артър призна, че е със същото впечатление.

Сър Кенет каза, че започва да се пита дали при толкова непримиримите становища на членовете на комисията ще може да се стигне до...

Сър Артър заяви, че не смята мненията за толкова непримирими, колкото изглеждат.

Сър Кенет каза с глас, в който прозираше голямо облекчение, че е щастлив да чуе такова мнение, колкото и оптимистично да е то. Той добави, че все пак не му е съвсем ясно...

— Всъщност — каза сър Артър — това е добър признак.

— Че... не ми е съвсем ясно ли?

— Не, не! Че мненията изглеждат непримирими.

— Вие считате това за добър признак?

— Разбира се. Ако всички тук мислеха по един и същ начин, комисията щеше да измайстори някаква дефиниция на бърза ръка. Смятате ли, че такава дефиниция би била много достоверна?

— Защо не? Времето няма никакво значение в случая.

— Така е, но дефиниция за човека, формулирана от дузина британски граждани, които бърже са се споразумели, не би могла, струва ми се, да бъде нищо друго, освен дефиниция за човека англосаконец. А не това е задачата.

— Знаете ли, имате право.

— А самите различия в гледищата на вашите почитаеми колеги ще ги принудят постепенно, може би след бурни спорове, да очистят схващанията си от всичко, което ги разделя, и да запазят в края на краищата тайното ядро, общо за всички.

— Съвсем вярно.

— Ще ви трябва търпение, това е всичко.

— Да... да... но страх ме е, че точно това ми липсва.

Действително това липсваше на сър Кенет.

В резултат постепенно се получи своего рода прехвърляне на ръководството. Сър Кенет все по-често молеше сър Артър да ръководи разискванията. След известно време със съгласието на всички започна да председателствува само съдията.

През това време лейди Дрейпър се запозна с Френсиз. Старата дама беше казала на племенницата си:

— Много криеш протезето си.

Тя знаеше, че тази дума ще я разсърди. И действително племенницата ѝ се възмути:

— Френсиз няма нужда от покровители!

— Защо я криеш тогава?

— Не я крия, но смятах, че... Уместно ли ще бъде?...

— Какво дали ще бъде уместно?

— Да я доведа тук. Чичо Артър е съдил мъжа й, може би пак той ще го съди... Чудя се дали е уместно...

— Но аз нямам нищо общо с цялата работа.

— Как така, лельо?

— Аз ли ще съдя нейния загубен мъж?

— Не, но все пак...

— Доведи я утре на чай.

Преди да приеме поканата, Френсиз посети Дъг в затвора, за да се посъветва с него. Какво ли може да иска от нея тази стара жена?

— Трябва да отидеш — каза Дъг. — Дрейпър вече няма да ме съди. Ако съществуваше подобна възможност, той нямаше да приеме да влезе в „Комитета Съмър“. Трябва да отидеш! — повтори той, внезапно възбуден. — Скъпо бих платил да знам какво мисли Дрейпър, какво става в комитета, какво ще излезе от цялата работа!

Френсиз погледа мълчаливо мъжа си през решетката на залата за свиждане. След това прошепна:

— Ужасно е, мили мой, но не смее да ти кажа какво мисля.

— Френсиз!... Защо, боже мой?

— Защото... защото... Намирам се в такова противоречие със самата себе си! Ужасявам се от мислите си! Да, ужасявам се. Болно ми е. И все пак не мога да избягам от тях.

— Никога не съм те виждал в такова състояние, Френсиз. Какво става? Какво криеш от мен?

С детински жар тя разклати хубавата си руса коса. Гледаше го с влажни очи, блестящи от вълнение.

— Сигурно така си изглеждала, когато си лъжела баща си — пошегува се мило Дъг.

Френсиз се засмя, но в същото време една малка сълза се стече по напудрения й нос.

— Срамувам се от себе си — призна тя.

Дъг не настоя. Той я погледна и й се усмихна така нежно и доверчиво, че тя не можа да спре втората сълза. Третата не се отрони, тя подсмръкна като момиченце. После отново се засмя.

— Смейш ми се, но ако знаеше...

— Добре тогава — каза Дъг — защо да не зная?

Тя се поколеба, но после отговори:

— Ти ме смяташ за по-силна, отколкото съм в действителност.

— Но ти наистина си силна!

— Да... но не колкото ти си мислиш.

— Хайде, кажи — подкани я Дъг — разправяй!

Френсиз го гледаше през решетките. Гледаше го.

Гледаше доброто му, малко бледо лице под разрешените руси коси.

— Не мога! — въздъхна тя сърцераздирателно. — Съвсем, съвсем не му е времето.

— Много по-нещастна ще бъдеш, ако не ми го кажеш.

— Да.

— Аз ще ти кажа какво е — каза Дъг.

Тя мълчаливо отвори очи и устни като златна рибка.

— Ти не си вече на моя страна — каза той съвсем сериозно.

Тя извика:

— Не!

Държеше решетката с две ръце, сякаш искаше да я разклати, и викаше:

— Да не си посмял да мислиш така! Никога! О! Дъг, обещавай ми... Никога!

— Обещавам ти с цялото си сърце — каза с облекчение Дъг. — Никога!

— Знаеш, че винаги ще те обичам и ще ти се възхищавам, каквото и да се случи, и повече дори, ако искат да те... ако някога... решат... Ще ти направя копирена стълба — усмихна се тя. — Ще ти я изпратя тайно в пакет с провизии. Ще избягам с теб. Ще те скрия в пещера. Може би ще стана и убийца, за да те защитя... Знаеш това, нали?

— Знам, но...

Тя не каза нищо. Той повтори благо, по твърдо:

— Но?

— Но вярно е, че няма да бъде вече същото — прошепна тя толкова тихо, че той едва я чу.

— Кое няма да бъде същото?

— Ще те обичам пак толкова, но не вече по същия начин... така чисто.

— И ти ли те ме смяташ за... убиец?

Без да каже дума, тя кимна с глава.

Дъг помълча известно време, може би, за да схване добре.

— Странно — каза той най-после.

Гледаше я с любопитство, сякаш това, което тя каза, беше само чудновато. После добави:

— А аз не се смятам за убиец.

Лицето на Френсиз светна в очакване и надежда.

— Така ли? Наистина? Даже и ако тропите са хора?

— Даже и ако са хора — отговори Дъг. — Не мога добре да ти обясня, така изведнъж, но, тъй или иначе, сигурен съм, че съм убил животинче. Може би защото... как да ти кажа... както... както ако през време на войната бих убил някой германец от Източна Прусия и сега ми кажат: „Да, но днес той е поляк, значи, сте убили наш съюзник“. Ще знам, че това не е вярно.

Френсиз помисли известно време и въздъхна:

— Не е същото.

Тя леко поклати глава, загледана в земята.

— Германецът ти първо е бил такъв, после онакъв. А твоето малко тропи нищо не беше. И нищо не е още. Каквото решат, че е било, такова е било.

После изведнъж избухна:

— Не мога да понасям това! Да не мога да попреча... ако обявят... ако излезе, че тропите са хора... да не мога да попреча това да окаже влияние върху мене. Идиотско е, възмутително е, глупаво и долно е, тъй като... тъй като ти няма да се промениш. Ще си останеш все същият и въпреки това ще има голяма разлика какво ще решат хората: или си убил маймуна, или човек... и аз няма да мога да мисля различно от тях!

— Това е доста хубаво всъщност — със странна нотка в гласа каза Дъглас.

— Хубаво ли?

— Да... макар че е още твърде объркано, за да мога ясно да ти обясня какво си помислих. Но първо то показва... показва, че всъщност убийство няма. Искам да кажа, че няма убийство само по себе си. Защото то не зависи от това какво съм направил, а от това какво хората — и ти, а и аз може би — ще решат в края на краищата.

Хората, Френсиз, само хората. Човечеството. И ние сме така дълбоко солидарни с човечеството, че не можем да не мислим, както мисли то... Ние не сме свободни да мислим другояче; каквото реши човечеството, това съм аз, това си ти, това сме всички ние. И го решаваме сами, за самите себе си — без да се интересуваме от света. Вероятно това смятам, че е хубаво. Останалото наистина е подробност. Сигурно ще страдам, ако усетя, че ме обичаш, както казваш ти, не така чисто... Но в края на краищата трябваше да знам, че такова ще бъде последствието от постъпката ми.

— Дъг, любов моя... — започна Френсиз, но пазачът се приближи и каза:

— Времето свърши, трябва да си отивате.

И тя беше принудена да запази за следния ден всичко, което още искаше да му каже.

Мъчно е да се разбере до каква степен се развиха и изясниха мислите на сър Артър Дрейпър под влияние на особения вид осмотична връзка, която се създаде между него и Дъглас посредством двете жени. Съзнаваше ли той тази връзка, или не? Положително е, че всяка седмица Френсиз получаваше сведения, както беше поискал мъжът и, за събитията в комитета. Тя ги съобщаваше на Дъглас. След това коментираше пред лейди Дрейпър забележките на затворника. Старата дама ги обмисляше насаме и на закуска казваше на сър Артър:

— Отивате ли днес в комитета?

— Непременно.

— Дълго ли още ще търпите тези охлюви?

— Нямам право да ги карам да бързат, мила.

— Дъглас казал онзи ден на жена си, че всичко му станало ясно по време на процеса след показанията на капитан Троп или може би на професор Рампоул, забравих.

— Да не би да е било след показанията на двамата?

— Може би. Френсиз ми разправяше, но нищо не разбрах.

— А те и двамата казаха като вас: хората носят муски, а животните не.

— Разбира се. И какво?

— Предполагам, че Темплмор си е направил изводите.

— А вие?

— И аз.

— Еднакви ли са?

— Вероятно.

— И какви са те?

Сър Артър се поколеба. Докъде ще може жена му да следи разсъжденията му? А може би ще ги изпревари, помисли той, тъй като тя първа се беше сетила... Той обясни:

— Изказаха се две гледища, които взаимно се допълват:

„Няма животински вид, който да проявява даже и в най-първична форма признаци на метафизична мисъл.

Няма човешка раса, която да не проявява, било то и в първична форма, признаци на метафизична мисъл“.

Не е ли това решаващ белег?

— Но — извика лейди Дрейпър — това е все едно да кажеш: „Не съществува животински вид, който да отива на бръснар. Не съществува човешка раса, която да не отива, под една или друга форма, на бръснар. Значи, човек се отличава от животното по това, че отива на бръснар“.

— Това съвсем не е толкова глупаво, колкото изглежда — каза сър Артър. — Ако вникнем малко по-дълбоко във вашата бръснарска история, ще видим, че човек се грижи за своята външност, а животното не. С други думи, ще открием идеите за обичай и красота — съвсем метафизични идеи. Всичко се свежда, разбирате ли, до факта, че човек си задава въпроси, а животното не си задава въпроси...

— Откъде знаем? — попита лейди Дрейпър.

— Тогава нека кажем: изглежда, че човек си задава въпроси, а животното не... Или още по-точно: наличието на признаци за метафизична мисъл доказва, че човек си задава въпроси; отсъствието им доказва, че животното не си задава въпроси.

— Но защо? — пак попита лейди Дрейпър.

— Защото метафизичната мисъл... о, скъпа, но това е убийствено отегчителен разговор.

— Сами сме — каза лейди Дрейпър с усмивка.

— Въпреки това е страшно отегчително.

— Добре, ще помоля Френсиз да ми обясни. А какво мислят вашите охлюви?

— Не са стигнали още дотам.
— Защо не им докарате Рампоул и капитан Троп?
— Честна дума — провикна се сър Артър — това е гениална идея!

Когато Рампоул и Троп свършиха изказванията си и се оттеглиха, доайенът възкликна:

— Видяхте ли, че имах право? Те говориха като Уесли!
— От къде на къде? — попита джентълменът с маншетите.
— Човек се различава от животното по това, че се моли.
— Нищо подобно не чух!
— Защото, както казва пословицата, най-глух е този, който... — започна доайенът.

— Чух даже точно обратното. Рампоул каза: „Мозъкът на човека схваща същността зад външния вид. Животното не схваща даже външния вид, то само усеща“.

— Но Троп го опроверга! — извика доайенът. — Спомнете си за макака на Верлен: той различавал триъгълник от ромб, ромб от квадрат, купчина с десет боба от купчина с единадесет боба!

— Може би ще мога да ви помиря — любезно се намеси сър Артър.

Сър Кенет се съгласи.

— Като сравняваше интелигентността на човека и животното — започна сър Артър — професор Рампоул всъщност ни говори по-малко за количество, отколкото за качество. Той даже уточни, че в природата става винаги така: малка количествена разлика може да предизвика внезапна мутация, пълна качествена промяна. Например при нагриване на вода можем много да увеличим калориите ѝ, без да променим състоянието ѝ. А след това, в даден момент, само един градус е достатъчен, за да мине тя от течно в газообразно състояние. Не е ли станало така и с интелигентността на нашите прадеди? Малко добавъчно количество в мозъчните връзки — даже и незначително количество — и се е получил скокът, който определя пълна качествена промяна. Така...

— Това е пагубно гледище — каза джентълменът с маншетите.
— Моля?

— Четох подобно нещо в... не си спомням вече къде. Но в края на краищата това е чист болшевишки материализъм, един от трите закона на тяхната диалектика.

— Професор Рампоул — намеси се сър Кенет — е племенник на епископа на Крю. Жена му е дъщеря на ректора Клейтън. Майката на ректора е приятелка на моята майка, а самият сър Питър е добър християнин.

Джентълменът дръпна маншетите си и с интерес започна да разглежда гредите по тавана.

— Професор Рампоул — продължи сър Артър — уточни тази качествена промяна: разликата в интелигентността между неандерталския човек и голямата маймуна количествено не е кой знае каква, но е огромна, що се отнася до отношението към природата: животното търпи природата, човекът ѝ задава въпроси.

— Добре тогава... — обади се заедно доайенът и човекът с маншетите, но сър Артър не им позволи да го прекъснат.

— А за да се задават въпроси, трябва да има двама: един, който да пита, и друг, когото да питат. Бидейки част от природата, животното не може да ѝ поставя въпроси. Ето, струва ми се, опорната точка, която търсим. Животното е едно с природата. Човекът и природата са две неща. За да се премине от пасивното несъзнание към питащото съзнание, необходимо е било това скъсване, това пълно отделяне. Не е ли това границата? Животно преди скъсването с природата, човек след това. Противоестествени животни — това сме ние.

Минаха няколко секунди и след това се чу гласът на полковник Странг:

— Не е глупаво. Обяснява и хомосексуализма.

— Обяснява — каза сър Артър — защо животното няма нужда от притчи и талисмани: то не знае, че не знае. А човешкият ум, откъснат, изолиран от природата, веднага изпада в тъмнина, в ужас. Човек се вижда сам, изоставен, смъртен, незнаещ нищо, единствено животно на земята, „което знае само едно — че нищо не знае“ — не знае даже какво представлява. Как да не измисли веднага митове: богове и духове в отговор на своето незнание, фетиши и муски в отговор на своето безсилие? Нали точно отсъствието на погрешни измислици у животните ни доказва и липсата на предизвикани от ужас въпроси?

Всички го гледаха безмълвни.

— Тогава, ако човекът — съзнателният човек и неговата история — е създаден благодарение на това откъсване, на тази независимост, на тази борба, на това денатуриране, ако за да приемем едно животно между хората, то трябва да е направило този мъчителен скок, по какво, по кой признак ще познаем, че е направило скока?

Не му отговориха.

[1] Намек за поговорката „Nonni soit qui mal y pense“, която означава: „Проклет да е, който мисли нещо лошо“. — Б.пр. ↑

[2] Известен английски бизнесмен, един от колонизаторите на Южна Африка. — Б.пр. ↑

**ГЛАВА ШЕСТНАДЕСЕТА
КАК НАЙ-ТВЪРДИЯТ КРИСТАЛ СЕ
ПРЕВРЪЩА В МЕДУЗА. ОСНОВАТЕЛНО
БЕЗПОКОЙСТВО НА ДЪГ ТЕМПЛМОР.
БУНТ И ПОДЧИНЕНИЕ НА СЪДИЯТА
ДРЕЙПЪР. ЕДНО УМЕСТНО НАБЛЮДЕНИЕ
НА ПРОФЕСОР РАМПОУЛ РАЗРЕШАВА
ТОЧНО В ОПРЕДЕЛЕНОТО ВРЕМЕ
ДЕЛИКАТЕН ПРОБЛЕМ. СВЕЩЕНАТА
ТРАДИЦИЯ, ЗАОБИКОЛЕНА ЗА ВТОРИ
ПЪТ. ЗАДОВОЛСТВОТО НА АНГЛИЙСКАТА
ТЕКСТИЛНА ИНДУСТРИЯ.**

Когато Дъг научи с какво враждебно мълчание са били приети изказванията на съдията и че лордът на частния печат отново го е повикал в клуба си, обхвана го дълбоко безпокойство.

— Ще саботират делото — каза той на Френсиз с нервна загриженост.

— Кои?

— Политиците — отговори Дъглас. — Познавам ги. Те успяват да превърнат в медуза дори и най-твърдия кристал.

В същия момент сър Артър седеше в малка стая на Гарик кльб, мебелирана с кресла от тъмен дъб, покрити с червена кожа, и пиеше голяма чаша старо уиски. С него беше лордът на частния печат.

— Вие ги тревожите — каза министърът.

— Разбрах го — каза съдията. — Но не мога да разбера с какво ги тревожа.

— Казват, че проповядвате бунт.

— Как?

— Не им харесва мисълта, че човек се различава от животното по това, че се противопостави на природата. Как го казвате? Денатуриране?

— Никой не ми възрази.

— Може, но това не им харесва.

— Не става дума дали им харесва, или не.

— Може би в момента не са намерили аргументи. Струва ми се, че би могло да ви се каже... Ние в действителност не сме се откъснали от природата. И никога няма да се откъснем. Завинаги сме част от нея. Всяка клетка на нашето тяло вика срещу тази мисъл.

— Нека да вика. Не са ме разбрали добре.

— Знам... но все пак...

— Ние сме се откъснали от природата, както човек се откъсва от тълпата: той не престава да бъде част от другите хора, но може да разглежда тълпата отвън, да се опита да вижда ясно, да се освободи от нейния плен.

— Несъмнено, несъмнено... но не звучи добре, разбирате ли. Освен това може да ви се възрази, че разглеждате природата като чужда, даже като враждебна на нас. А какво ще правим, какво ще бъдем без нея?

— Защо враждебна? Тази дума има смисъл само за нас, а не за природата.

— Може би, но и това звучи лошо. Трябва дълго да се обяснява... Тези идеи никога няма да убедят целия парламент... Чудно е даже, че фактите заставиха нашите депутати да стигнат дотук въпреки ужаса, който изпитват от дефинициите. Не правете задачата им невъзможна. Защото въпросът е друг. Може би имате право, не знам, не съм компетентен. Но пред парламента няма да сте прав, в това съм сигурен.

Съдията отпи голяма глътка уиски.

— Но ако му предложим — продължи министърът — с приемливи обяснения... дефиниция... която да не шокира никого и да е удобна за всички...

— Но коя?

Министърът погледна съдията и каза:

— Религиозният дух.

Съдията онемя.

— Срегнах се с доайена — продължи министърът словоохотливо. — Целият комитет е съгласен. Даже и онзи младеж, малко фашист, как се казваше? Естествено тези понятия трябва да се разбират в широкия им смисъл. Религиозен дух е равно на метафизична мисъл, равно на изследователски дух, безпокойство и прочие. Всичко влиза вътре: не само вярата, а и науката, изкуството, историята, както и магьосничеството, магията, каквото поискате. Може да се каже, че това е вашето мнение, но изразено по друг начин.

— Но — възмути се съдията — най-меко казано, това е дяволски двусмислен израз! Той нищо не значи извън контекста. Може да послужи даже да се изрази точно обратното!

Министърът се усмихна:

— Хм... именно това е много удобно...

— Тогава за какво ще ви послужи такава дефиниция? Нали вие, господни министри, поставихте въпроса за Нюрнбергското право. Вие пожелахте да се постави солидна основа, върху които да се изгради неопровержимото човешко право. Религиозен дух! Как можете да очаквате Русия например да признае такова понятие, даже ако е придружено, с каквито искате обяснения! Все едно на нас да ни поискат да признаем за универсална дефиницията на Енгелс, която не е по-малко вярна! Ще я признаем ли?

— Скъпи мой — каза министърът — чувствата ви карат да говорите като римски юрист. Теоретически може би сте хиляди пъти прав. Но практически много добре знаете, че в политиката дори и да си прав, това нищо не значи.

Ние трябва спешно да разрешим един проблем. Не универсален проблем, а просто проблема за тропите и нашата текстилна индустрия.

Религиозен дух, както ви казах, е израз, който почти единодушно ще се приеме от британския парламент. Не бил пълен, вярно е. Но погрешен ли е? Не. Нека кажем, че това е практическият способ веднага да можем да решим дали тропите са извършили, или не така нареченото от вас откъсване, дали са придобили независимост от природата и прочие и прочие — всичко, което следва. Може ли?

— Да... Именно... Но не се ли страхувате, че тропите не проявяват никакъв признак на религиозен дух? Те даже не носят муски...

— Смятам, че няма защо да се безпокоим в това отношение... Впрочем всяко нещо по реда си. Срегнах и професор Рампоул. Изглежда, че той има доста интересни наблюдения по този въпрос. Така че проблемът може бърже да се разреши. Но ако предложим на парламента друга дефиниция, даже по-пълна и по-недвусмислена, която да предизвика безкрайни разисквания, предложения за изменения, отхвърляния, отлагания *sine die*, никога няма да приключим въпроса. Ще бъде безполезно за всички: и за тропите, и за обвиняемия, и за британското правосъдие, и за човешкото право. Да ви напомня ли нашата поговорка? „Не се превзема мост, преди да си стигнал до него“. Да не насилваме нещата, моля ви. Нека първо се задоволим, с каквото можем да постигнем. Останалото — когато му дойде времето. Цялата история на Англия доказва това.

Предсказанията на лорд — пазителя на частния печат се потвърдиха. По доклад на „Комитета Съмър“, парламентът след различни дребни изменения гласува членовете на следния закон:

Чл. I. Човек се различава от животните по своя религиозен дух.

Чл. II. Главните признаци за религиозен дух са в низходящ ред: вярата в господ, науката, изкуството и всички техни прояви; различните религии и философии и всички техни прояви; фетишизмът, тотемите и табутата, магията, магьосничеството и всички техни прояви; ритуалният канибализъм и неговите прояви.

Чл. III. Всяко живо същество, което проявява даже и един от признаците, споменати в чл. II, се приема в човешкото общество и неприкосновеността на личността му се гарантира върху цялата територия на Британската общност на народите чрез различните клаузи, фигуриращи в последната декларация за правата на човека.

Веднага след гласуването на закона един депутат, известен с връзките си в текстилната индустрия, попита каква ще бъде съдбата на тропите.

Напомниха му, че този въпрос по мнение на самото правителство не бива да се разглежда в парламента, тъй като това би означавало незаконна намеса в процес, на който е даден ход.

Депутатът обаче енергично протестира срещу това гледище. Той попита дали в случай че в Шотландия, като Ирландия — нещо невероятно — се отцепи, образува временно правителство и поиска независимост, парламента ще откаже да се занимае с шотландския въпрос, докато не завърши процесът срещу господин Макмиш, даден под съд в Единбург за обида на короната — макар и да е сигурно, че решенията, взети във връзка с шотландската независимост, ще окажат голямо влияние след това върху участието на господин Макмиш?

Той каза, че убийството на едно тропи е едно нещо, а правният статут на народа на тропите — друго, което не може да зависи от първото, както съдбата на Обединеното кралство не може да зависи от процеса срещу някакъв шотландец. И дори, напротив, дълг е на парламента да уреди този въпрос, спешен първо от хуманна гледна точка, а след това от икономическа и национална.

Депутат от опозицията му отговори, че сравнението е изкуствено и несъстоятелно. Че не може да става никакво сравнение между спешността на статута на едно полуживотинско общество, като обществото на тропите, и на разискванията върху единството на кралството. Освен това, попита той, с какво един статут за тропите, гласувай в Лондон, ще бъде задължителен за Австралия или Нова Гвинея?

Първият депутат обаче изтъкна, че Великобритания в много случаи е съумявала да прояви авторитета си не само спрямо доминионите, но и спрямо чужди държави, когато скандално е бил потъпкван някакъв хуманен принцип.

Що се отнася до спешността, заяви той, може ли човек със сърце да обяви за „неспешно“ спасяването на цял народ от позорното робство, с което открито го заплашват?

След оживени разисквания по общо съгласие бе препоръчано на „Комитета Съмър“ да продължи работата си, с цел да проучи случая с тропите. Предварително бе прието обаче, че статут на тропите в

никакъв случай няма да бъде от компетенцията на лондонския парламент. Той ще се ограничи само с „препоръка“, която ще бъде представена едновременно в ООН, Австралия и Нова Гвинея.

Комитетът, към който бе кооптиран сър Питър Рампоул в качеството на експерт по елементарна психология, изслуша поред Крепс, Поп, Уили, съпрузите Грийм и разни други антрополози, които бяха имали възможност да проучат поведението на тропите след тяхното пристигане в Лондон.

Отначало изглеждаше, че у тропите сякаш не може да се открие никакъв признак на религиозен дух. Без да става и дума за изкуство или наука, те не използват никакви фетиши, амулети, татуировки и танци, нито пък извършват каквито и да било ритуали. Те погребват мъртвите си, но това вършат и редица други животни, повечето от които заравят даже и екскрементите си, следвайки атавистичния инстинкт да избягват опасностите от гниенето или за да прикриват слелите си. Никакъв погребален ритуал не бе наблюдаван при тропите.

Те не проявяват ни най-малък признак на стремеж към канибализъм. Не се ядяха помежду си и никога не бяха правили опит да отвлекат или привлекат човек с подобно намерение. Даже и спрямо папуасите, към които незабавно проявиха антипатия, не показват такива желаниа.

След тези разочарователни констатации помолиха сър Питър Рампоул да проучи подробно, заедно със сър Артър, различните показания, с цел, ако е възможно, да открият някой по-насърчителен признак. Без да бъде абсолютно недвусмислен, сър Кенет предупреди психолога, че откриването на подобен признак е извънредно желателно, без това обаче да означава, че искат от него дори най-малкото изкривяване на истината.

На следващото заседание сър Питър съобщи, че един твърде многозначителен факт бие на очи в показанията, които сър Артър и той внимателно са проучили.

— Това е канибализмът — каза той. — Човекоядството, даже в много редките случаи, когато има за главна цел да задоволи глада или лакомството, си остава винаги по същество ритуален обичай.

Наистина жалко е, че у тропите не бе открито никакво влечение към човекоядство.

За щастие папуасите не са проявили към тях същата деликатност. Те са яли тропи тайно няколко пъти.

Трябва да обърнем внимание на този факт: яли са ги тайно.

Щом са ги яли тайно, значи, папуасите са искали или да скрият от белите това, или да не допуснат присъствието на бели при извършването на ритуалите и церемониите, с които те придружават своите угощения.

Те нямаше да се крият, ако са смятали, че се угощават с обикновен дивеч. Следователно трябва да се допусне, че са се отдали на канибализъм и са яли не животни, а хора.

Сър Питър Рампоул помълча няколко секунди и продължи:

— Това е само един белег. Разбира се, ние не можем да се осланяме на инстинкта на папуасите повече, отколкото на точните наблюдения, провеждани в течение на шест месеца от изтъкнати научни работници.

Но нашият разум още по-малко ни дава право да пренебрегваме този факт. Трябва да имаме пред вид индикациите, дадени ни от инстинкта на тези хора, които са много по-близо от нас до първобитните прояви на човешката мисъл и които поради това по-добре от нас могат да видят у други същества едва появилите се наченки на човешкото.

Ето защо моето мнение е, че сме изпуснали, без да можем да го разпознаем, някакъв първичен белег за религиозен дух, който не е убягнал от папуасите.

Ние със сър Артър имаме смътна представа за този белег. Но за потвърждение ще трябва да поискаме да се уточнят някои страни от показанията, които чухме.

Той добави, че смята да получи тези уточнения от своя уважаем колега геолога Крепс. Крепс, каза той, е наблюдавал тропите, от една страна, с точността на учен, а, от друга страна, без предубежденията, присъщи на зоолога или антрополога. Никое свидетелско показание, увери ги той, не може да бъде по-обективно.

Ето защо на следващото заседание изслушаха още веднъж Крепс.

Сър Питър го попита дали папуасите са се нахвърляли по един и същи начин върху тропите от скалите, както върху тропите от

резервата.

Крепс отговори, че не: папуасите се насочили само към тропите от скалите. Той призна, че това е странен факт, тъй като питомните тропи са им били под ръка. Никакъв надзор от страна на белите, уточни той, не би могъл да ги затрудни, поне първия път.

Сър Питър попита след това дали при първите посещения в скалите е било намерено много пушено месо в пещерите.

Крепс каза, че са намерили много малко.

— Ние мислим — каза сър Питър — че опушват месото, за да го запазят.

— И ние мислехме така отначало. По след това не можахме да установим, че го запазват. Те ходят на лов при нужда и веднага изяждат убития дивеч.

— Сигурни ли сте, че опушват месото, без да го пекат?

— Абсолютно! — отговори Крепс. — Не можахме да накараме нашите тропи да изядат нито едно парче печено месо. Отвращават се. Истинско угощение за тях е само съвсем суровото месо.

— Защо тогава го опушват, щом не е нито за вкус, нито за да го запазят?

— Право да ви кажа, съвсем не знам. Но всъщност вярно е, че беше съвсем странно. Тропите от скалите никога не изяждаха и хапка месо, без да го окачат предварително поне за един ден над огъня. Те постъпваха по същия начин даже и с шунката, която им давахме, сякаш искаха да бъдат сигурни, че е опушена както трябва. Тропите от резервата обаче лакомо изгълтваха всяко сурово месо, което им давахме, без да се безпокоят за нещо.

— И никакви ли заключения не направихте?

— Боже мой — отговори Крепс — често се случва пленени животни бързо да загубят някои навици, даже и инстинктивни, които са имали, когато са живели на свобода.

— При това — каза сър Питър — ето няколко факта, които са странни по само себе си, но стават още по-странни, когато се съпоставят.

Първо, тропите предпочитат съвсем суровото месо. Второ, въпреки това обаче тропите от скалите внимателно го прекарват през огън, но не за да го запазят. Трето, питомните тропи веднага изоставят

този обичай. Четвърто, папуасите ядат първите, а пренебрегват вторите.

Нали вие — попита той Крепс — казахте за питомните тропи: „Прибрахме всички робски души“?

— Вярно — отговори със смях Крепс.

— Нека сега — каза сър Питър — се поставим на мястото на папуасите. Те имат пред себе си странни същества, полумаймуни, получовеци. Една част от тях са горди, милеят за своята независимост. Те изпълняват ритуал, в който папуасите виждат нещо повече от инстинкт или предпочитание, виждат първобитно обожаване на огъня, дан на неговата магическа мощ да пречиства и променя.

Другата част, лекомислени и безгрижни индивиди, се отказват от свободата срещу малко сурово месо. Изоставени сами на себе си, те незабавно се отказват от обичай, който са изпълнявали като подражание, а не по инстинкт — още по-малко по разум. И нашите папуаси не се излъгват: първите те считат за хора, другите — за маймуни.

И ние смятаме, че са прави. От този народ, на границата между човека и животното, не всички са преминали еднакво разделната линия. Но достатъчно е, по наше мнение, само неколцина да са я преминали, за да бъде заедно с тях приет целият вид в лоното на човечеството.

— Впрочем — поверително каза по-късно сър Артър Дрейпър на сър Кенет — колко ли от нас щяха да имат правото да се наричат човеци, ако трябваше сами, без ничия помощ, да преминат тази граница?

„Комитетът Съмър“ докладва, че тъй като тропите проявяват чрез ритуал на обожаване на огъня признаци на религиозен дух, те трябва да бъдат приети в човешкото общество.

В доклада се добавяше, че поради крайната първобитност на този народ трябва да се вземат мерки да бъде той защитен както от себе си, така и от външни действия. Комитетът съветваше да се изработи специален статут, който да се предложи от Великобритания на Австралия и Нова Гвинея под контрола на Обединените народи.

Всички предложения бяха приети с голямо мнозинство и вечерта след гласуването въздишка на дълбоко облекчение разтърси голямото семейство на английската текстилна индустрия.

ГЛАВА СЕДЕМНАДЕСЕТА
ЧИСТО ФОРМАЛЕН ПРОЦЕС. СЪДЕБНИТЕ
ЗАСЕДАТЕЛИ СЕ УСПОКОЯВАТ. ВСИЧКО
ИЗГЛЕЖДА ДОБРЕ, КОГАТО ЗАВЪРШИ
ДОБРЕ. МЕЛАНХОЛИЯТА НА ДЪГ
ТЕМПЛМОР. ФРЕНСИЗ ОТКРИВА
ВЪЗМОЖНОСТ ЗА НАДЕЖДА В
ПРИЧИНИТЕ ЗА ОТЧАЯНИЕ. ВЕСЕЛИТЕ
ПРОТИВОРЕЧИЯ НА СЪДИЯТА ДРЕЙПЪР.
„ЗАПОЧВА НОВИЯТ ВЕК НА РАЗУМА“.
ОПТИМИСТИЧЕН КРАЙ В АТМОСФЕРАТА
НА „ПРОСПЕКТ ТЪВ ХУИТБИ“.

Вторият процес започна в атмосфера на любопитство, примесено със симпатия към обвиняемия, а не вече на възбуда. Нещата се бяха изяснили и убийството беше станало като другите убийства. Пожеланието беше обвиняемият да се отърве колкото се може по-леко, тъй като ролята му в еманципацията на тропите не се забрави. Хората се надяваха, че обвинението ще прояви разбиране, а съдебните заседатели снизходителност. Сключваха се облози върху присъдата. Някои смели комарджии даже се обзаложиха, че обвиняемият ще бъде оправдан. Рисуваха се значителни суми.

Лейди Дрейпър се мъчеше да успокои Френсиз и не разбираше нейното униние. Новият съдия, уверяваше я тя, бил стар приятел на мъжа ѝ. Прокурорът също. Разбира се, сър Артър няма право да им влияе, но може с недомлъвки да разбере мнението им. То изглеждало благоприятно.

Фактически, общо взето, процесът премина формално. Разпитани бяха много малко свидетели, тъй като този път трябваша показания само върху обстоятелствата на убийството. Кралският прокурор, както се и очакваше, не се показва твърде строг. Той каза, че тъй като е извършено убийство и то е съвсем ясно доказано, естествено дума не може да става обвиняемият да бъде оправдан. Но все пак, като се имат пред вид подбудите за убийството и като се има прел вид, че по времето, когато то е било извършено, обвиняемият не е знаел какво представлява неговата жертва, обвинението няма да възрази, ако на обвиняемия се признаят смекчаващи вината обстоятелства.

Защитникът господин Джеймсън поблагодари на прокурора за неговото отношение, пълно с разбиране, но му отправи укор, заедно не е извлякъл докрай извода от фактите.

— Прокурорът признава — каза той — че обвиняемият не е знаел по време на убийството какво представлява жертвата. Така ли трябваше да се изрази той? Не, не сме съгласни.

Ние считаме, че по време на убийството жертвата съвсем не е била човешко същество.

Тук той замълча за малко и продължи:

— Трябваше да се гласува закон, за да се даде дефиниция какво е човек. Трябваше да се гласува и още един закон, за да се включат тропите в тази дефиниция.

Това показва, че не от тропите е зависело да бъдат, или да не бъдат членове на човешкото общество, а от нас — *ние ги приехме*.

Това показва също, че никой не е човек по природно право, а, напротив, преди някой да бъде приет за човек от другите хора, той трябва да издържи, така да се каже, изпит. Своего рода въвеждане в обществото.

Човечеството прилича на клуб, в който не може да членува всеки, и ние самите определяме това, което наричаме човешко. Правилникът за вътрешния ред важи само за нас. Ето защо беше толкова необходимо да се създаде правна основа както за приемането на нови членове, така и за въвеждане на правила, валидни за всички.

От само себе си се разбира, че преди да бъдат приети, тропите не можеха да участвуват в дейността на клуба, нито пък членовете бяха длъжни да им признаят предварително облагите от членството.

С други думи, не може да искаме от никого да се отнася към тропите като към хора, прели самите ние да решим, че те имат право да бъдат наричани така.

Да се обяви обвиняемият за виновен, значи да се приложи спрямо него закон с обратна сила. Все едно да се глобят всички шофьори, които дотогава са карали в ляво, веднага щом излезе правилник за каране вдясно.

Това би било крещяща несправедливост, която освен другото противоречи и на цялото наше законодателство.

Фактите са ясни.

Тропите — впрочем благодарение на обвиняемия — са законно приети в човешкото общество. Те имат правата на човека. Нищо вече не ги заплашва. Също така нищо не заплашва и другите изостанали или първобитни народи, които бяха в опасност единствено поради това, че не съществуваше правна дефиниция.

Така че съдебните заседатели няма защо да се страхуват, че оправданието на обвиняемия може да доведе до лоши последствия.

Напротив, могат да бъдат сигурни, че ако го обявят за виновен, ще извършат грешка, отвратителна неправда и даже престъпление.

Защото по време на убийството малката жертва не само че не беше още призната за човешко същество, но и всеизвестно е, че нейната смърт послужи за начало на събитията; които доведоха до еманципацията на всички тропи и на толкова необходимото изясняване на закона за човека въобще.

Така че нека да имаме пълно доверие в съдебните заседатели, че те ще вземат мъдро и справедливо решение.

Съдията обобщи добродушно разискванията. В пълните му със спокойно безпристрастие думи обаче личеше, че разумът е в подкрепа на защитната теза. Съдебните заседатели изпитаха дълбоко облекчение. Те се оттеглиха за няколко минути на съвещание и скоро обявиха пред възхитената публика оправдателната си присъда.

В таксито, което ги отвеждаше на вечеря у лейди Дрейпър, Френсиз и Дъг, прегърнати, мълчаха. Тя нищо не смееше да каже, като гледаше умореното му лице. И какво да му каже? Самата тя много

остро чувствуваше как цялата тази история в неговите и в нейните очи завършва по-скоро с полупоражение, отколкото с полупобеда.

Пред домакините и двамата се държаха сдържано. Според приетия обичай през време на вечерята някой не говори по въпроса, който изпълваше сърцата им. За процеса споменаха само във връзка със способностите на прокурора и защитника, но не по отношение на ораторското изкуство, а в играта крикет.

След вечерята лейди Дрейпър отведе Френсиз в салона, а Дъг и сър Артър преминаха в пушалнята.

— Не сте ли щастлива? — каза нежно лейди Дрейпър.

— Дъг не успя — отговори Френсиз.

— Артър не е на същото мнение.

— Така ли? — каза с надежда Френсиз.

— Артър е много доволен. Той смята, че резултатът е по-добър, отколкото можеше да се очаква. Имайте пред вид обаче, че аз, малката ми, не мисля като вас по този въпрос. Дъг е свободен, браво! Това е главното. Но що за идея да забърка цялата тази каша!

— Каква каша, Джертруд? (Те си говореха вече на малки имена.)

— Смятате ли, че тропите ще са по-щастливи, като са признати за хора? Аз не мисля така.

— Положително няма да бъдат по-щастливи — отговори Френсиз.

— Я виж! И вие ли мислите като мене?

— Не става въпрос за щастие — каза Френсиз. — Тази дума, струва ми се, грешно осветлява всичко.

— Те са живели в чудно безгрижие. Сега вероятно ще ги образават — каза Джертруд с язвителна жалост.

— Непременно, и аз така предполагам.

— Ще станат лъжци, крадци, суетни, егоисти, алчни...

— Може би — каза Френсиз.

— Ще започнат да се бият и убиват помежду си... Наистина хубав подарък им правим.

— Защо да не е хубав? — възрази Френсиз.

— Хубав ли?

— Да. Много хубав подарък. Естествено и аз много мислих по това през последно време. Отначало ми беше извънредно мъчно.

— За тропите?

— Не, за Дъглас. Оправдаха го. Но каквото и да казват, той все пак е убиец.

— Вие така ли мислите?

— Да. Той уби бебе, своя син. С мое съдействие. Никакви адвокатски увъртания не могат да променят това. Отначало плачех всяка нощ. Хапех си ръцете. Спомнях си... Когато бях малко момиченце, имах кръстник. Той имаше кола. По онова време колите бяха рядкост. Възхищавах му се, обожавах го. Един ден татко ни разказа... Кръстникът бил задържан за един месец. В малка уличка деца си играели на дама. Тон даже и не забелязал веднага, че е прегазил едно от тях. Като слизал от колата, видял, че под нея се подава малка главичка... Почти го линчували. Не беше виновен. Татко ни казваше: „Никак не е виновен, трябва да го обичате както по-рано“. И аз го обичах както по-рано. Само че, когато идваше у нас, изпитвах някакъв ужас... Бях малко момиченце, разбира се... Но не можех да се въздържа. Сега няма да бъде същото. Но въпреки това... пак не мога напълно да се въздържа, като си мисля за Дъг... За отвратителна ли ме смятате?

— Изненадвате ме малко — замислено призна Джертруд.

— Мислех се за отвратителна. А след това... сега смятам, че е прекрасно. Дъг ми обясни един ден защо. Не помня всичко. Но е прекрасно, чувствавам го. Тази болка, този ужас, това именно е прекрасното в човека. Животните, които не изпитват такива чувства, сигурно са по-щастливи. Но и за цяло царство не бих заменила тази болка, и даже този ужас, и даже нашите лъжи, егоизма и омразата срещу тяхната несъзнателност и тяхното щастие.

Лейди Дрейпър прошепна:

— Е да, въпреки всичко и аз не бих се сменила — и остана замислена.

— Историята с тропите ни научи поне едно нещо — каза Френсиз. — Да си човек, не е дар свише, а достойнство, което трябва да се извоюва. Мъчително достойнство. Извоюва се с цената на много сълзи. Тропите ще трябва да пролеят сълзи с много шум, кръв и ярост. Но сега знам, че това не е фантастична приказка, разказана от някакъв идиот.

„Ето това трябваше да кажа на Дъг“ — мислеше си тя, докато говореше. Разбра също, че човек най-добре намира собственото си

оправдание в доводите на противниците си.

— Претърпях пълен провал — каза горчиво Дъг, пиейки портото си.

— Говорите с непримиримостта на младостта — каза сър Артър.
— Всичко или нищо, така ли?

— Но малкото, което направиха, не служи за нищо, а освен това го направиха по отвратителни съображения! Това е още по-възмутително.

— Не е така. Главното е, че го направиха... Сигурно се смеете, като чувате, че говоря така — добави той с едва забележима подигравателна усмивка.

— Не виждам защо.

— Защото трябваше да чуете спора ми с лорда на частния печат. Казах му точно обратното.

— Сигурно сте си променили мнението?

— Съвсем не. И точно това е смешното. Когато съм с него, мисля като вас. Когато съм с вас, мисля като него. В основата на всичко това има ценна поука.

— И каква е тя?

— Не си спомням вече — каза съдията — кой беше писал: „Красиво би било да умреш за напълно справедлива кауза!“ Истината е, че такива каузи няма. И в най-справедливата кауза, освен справедливостта има и нещо друго. За да може тя да бъде защитена сполучливо, винаги са необходими тези интереси, които вие наричате отвратителни. Но ние с вас знаем сега защо: тази двойственост е част от човешката участ — и ние не само че не сме я избрали, а, напротив — борим се срещу нея. Достойнството на човека се корени даже в неговите неуспехи и провали.

Дъглас го попита:

— Какво ме съветвате да правя сега?

— Но, драги мой, ще продължите!

— Как? Искате да убия още едно тропи?

— Боже мои! Съвсем не! — разсмя се до сълзи сър Артър. — Що за идея! Искях да кажа... вие сте все още писател, нали?

И той усмихнато подаде на Дъг куп вестници, в които със син молив беше отбелязал интересните пасажки. Всички пишеха за правната дефиниция на човека, приета от Обединеното кралство и обяснена от сър Артър в един брой на „Таймс“. Всички живо я критикуваха. Никой не предлагаше друга дефиниция. А представените против нея доводи бяха разнообразни като полските цветя през лятото.

Френски депутат, запитан от репортер какво мисли за този закон, отговаряше, „че изпитва твърде приятелски чувства към своите британски колеги, за да отговори“. Това разсмя Дъглас.

— Каква проклетия! — възкликна той. — По-честно щеше да бъде искрено да изложи причините за своето несъгласие.

— Сигурно не е могъл — каза съдията.

— Защо?

— Точно това обяснявам в статията си: самото съществуване на несъгласие е първото доказателство, че има нещо вярно в дефиницията. Казвам още, че до пълната истина не можем да стигнем (иначе как щяхме да сме на различни мнения?) и че въпреки всичко ние я търсим (иначе защо щяхме да спорим?). И точно това изразява законът, колкото непълен и неясен да е той. Как да оспорва това, без по този начин да противоречи на самото противоречие?

— Мислите ли, че този човек съзнава това?

— Не. Повечето от тези несъгласия, сам ще го видите, се дължат на сантиментални съображения или на предрасъдъци. Нито едно не се подкрепя от логични аргументи и за това има причина. Но мисълта ни чудно ловко пренебрегва всичко, което я смущава, без да намесва разума.

„Преди много години (прочете Дъг във вестник «Уелш Уъркър») Маркс и Енгелс доказаха, че отличителният белег на човека е способността му да видоизменя природата. Нашите добри депутати, които не са комунисти, си дадоха много труд, за да стигнат в края на краищата до същото мнение, изразено по друг начин. Нека имаме пред вид добрата им воля, но и нека приятелски им посочим, че отварят опасен път към грешки“.

— Но и той не обяснява защо! — учуди се Дъг.

Друг журналист пишеше: „Това понятие за религиозния дух, стига да се приеме в най-широкия му смисъл, би могло да бъде полезно и плодотворно. Но то е създадено от политически институт и

само това е достатъчно да го лиши от всякаква стойност в нашите очи“.

— Знаменито! — извика Дъг. — Въпросът е дали дефиницията е вярна или грешна, или непълна, а не дали авторите и...

— Не се сърдете — опита се да го успокои сър Артър. — На всички ни се случва да се поддадем на този вид нечестност.

Но Дъг вече се смееше на друга статия: „Понятието за религиозен дух, при условие че се ограничи в рамките на християнския смисъл, бихме могли все пак да приемем, ако...“ Дъг спря да се смее и каза:

— Отчайваща история.

— Съвсем не — каза сър Артър — съвсем не. Помислете само какво щеше да се получи, ако бяхме се опитали веднага да прокараме по-пълната дефиниция за откъсването, борбата, денатурирането?

— Никога няма да успеем — заяви Дъг.

— Ще успеем някой ден, ако тя е правилна — възрази сър Артър. — Истината винаги е побеждавала най-бавно. Но накрая побеждава. Засега обаче това не е най-същественото.

— Тогава какво, по дяволите, е най-същественото?

— Това, което направихте вие, приятелю мой — отговори сър Артър. — Вие обезпокоихте хората. Пъхнахте им под носа една невероятна празнота, която съществува от хилядолетия. Кой французин беше писал: „Разумът трябва отново да се обоснове. Започва нов век на разума“? Вие им доказахте, че е вярно, че всичко е изградено върху облаци. Разбраха го и се опитаха да запълнят тази празнота както могат. Това трябва да стане по-добре и напълно. Няма да мине без скърцане на зъби. Но вие подкарахте колата, тя е тежка и никой вече няма да може да я спре.

За десерт той му поднесе още една статия, появила се в литературното списание „Гаргойл“.

„Време беше — пишеше журналист, известен с проучванията си върху езика — време беше да се ликвидира тази тъпа история с тропите. Наистина потискащо е да гледаш как големи умове губят своя разсъдък (и своето време) с фалшиви проблеми, празни като дефиницията за човека! Слава богу, свършиха, дано не почнат отново! Нека сега пък обърнем внимание, господа, на сериозните неща. Токущо се появи един необикновен роман (автобиографичен), който

веднага ви грабва. Нямам думи, с които да ви го препоръчам. Той ни показва как (с психологията на анонимния автор) още като юноша той удушил майка си, за да я ограби (или изнасили). Думите тук са претърпели някакво внезапно магическо видоизменение, което ги прави част от съкровено. Като ни потапя в особеностите на един необикновен език, романът ни завлича в лабиринт от замайващи гадости, в които мисълта, прекъсвайки се на всеки завой, открива в необходимата мистификация острия смисъл на самото съществуване.

Не може ли да се каже, че човек се дефинира с това изтощаващо търсене (на неуловими митове)? Иначе как да си обясним...“

Дъг вдигна глава. От лицето му беше изчезнала всяка следа на отпадналост. Той гледаше сър Артър весело и с приятелско чувство. Когато Джертруд и Френсиз дойдоха при тях, двамата мъже още се смееха от сърце.

И Дъг, поддал се на внезапен подтик, поведе цялата компания, за да я потопи един час в опушената атмосфера на „Проспект ъв Хуитби“, където музиката и песните, хилядите разнообразни предмети, мумифицираната глава, сувенирите от морета, сватби, катастрофи, сделки, игри, приключения весело онагледяваха любовта на хората към този волен свят, създаден по техен образ и подобие.

Мулен дез Ил, ноември, 1951

Издание:

Автор: Веркор

Заглавие: Хора или животни

Преводач: Людмила Стефанова

Година на превод: 1967

Език, от който е преведено: френски

Издание: първо (не е указано)

Издател: Народна култура

Град на издателя: София

Година на издаване: 1967

Тип: роман

Националност: френска

Печатница: ДПК „Димитър Благоев“ София

Редактор: Пенка Пройкова

Художествен редактор: Радка Пеловска

Художник: Александър Поплилов

Коректор: Мария Ждракова; Евгения Кръстанова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/3112>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.